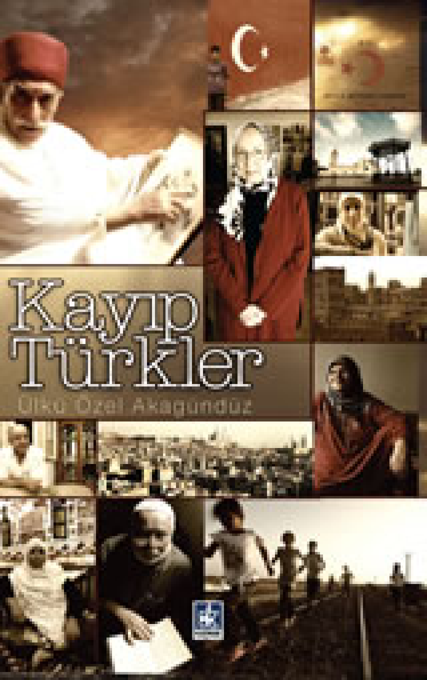

Kayıp
Türkler
Ülkü Özel Akagündüz

Suriye, Lübnan, Mısır, Libya,
Tunus, Cezayir, Sudan ve Yemen'de
KAYIP TÜRKLER

Ülkü Özel Akagündüz

Suriye, Lübnan, Mısır, Libya,
Tunus, Cezayir, Sudan ve Yemen'de

KAYIP TÜRKLER

Ülkü Özel Akagündüz

Suriye, Lübnan, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Sudan ve Yemen'de
KAYIP TÜRKLER

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-605-5510-32-9

Yayın Numarası
295

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Nisan 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Kaynak Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.kaynakyayinlari.com.tr
facebook.com/kitapkaynagi

İÇİNDEKİLER

Eşime ve kızıma...

ÖNSÖZ

Yola çıkarken Türkler konusu hiç aklımda yoktu. Şam'ı, Halep'i görmek ve çok sevdiğim Arap diline hiç değilse bir başlangıç yapmak istiyordum. Yıllık iznimi almıştım, rahattım, dönüşte izlenimlerimi yazabilirdim, belki birkaç küçük haber… Sonra, o dönem Aksiyon Dergisi Genel Yayın Yönetmenliği görevinde bulunan, daha da önemlisi hepimizin 'ağabeyi' olan Mehmet Yılmaz, seyahat programımı serüvene dönüştürecek bir tavsiyede bulundu: "Suriye'deki Türkleri bul!" Bu kitabın biraz da o cümlenin ilhamıyla ortaya çıktığını söylemem gerek.

Suriye seferim neden serüvene dönüşmüştü? İki ülke arasındaki ilişkilerin bugünkü kadar sıcak olmadığı bir dönemdi, vizeler olduğu yerde duruyordu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Davos çıkışıyla bölge halkının gururunu henüz okşamamıştı, Türk kimliği prestij kazanmamıştı ve sınırın öte yakasındaki Türkmenler her zaman olduğu gibi kaygılıydı. Takip ediliyor, gözetleniyor olabilirlerdi, Türkiye'den çıkagelen bu kadın da kimin nesiydi? Öyle bir ortamda işte, fotoğraf makinem kol çantamın içinde, komşuya gider gibi gittim Türkmen evlerine. Bir köyden diğerine küçük bir kamyonetin arkasına attığımız plastik sandalyeler üzerinde güneşten kavrularak, rüzgârda uçuşarak yolculuk yaparken kimse beni yabancı sayamazdı. Bugün açılan kapının, ertesi gün duvar olması, kimlik sorgulaması, bakışlarda bin bir şüphenin dolaşması canımı sıkmadı değil; ama şüphe yerini güvene bıraktı çok geçmeden,

kapılar önümde açıldı, çaylar ocağa sürüldü, hem sandıktaki giysiler, hem zihindeki kelimeler bir bir ortalığa döküldü… Yolculuk başlamıştı bir kez, yarım bırakılamazdı. Yanımda vefalı dostum Emine Okumuş vardı, Humus'un ve Halep'in köylerinden sonra Şam'a uzandık. Golan sürgünleri ve dağdaki 'vatansızlar' bizi bekliyordu ve ne hikmetse adımlarımız hep arka sokaklarda, kenar mahallelerde, yoksul semtlerde dolaşıyordu… Haberin başlığı şimdiden belliydi: "Suriye'de Unutulmuş Türkler"…

'Eski' Türklerin izini sürdüğüm ikinci ülke Mısır'dı. Beş taksiden üçünün şoförü dikiz aynasına gülümseyip 'Benim dedem Türk'tü.' deyince daha ilk günden pes edecek oldum, kadim Kahire'nin keşmekeşinde kaybolup gidecek miydim? Padişah, paşa, mutasarrıf torunları, şeyhülislam kızları imdada yetişti neyse ki! Tablo bu kez epey değişikti: Nil boyundaki evlerde, beş yıldızlı otellerin lobilerinde görüştüğüm zarif insanlar, Türklerin Mısır'da her daim yönetici sınıfa mensup olduğu eski günlerin hatırasını yaşatır gibiydi.

Kuzey Afrika'ya bir kez adım atmıştım ve Osmanlı bakiyesi Türklerin sadece Mısır'da değil, Libya'da, Tunus'ta ve Cezayir'de de yaşadıklarını duymuştum. Gitmemek olmazdı. Niyetim şuydu; önce Libya'ya gidecek ardından kara yoluyla Tunus'a ve oradan da Cezayir'e geçecektim. Öyle de oldu, hatta 'Dolmuş taksiyle Kuzey Afrika' hayatımın en ilginç yolculuklarından biri oldu. Kahire'yi ayrı bir yere koymak kaydıyla Kuzey Afrika'da beni en etkileyen şehrin Trablus olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Hiçbir turistik atraksiyonun olmadığı, çok kendi halinde bir şehirdi, belki bu yüzden sevdim, belki de Libyalılar ile Türklerin tarihin bir döneminde hiç tahmin edemeyeceğimiz kadar birbirine yakın olmalarından etkilendim. Tunus sınırında pasaportumu vermeyen ve gayet ciddi bir ifadeyle

‘Bir sorum olacak.” deyip beni tedirgin eden Libyalı polisi de burada anmalıyım. Soru şuydu: “Hiç Türk şarkıcı gördün mü?” Tabii Tunus’a vardığımızda beni yol kıyısında bırakıp gitmeye razı olmadıkları için güneşin altında, gömleklerini perde niyetine camlara çekip bekleyen bir dolmuş dolusu Tunusluyu da unutamam. Mihmandarım yaklaşık kırk dakikanın sonunda geldiğinde teşekkürümüze verdikleri cevap ne kadar da zarifti: “Göreve teşekkür gerekmez.” Ve Cezayir, tepeleriyle İstanbul’u hatırlatan Akdeniz güzeli… Orada yardım eden çok oldu, hiç yalnız kalmadım. Yeni Türkler eski Türkleri bulabilmem için neredeyse seferber oldu, daha da güzeli Cezayir’den evlenmiş Kürt asıllı bir ağabeyin iki gün boyunca arabasıyla beni gideceğim yerlere ulaştırması hatta tercümanlığımı yapma zahmetine katlanmasıydı. İyilikler unutulmaz.

Yolculuklar bir zincir gibi peş peşe eklenmedi. Araya başka ülkeler, başka şehirler girdi. Hatta günlük koşuşturma içerisinde konu unutulur gibi oldu ya da öyle olduğu zannedildi. Uçuş mili biriktirerek sahip olduğum ilk hediye biletle Yeni Delhi’ye değil de Yemen’e gittiğime göre… Yemen’de ‘dönemeyen’ Türkler vardı zira, bugün bile kendilerini İzmirli sayan, Türkçe konuşmaya gayret eden, evlerine astıkları Sultanahmet posterleriyle teselli bulan Yemenli Türkler… Munis ve cömertlerdi, evlerini açmakla kalmayıp çarşı pazarda, tarihî sokaklarda bana refakat edecek kadar incelerdi.

Sudan bambaşka bir âlem… Kimse Yok Mu Derneği’nin yardım ekibiyle gittiğimiz ilk sene, tam da dönmek üzere uçağa binecekken, “Burada da Osmanlı Türkleri var.” dedi biri. Fakat artık çok geçti. Zihnime bir çengel gibi takılan soru işaretini bir yıl muhafaza ettim ve ertesi sene yine aynı dernekle gittiğim Hartum’da bir gün fazladan kaldım. Uçağım gece kalkıyordu ve kaç kişiyle görüşsem kârdı. Bir evden diğerine, zihinlerde eskiye

dair ne varsa toplayıp devşirerek akşamı ettik; ama yeterli oldu mu? Hayır! Kitaptaki ülkelerin en zayıf halkası Sudan, tarihî bağların da daha dolaylı kurulduğu bir ülkeydi zaten deyip teselli bulalım mı? Haydi bulalım…

Lübnan, Suriye ile eş zamanlı ziyaret edilecek bir ülkedir her zaman. Ama nasibimizde vizesiz bir seyahat varmış ki Ortadoğu'nun bu en anlaşılmaz ülkesi listemizin en sonuna yerleşiverdi. Eninde sonunda gidecektik oraya elbet, Yemen'deki Türkleri görüp de Lübnan Türkmenlerini es geçebilir miydik? Otobüsle Şam, oradan da Trablus ya da eski adıyla Trablusşam… II. Abdülhamid'in gönderdiği Hamidiye gemileriyle kurtarılıp sahil boylarına dağıtılan Girit Türkleriyle bu şehirde buluştuk, konuştuk. Sonra ver elini Kavaşra köyü… Türkiye daha 25 yıl öncesine kadar varlığından bîhaber olduğu Türkmenlere kendini çoktan affettirmiş görünüyor. Sağlık ocağından, okul binasına, su şebekesinden, ücretsiz Türkçe dersine bir dizi hizmete kavuşan köy halkı Türkiye'ye duacı…

2005 yılında Suriye ile başladığım yolculuğa beş yıl sonra yine Suriye'de nokta koydum. Bir Ramazan bayramını Türkiye sınırına bir buçuk kilometre mesafedeki Türkmen köyü Çobanbey'de geçirdim. Sınıra paralel uzanan demiryolu boyunca, bir aşağı bir yukarı gezinip 'orada olmak' ve 'burada olmak' üzerine düşündüm. Türkmenler o tarafta kalmayı bir talihsizlik olarak görüyordu. Ya çocuklar, onlar nasıl büyüyordu? Sekiz yaşındaki Muhammed amcasına sorduğu bir soruyla farkında olmadan bize cevap verdi, hem de ne güzel bir cevap: "Amca, İstanbul kaç dağ sonra?"

Elinizdeki çalışma işte bu soru kadar naif nice soruyla dolu. Yaşadığı ülkeyi artık benimsemiş olsa da nereden geldiğiyle ilgilenen çok insan var; ama daha şaşırtıcı olanı dedelerin yüz yıl önce aldığı yerleşme kararının bugün bazı torunları mutsuz etmesi.

Kaçınılmaz biçimde görünür olan bir gerçek de dolaştığımız her ülkede Osmanlıya duyulan sevgi ve hatta özlem… Okuma sabrı gösterilirse şayet, hikâyeler çok şey anlatıyor.

Son olarak; Türklerin izini sürdüğüm ülkelerde yardımlarını esirgemeyen onlarca insana teşekkürü bir borç bilirim. Ama elbette en özel teşekkür, gezginliğimi anlayış ve sabırla karşılayan ve hatta destekleyen eşim Mücahit'e ve bensiz zamanlarını anneanne ve babaannesinin yanında geçirerek büyüyen kızım Zeynep'e… Bu kitap başka türlü nihayete eremezdi…

Ülkü Özel AKAGÜNDÜZ
Ocak 2011 / İstanbul

SURİYE

Humus'ta Türkçe ne işe yarar?

Adı Türkiye… Suriye Türkmenlerinden. Humus'un merkez köylerinden Kızhıl'da yaşıyor. Kızına kim bilir hangi duygularla "Türkiye" ismini koyan baba, oğluna da "Türkî" demiş. Şimdi 70'li yaşlarını süren ve tek kelime Türkçe bilmeyen bu kadın, Kızhıl'ın akşam serinliği düşmüş geniş avlularından birinde her yeni gelen kişiyle büyüyen bir halkaya dâhil oluyor. Komşular, akrabalar, arkadaşlar, üç beş kelime Türkçe konuşabilen ya da Türkiye Türkçesi neye benziyor merak eden herkes İstanbul'dan gelmiş konuklara dikkat kesiliyor.

Sohbet yarı Arapça yarı Türkçe, devrik cümlelerle kırık dökük ilerliyor. Arada kapı açılıyor, "biraz Türkçe bilen" biri daha kendini sınamak üzere meclise katılıyor. Dili hiç dönmeyenler gülüşmeler eşliğinde bir odaya kapatılıyor. Kendiliğinden gelişen ve Türkmenlerin şakacı mizaçlarını görünür kılan bir oyun bu… Evin oğlu Abdülaziz, yüzünde muzip bir gülümseme, elinde anahtarla çıkageliyor: "Türkçe öğrenene kadar o odada hapis kalacak." Bu köy evinde toplanan kalabalık; hayat biçimleri, ilgileri, merakları, sorunları ve 'iki adım' uzaktaki Türkiye'ye ilişkin görüşleriyle yüzlerce yıldır Suriye'de yaşayan Türklerin bir numunesi aslında… Şehirden şehire hatta köyden köye, Türkiye sınırından uzaklığa, Hatay, Adana, Antep'teki akrabaları ziyaret sıklığına, Araplarla içli dışlı olmaya ve eğitime bağlı ufak değişiklikleri göz ardı etmemek şartıyla tabii…

Bugün Suriye'de yaşayan Türkmenlere ilişkin net bir rakam yok. Onlara kalırsa nüfusları dört milyonu buluyor; ancak Türkiye kaynakları taş çatlasa 1,5 milyon Türkmen'den söz ediyor. En doğru bilgi Suriye'nin elinde; çünkü nüfus cüzdanlarında Arap vatandaşı görünenlerin gerçek kimlikleri kayıt altında. Bizim elimizde ise 16. yüzyıldaki tahmini Türkmen nüfusunu gösteren Osmanlı tahrir defterleri var yalnızca. Vergi mükelleflerini gösteren bu deftere göre 1570 yılında Halep'te vergi ödemekle yükümlü 10 bin 185 hane (her hanede ortalama 7 kişinin olduğu tahmin ediliyor), 7 bin 474 bekâr ve 250 nefer Türkmen vardı. Şam Türkmenlerinin vergi nüfusu ise 1596'da 161 bekâr ve 1.693 haneye yükselmişti.[1]

Türkmen köyünden detay

[1] 'XVI. Yüzyılda Suriye Türkmenleri' Enver Çakar. Türkler cilt 10, s 413.

Humus'taki ilk durağımıza, 550 yıllık olduğu söylenen Türkmen Köyü Kızhıl'a, dönelim yeniden. Adı Türkiye olan ninenin tek kelime Türkçe konuşamıyor olması neye işaret ediyor sizce? Suriye Türkmenlerinin en büyük sorununa elbette, ana dillerini günden güne unutuyor olmalarına… Özellikle Hama ve Humus'un iç kısımlarında 'esenliği' Araplar gibi yaşamakta bulanlar, çocuklarına Türkçe öğretmekten ısrarla uzak duruyor. Şehir merkezine on dakika uzaklıktaki Kızhıl'da mesela Arapça konuşmayı tercih eden köylülerin ortak görüşü şu: "Türkçenin bize hiçbir faydası yok." Okulda, sokakta, resmî dairelerde bir geçerliliği olmayan ana dilleri, yıllar içinde gözden düşmüş; fakat Türkçe sorulara cevap verebilmek için sarf ettikleri çaba görülmeye değer. Türkçe bu topraklarda eski ve hatırlı bir dost gibi dolaşmaya devam ediyor yine de… Gençlerin dağarcığındaki kelime sayısı üçü beşi geçmeyince bir ümit, yaşlılara bakıyoruz, yine ne varsa onlarda var. Türkiye'den gelen misafirlerini "Nasılsın, keyflisin inşallah?" diye karşılıyor ve kimi vakit "Senin dilin pek ağır, bizimki hafif." diye yakınarak kimi zaman da "Şimdi sen ağnıyon mu beni?" diye şüpheye düşerek sohbete devam ediyorlar.

geleneksel giysili Türkmen kadını

Kızhıl Türkmenleri, köylerinin tarihi ve uzun yıllar önceye dayanan göç serüvenleriyle ilgili pek az şey biliyor. Köy, adını orada medfun bulunan Osmanlı Emiri Sinan Kızhıl'dan almış. Kabrin yakınlarında Yavuz Sultan Selim zamanından kalma Osmanlı altınları bulan öğretmen Muhammed Genco, Suriye topraklarına nasıl yerleştiklerini devrik cümlelerle şöyle anlatıyor: "Biz Türk'üz, dedem aynı sizin gibi söylerdi. Osmanlı getirdi bizi Türkiye'den buraya, koydu ceyş (ordu). Ecnebiler içeri girmesin diye. Dedelerimiz kovaladı onları. Sonra biz burada kaldık işte, Arapların arasında." Abdülkerim dede ise, nereden gelip nereye gittikleriyle değil de dillerinin ve giyimlerinin Türkiye Türklerine benzeyip benzemediğiyle ilgileniyor daha çok. Türk kanallarında haber okuyan spikerleri çok hızlı konuşmakla itham etse de teselliyi çabuk buluyor: "Siz, çok yabancı kelime karıştırmışsınız canım. Bizim dilimiz daha temiz. Hakiki Türkçeyi biz konuşuyoruz aslında." Giyim meselesine gelince; Türkmen erkekler tıpkı Araplar gibi cellabiye denilen beyaz uzun elbiseleri, kadınlar ise siyah ince kumaştan dikilmiş 'abaye'leri tercih ediyor. Ancak yaşlı kadınlar Türkmenlere özgü gösterişli başlıklar takmaya devam ediyor hâlâ…

Köyde çocuklara sıklıkla verilen "Osman" isminin arkasında tahmin edileceği üzere Osmanlı sevgisi var; ancak, gençlerin kafası biraz karışık. Osmanlı'yı 'sömürgeci' diye tanıtan tarih kitapları, aralarında Türkmenlerin de bulunduğu bir nesli Osmanlı düşmanı olarak yetiştirmiş. Suriye'nin hatayı düzeltmeye yönelik girişimleri ümit verici; ancak Kızhıl Köyü'nde öğretmenlik yapan Türkmen Neda Bekir'in gerçeği anlaması biraz zaman alacak: Annesi Arap, babası, ana dilini neredeyse unutmuş bir Türkmen olunca Türkçeyi öğrenmesi mümkün olmayan Neda; "Biz, Osmanlının Arapları Türkçe konuşmaya zorladığını ve Arapçayı yasakladığını okuduk. Arapların mazlum olduğunu düşünüyorum. Kitaplar böyle yazıyor ve

bana göre başka bir gerçek yok." diyor. Oysa kaynaklar böyle söylemiyor.

Osmanlı altınları bulan Öğretmen Muhammed Genco

1400'deki Timur yağmasını ve Memluk İmparatorluğu'nun yaşadığı ekonomik bunalımı hatırlatan Sauvaget, 1. Selim'in 1516'da fethettiği Şam'ın yarıdan fazlasının harabe olduğunu yazar.[2] Yavuz Selim gibi ömrü seferlerde geçen bir sultanın

---

2 Osmanlı Döneminde Arap Kentleri. A. Raymond. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s 16.

1517 yılının kış aylarında Şam ve Halep'te oturmayı tercih etmesi ve orada bulunduğu süre içinde Şam'da bir cami, imaret ve türbe yaptırmış olması neyle izah edilebilir? Bugün Şam'da turistlerin muhakkak ziyaret etmek istediği Hamidiye Çarşısı, Süleymaniye Tekkesi, Saat Kulesi ve Hicaz Tren istasyonu gibi tarihi eserlerin altında hep Osmanlı imzası vardır. Bu mevzu ile ilgilenenler daha naif ama daha enteresan bir kaynağa; Şamlı Berber Bedirî'nin 18. yüzyılda tuttuğu günlüğe de başvurabilirler. Osmanlı taşra[3] hayatına ilişkin gündelik olayları bir vakanüvis titizliğiyle kayda geçiren Bedirî'nin Şam valisi Süleyman Paşa hakkında söylediklerinden küçük bir kesit verelim yalnızca: "Bu sene Cemaziyelevvel'in ilk günü olan Pazar gününde, Süleyman Paşa su kanallarının onarım ve yenilenmesine girişti. Bütün giderleri kendi parasıyla karşıladı. Allah kendisini hayırla mükâfatlandırsın."[4]

Osmanlı'ya ilişkin bu geniş parantezi kapatıp Hama'ya bağlı; ama Humus'a daha yakın Türkmen köylerinden Tıllıf'ta kimler yaşıyor, neler oluyor, bir bakalım. Yöredeki diğer Türkmen köylerinden daha büyük olan ve bir nehrin kıyısında kurulan 'Küçük Şam' lakaplı Tıllıf"ta tedirginlikle içtenlik yan yana… Kapı önlerinde oturan ihtiyarların ve camlardan bakan gelinlerin gözünde aynı merak: "Bu yabancılar niye burada?" Bereket versin, Demirci Ğanim ve karısı Fediye uzun zamandır görmedikleri akrabalarıymışız gibi sevinçle karşılıyor bizi de rahat bir nefes alıyoruz. Yetim dedesine yakıştırılan 'acıoğlan' lakabını soyadı olarak taşıyan Ğanim, 'Nereden geldiniz?' sorusunu diğerleri gibi cevaplıyor: "Burada kimse bilmez nereden geldiğini." Suriye Kürtlerinin yabancılarla evlenmeme prensibini hatırlatan Ğanim, Türkmenlerin akıbetini iyi görmüyor: "Biz Araplarla çok karıştık, 50 yıl sonra bu topraklarda Türkçe konuşan kalmayacak."

---

[3] Osmanlı Taşra Hayatına İlişkin Olaylar. Berber Bedirî. Akçağ Yayınları, s 29.

[4] 'Suriye Türkleri'. Mustafa Kafalı. Töre Dergisi.

Yetim dedesine yakıştırılan 'acıoğlan' lakabını soyadı olarak taşıyan Demirci Ğanim (en sağda)

Humus'a bağlı diğer Türkmen köyleri, Sem Ali ve Kal'a da Tıllıf'tan çok farklı değil. Türkçe konuşmaya utanan kadınların "Sizin diliniz ağır, bizimki hafif." kıyaslamalarına ve candan karşılamalarına rağmen gözlerde belli belirsiz gezinen bir şüphe ve tedirginlik var. Kimi yerlerde kimlik sormaya ve ufak bir sorgulamaya kadar varabiliyor bu güven sorunu. Kal'a köyünün öğretmeni Cevher Barak, ilk gün heyecanla karşıladığı konuklarına ikinci gün temkinli yaklaşıyor; ama güvenmek için fazla nazlanmıyor yine de. Kimliği ve tarihi hakkında konuşma ihtiyacı ağır basıyor olmalı ki, "Biz bilmezik, hardan geldik. Türkiye'den mi, Rusya'dan mı, Türkmenistan'dan mı? Siz bizim tarihimizi bilir misiniz? Büyüklerimiz denizden geldiğimizi söyledi. Çok rivayet var; ama..." diyor. Barak elindeki bilgiye şüpheyle bakıyor; ama

tarih, 'deniz yoluyla' geldiklerine inanan büyükleri doğruluyor. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının kaybedilmesinden sonra Ermenilere toprak açmak için harekete geçen Rusya'nın özellikle Kafkasya'daki Türkmenleri tehcir ettiği, kurtulmayı başaranlardan bir kısmının Suriye'ye bir kısmının da Bekaa Vadisi'ne yerleştiği biliniyor. Ancak asıl büyük göç dalgasını görmek için Selçukluların 1040'da kazandığı Dandanakan Savaşı sonrasına bakmak gerekiyor. Devletin asli unsuru olan Türkmenler diğer adıyla Oğuzlar 1063'ten itibaren Suriye'ye girerek kendi hayat üsluplarına uyabilecek bölgeleri vatan edinmeye başlıyor. Anadolu Selçukluları Kösedağ Muharebesi'nde (1240) Moğollara mağlup olduktan sonra ise bazı Türkmen boylarının Memluk sultanlığına bağlı Suriye'ye sığındığı, özellikle Sultan Baybars döneminde (1260-1277) 40 bin çadırlık büyük bir Türkmen topluluğunun Halep bölgesine yerleştiği biliniyor. Ancak tarih, Türklerin Suriye topraklarına Selçuklulardan çok daha önce gelip yerleştiğini kaydediyor. 698 yılında Şam'da ortaya çıkan yalancı peygamberi öldürmekle görevlendirilen muhafız birliği arasında Ferganalı Türk askerlerin olduğundan bahsedilir mesela. Abbasi Halifesi Mutasım zamanında Mısır ve Şam'a ilk kez bir Türk vali atandığında ise takvimler 849 yılını işaret etmektedir.[5] Sözün özü, Suriye'ye gelişlerini daha ziyade Osmanlı ile ilişkilendiren Türkmenlerin, Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'u ya da Nureddin Zengi'yi de hayırla yâd etmesi gerekir. Yavuz Selim 1516 yılındaki fethiyle Şam'ın kapılarını ardına kadar açtığında Suriye hatırı sayılır bir Türkmen nüfusuna sahipti zira...

Humus'ta öğretmen adaylarına pedagoji dersi veren Abdullah Hacuk göç serüvenlerini, tarih fakültesinin son sınıfında okutulan 'Selçuklular' adlı kitaptan öğrenmiş. Sultan 1. Selim'in, 1516 yılında Mercidabık'ta Memlukluları yenerek bugünkü Suriye topraklarını Osmanlılara bağladığını ve Türkmen köylerini,

---

5 "Suriye Türkleri". Ömer Osman Umar. Türkler, cilt 20 s 594.

hac yolunu koruyacak biçimde yerleştirdiğini hatırlatan Hacuk, "Bizim soyadımız da muhtemelen oradan geliyor. Hacuk soyadı, Hacyükü'nün zamanla değişime uğramış hali olabilir." diyor. Abdullah Hacuk'un hac yolunu koruması gerekmiyor bugün; ancak, karayoluyla hacca giden Türkleri evinde misafir ederek dedelerinden miras görevi sürdürüyor. Halid bin Velid türbesinin yanında, otomobilin içinde uyumaya çalışan bir Türk aileyi evinde ağırlayan Hacuk, "Döndükten sonra bir mektup gönderdiler. Balıkesir'in Sındırgı İlçesi'nde 'Hacyükü' isimli iki köy varmış. Ama gidip göremedik." diyor.

Türkmen köyünden detay

Türkiye'de kaybolmuş akrabaları veya köyleri aramak için yollara düşmek, sadece Hacuk'un değil, çoğu Suriyeli Türkün hayalini süslüyor aslında. Kimi zaman da yanlış anlamaların oluşturduğu heyecan dalgası, Türkiye'den gelen bir konuğun beyanıyla hayal kırıklığına dönüşüyor. Kızhıl Köyü'ndeki Bekir ailesi mesela, İstanbul'daki Bakırköy'ün, Bekirköy'le bir ilgisi olmadığını anlayınca epey üzülmüş.

Abdullah Hacuk'un bir dolu isteği var Türkiye'den. Balkanlar ve Ortadoğu'daki bütün Osmanlı yadigârları gibi o da, önünde yol açan bir 'baba'ya ihtiyaç duyuyor: "Türkiye bize kimlik vermiyor, tamam. Biz burada kalak ve Türkmen dilini yaşatak, çok iyi; lakin en azından gençlerimizi okutun. Humus'ta Fransa ve İngiltere'nin kültür merkezleri var, Türkiye'nin neden yok? Türkmenistan biraz yol açtı bize; ama yetmez. Ben bir vakıt zannettim ki, Türkiye hepimizi yığacak, böyük bir millet olacağız. Bir lugat, bir dil söylerik ne de olsa." Hacuk'un Türkçe'si Humus Türkmenlerinde rastladığımız en iyi Türkçe; ancak o daha ötesini düşlüyor: "Türkiye'de biraz kalsam, dilimi düzeltsem, sonra Türkmenlere Türkçe öğretsem." Dil konusundaki hassasiyetine rağmen, çocuklarına Türkçe öğretmek istemeyen anne-babalara da hak veriyor. "Uşaklarım Türkçe bilmez; çünkü eşim Arap. Dili ana öğretir. Ben çok istedim; uşaklarım gider, Türkiye'de okur, oradan gelin getirirler. Böylece hem kendileri hem de uşakları Türkçe öğrenir, ama olmadı."

Halep'te bir Türkmen mahallesi: Hülluk

Şam'dan Halep'e kalkan otobüste, onlarla aynı dili konuştuğunuz için neredeyse akrabalık ilan edecek üç beş yolcu her zaman vardır. Bilete fazla para vermemeniz için uyarır, nereden gelip nereye gittiğinizi sorar, mola yerinde çay ısmarlamak ister ve nihayet Halep'e vardığınızda, "Anam, bacılarım güzel Türkçe konuşur. Bize buyurun." derler. Şam'da bir kunduracıda çalışan

ve hafta sonları ailesini ziyaret eden Ahmed Küçük onlardan biri. Halep'in meşhur Türkmen mahallesi 'Hülluk'ta, gelinler ve damatlar için açılmış, her yeni yatak odasıyla büyüyen bir apartmanda yaşıyor. Ne kendileri ne de misafirleri için oturma odaları var; yazları hep birlikte terasta oturuyor, misafir geldiğinde ise kendi odalarından fedakârlık yapıp terasta uyuyorlar.

Evin reisi, sekiz çocuğun babası Abdurrahman Küçük, mahalle camiinin hem imamı hem müezzini. Anadolu'da kullanılan kelimeler onun da dilinde. "200 senedir buradayız. Türkiye'den geldik."

Evin reisi sekiz çocuğun babası Abdurrahman Küçük (soldaki beyaz örtülü adam)

Ahmed'in küçük kardeşi Velid, "Burada gençler pek okumaz, bileğimiz işlemezse aç kalırız." diyor. O da ağabeyi ve diğer Halepli Türkmenler gibi kunduracılık yapıyor.

Halepli Küçük ailesinin fertleri

Aşağı ve yukarı olmak üzere ikiye ayrılan Hülluk Mahallesi'nde her evden en az iki kişi ayakkabı üretiyor. Kimi kunduracılar, küçük, loş atölyelerden çıkan ürünlerin iç ve dış piyasada rağbet görmesiyle markalaşma çabasına girmiş. Zekeriya Oun, adının baş harfi ve soyadını kullandığı 'Zoun' marka kışlık botları gösteriyor. O da diğer kunduracılar gibi modelleri Türkiye fuarlarından getiriyor ve senede bir iki defa Antalya ve İstanbul'a uğrayıp yenilikleri takip ediyor. 40 yıldır Halep'te yaşayan Zekeriya Usta'nın ailesi, Türkmenlerin, kunduracılığı ve terziliği kimseye kaptırmadığının tipik örneği; altı erkek kardeşi ve iki oğlu kunduracı, kız kardeşi ise terzi. Kunduracılığı Ermenilerden öğrenen Türkmenler, fabrikayı andıran Hülluk Mahallesi'nden en fazla Rusya'ya ayakkabı gönderiyor; ama el emeği ve malzeme o kadar ucuz ki ayakkabı imalatı hem işverene hem işçiye mütevazı bir hayat vaat edebiliyor ancak. Üstelik piyasa sadece altı ay hareketli olduğu için senenin yarısını hazır para yiyerek ya da sağda solda ufak işler kovalayarak geçirmek zorundalar. Babası, amcası, amca 'uşakları' ve erkek kardeşiyle kundura işinde çalışan Mehmet Bayram, "Türkiye'nin asgari ücreti, buranın en güzel maaşı… O parayla biz burada paşalar gibi geçiniriz." diyor. O da, 'birlikte yaşa, birlikte tüket' prensibini benimsemiş, diğer Türkmenler gibi; sekiz ay önce evlendiği eşini, kız ve erkek kardeşleriyle beraber oturduğu kalabalık aile apartmanına getirmiş.

Humus'tan sonra, Halep'e gelmek, sınır ötesindeki bir Türk şehrine girmek gibi… Suriye'nin Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1516'dan 1918'e kadar 400 seneyi aşkın bir zaman içinde Halep nüfusunun kahir ekseriyetinin (yüzde 80 olduğu tahmin ediliyor) Türk olduğunu hatırlarsak iki binli yıllarda bile hissedilen bu Türk havasına şaşırmamak gerekir.[6] Üstelik Halep, sadece Türkmen nüfusunun en yoğun olduğu şehir

---

6 'Suriye Türkleri'. Mustafa Kafalı. Töre Dergisi.

olmakla değil, Türkmenlerin ilk yerleştiği şehir olmakla da ayrıcalıklı bir yerde durur. Bugün Halep, evlerde ve sokakta Türkçenin konuşulduğu, düğünlerde halayların Türk oyun havalarıyla çekildiği ve Türkiye ziyaretlerinin katiyen aksatılmadığı bir şehir...

Zekeriya Oun, adının baş harfi ve soyadını kullandığı 'Zoun' marka

Hemen her ailenin Antep ve Kilis'te ya köyü ya da yakın akrabası var; ama iki ülkeyi ve yakın akrabaları birbirinden ayıran bir engel de var. Sınır, mayınlarla ölümcül bir çizgiye dönüşene kadar bir taraftan diğerine rahatlıkla geçebilen Türkmenlere ait hemen her hikâye, "Mayın döşenince bizimkiler bu tarafta kalmış." cümlesiyle şekilleniyor. Bu tarih, araya sınır çekilse de Türkiye'den kopmayacaklarını düşünen Suriye Türkleri için ilişkilerle birlikte umudun da kesildiği tarih. Şimdi, düğün, cenaze, hasta ziyareti, alışveriş ve bayram görüşmeleri için geçtikleri sınırda Türk askerinin muamelesinden çok hoşnutlar. Bayram ailesinin hanımları "Sizin askerler, bayram izdihamında bize çok nazik davranıyor." diyor.

Halep'teki Türkmenler

Humus Türkmenlerinin 'Türkçe ne işimize yarayacak ki?' düşüncesi, Halepliler nezdinde hiç muteber değil. Onlar gündelik hayatta sanki ellerinden başka türlüsü gelmezmiş gibi gayet akıcı biçimde Türkçe konuşurlar ve bu akıcı Türkçeye şaşırmak, bir Maraşlı ya da Manisalıya 'Kardeş, Türkçeyi nasıl öğrendin?' diye sormak kadar anlamsızdır. Halepli Musa Muhammed, "Dilimizin Türkiye Türkçesine yakın olduğunu söylerseniz haksızlık etmiş olursunuz." diyor. "Yakın değil aynısı. Biz Halep'te saf Türkçe konuşuruz, ekmeğe ekmek, suya su deriz." Halepli Musa'nın dedesi, sınıra mayın döşenince Kilis'e bağlı Alimantar Köyüne bir daha dönememiş; ama Türkiye'ye rahatça girip çıktığı günlerin geri döneceği ümidini hep saklı tutmuş. Bir de şapkanın Suriye'deki köyüne kadar gelmesini beklemiş! Şapka takarsa, yeniden Türkiyeli olacağını zannediyormuş. O şapkayı takmamak için bazı Türkler evlerini barklarını geride bırakıp Suriye'ye kaçmıştı hâlbuki… Torun Musa'ya göre, 'Dedesi iyi ki Halep'e yerleşmiş ve dönmeyi düşünmemiş.' Bundan sonra da dönülmemeli zaten. Vaktiyle Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan bir şehirde yaşıyorlar ne de olsa. "Dönelim de, Türkiye devletinin sınırlarını mı küçültelim?"

diyor Musa, "Biz soydaşlarıyız Türkiye'nin. Ankara'daki Türkler nasılsa biz de öyleyiz. İstersek gelir yerleşiriz oraya; ama burada yaşayalım. Bizim için bir kolaylık gösterilsin yeter." Suriye Türkleri için 'kolaylık', Türkiye'ye giriş çıkışların rahat olması. Vize alırken problem çıkarmasınlar, diyen de var, bizden hiç vize alınmasın diyen de. (Bu görüşmeler, Türkiye ile Suriye arasında vizelerin karşılıklı kaldırılmasından önce yapılmıştı. Şimdi onlardaki mutluluğu hayal edebiliyor musunuz?) Bu taleplerin ve küçük sitemlerin arkasında, Türkiye'ye naz yapabilecekleri inancı var. "Biz burada oturup diyoruz ki, Türkiye bizim nüfusumuzu bilir, kaç kişiyiz, kimiz, nereliyiz." diyen Musa Muhammed, zamanla hayal kırıklığına uğramış görünüyor: "Öyle zannediyorduk yani." (Vizelerin kalkmış olması Suriye Türkmenlerini daha görünür kılmadı ne yazık ki!) Anadolu'dan çok daha önce Türkleştiğine inanılan Kuzey Suriye'de yoğunlaşan Türkmenlerin bütün azınlıklar gibi çoğalma eğiliminde olduğu söylenebilir. Halep'te birbirleriyle yarışırcasına çocuk doğuran kadınlar arasında dört çocuk bile 'soyun kuruyacağı' endişesine yol açabiliyor. Varlığını devam ettirmek isteyen Türkmenlerin ikinci politikası ise, tamamıyla şehre yerleşseler bile köylerdeki arazilerini Araplara satmayı reddetmeleri.

Vizesiz geçişin öncesine ait bir görüntü. Yahya Kara Türk vatandaşlığına geçemediği için bir dolu pasaport eskitmiş

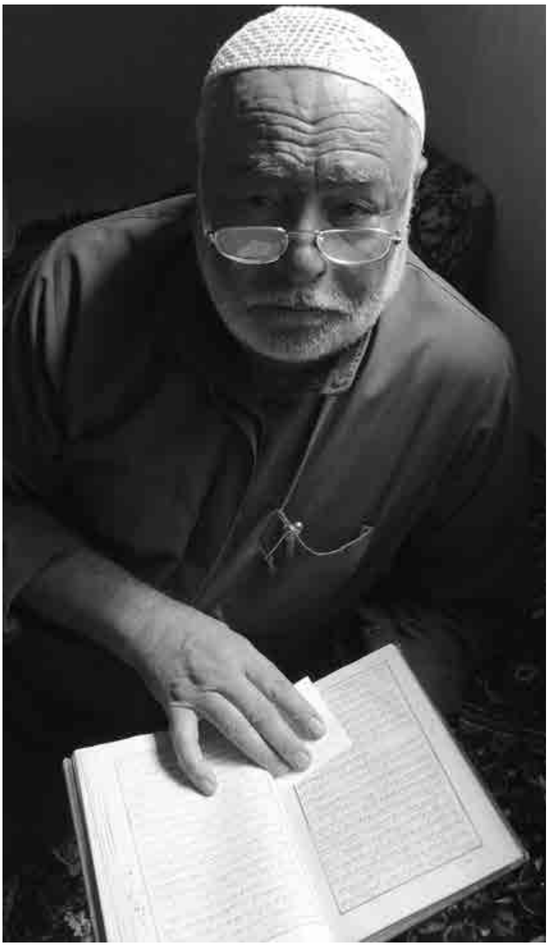
İstanbul ve Bursa'dan getirdiği kumaşları Halep'te satan Abdülkerim Rihavi, ticaretle uğraşmakla, Halep'in ruhuna çok yaraşır bir iş yaptığının farkında mı acaba? Osmanlı döneminde uluslararası ticaret yollarının geçtiği geniş bir bölgenin merkezi olan Halep, İran körfezinden ve Hindistan'dan getirilen lüks malların zorunlu transit noktasıydı zira ve 18. yüzyıl sonunda Halep'in Marsilya ile ticaret hacmi, Kahire'ninkini geride bırakmıştı.[7] O günlere nispeten hayli sönük görünen; ama eşsiz taş mimarisiyle başka hiçbir şehre benzemeyen bugünün Halep'i Türkmenler için 'aşağı' ve 'yukarı' diye ikiye ayrılan yoksul bir mahalleden ibaret yalnızca. Varlıklı Türkmenler arasında gösterilen Abdülkerim Rihavi aşağı Hülluk Mahallesi'nde yaşıyor ve mağazasında Suriyeli kadınlar tarafından kapışılan günün modasına uygun kaliteli kumaşlar satıyor. Türkiye'ye gide gele 15 pasaport dolduran Rihavi, sadece para kazanmakla kalmamış, Suriye'de yaşayanların kayıtsız kalmayı tercih ettiği 'dünya gerçeklerine' ilişkin kafa yormaya da başlamış. "Suriye de Müslüman, Türkiye de; ama aramıza sınır koymuşlar. Avrupa'da herkes rahatça dolaşıyor." diyen Rihavi, iki ülke arasındaki olumlu gelişmeleri de "Şimdi iki ülke gardaş gibi görükiy." cümlesiyle özetliyor. Çocukken ana-babasından Türkçe duyarak büyüyen ve kız kardeşleri bugün bile Arapça konuşamayan Rihavi, bombayı son anda patlatıyor; "Aslımız Arap bizim. Dedemin dedesi, Suriye'den Türkiye'ye göç etmiş. Bizimkiler mayın döşeninceye kadar bir orada bir burada gezmişler; ama sonunda babam burada, emmilerim orada kalmış." Rihavi örneği, iki ülke arasındaki sınırın hiç de keskin olmadığının en güzel delillerinden biri. Amcaları Türkiye tarafında Arapça konuşan Rihavi Halep'te Türkçe konuşuyor… Fazla söze ne hacet!

Türkiye sınırına yakın Halep köylerinde, gün boyu Antep radyoları dinleniyor ve Türk televizyonları uydu antenine ihtiyaç

---

[7] Osmanlı Döneminde Arap Kentleri. A.Raymond. Tarih Vakfi Yurt Yayınları, s 19.

olmadan izlenebiliyor. Bu köyler, mimarisi ve hayat biçimiyle Anadolu köylerinden farksız. Sınıra 3 kilometre uzaklıktaki Karaköprü'de mesela, Arapçayı ancak askerde öğrenebilen gençler var. Köyün yaşlılarından Hacı Musa Kâhya; "Biz iresmî Türkmenik. Türkmenin en koyusu bizik." diyor. Bu köyde, yaşlıların gözde dili hâlâ Osmanlıca...

Karaköprü Köyü'nün yaşlılarından Hacı Musa Kâhya

Osmanlı'nın Suriye topraklarından çekilirken kütüphanelerde bıraktığı kitaplardan çekirdek külahları yapıldığını söyleyen Hasan Kâhya, boş vakitlerinde 'Aşkın Gözü' adlı Osmanlıca romanı okuyadursun, gençler, Samanyolu TV ve Kanal 5'ten öğrendikleri Türkçeyi ilerletmeye kararlı. 17 yaşındaki Selva Kâhya, Türkiye'ye yolu düşenlerden, kişisel gelişim uzmanı Oğuz Saygın'ın kitaplarını istemiş. Türkiye sınırına çok yakın olsa da bir Arap köyünde yaşayan Selva'nın Türkçe okuyabildiği halde Arapça okuyamamasına ne buyrulur!

Türkiye sınırını ve sınırdaki Türk bayrağını görebilen Karaköprülüler, iki devlete de hem uzak hem yakın yaşıyor. Arap topraklarında; ama o kültüre bigâne, Türkiye'nin dışında; ama Türk kültürüne aşina… Aşinalık az gelir, bu köy bizim köylerden bir köy aslında; ama onlardan ne kadar haberdarız? Kendilerine has bir 'mutluluk formülü' üretmişler bereket versin: "Karnımız nerede doyarsa orası şirin bize."

Çobanbey; sınırdaki istasyon

(Bu söyleşiler vizeler kalktıktan sonra, 2010 Ramazan Bayramı'nda yapılmıştır.)

Çobanbey, Halep ile Antep arasında, Türkiye sınırına sadece 1,5 kilometre uzaklıkta bir Türkmen beldesi. Halk ağız alışkanlığıyla köy dese de buraya, bir belediye binası, karakolu, sağlık ocağı ve lisesi olan 15 bin nüfuslu bu nahiye, civardaki köylerin de merkezi konumunda. Sakinleri, henüz sınırlar çizilmemişken, hatta daha eski zamanlarda yazları Sivas'a göçüp, kışları Halep'e dönen atalarına hürmeten kendilerini yarı Sivaslı sayıyor. Günlük konuşma dili de Sivas ile Antep şivesi arasında tatlı bir ahenkle salınıp duruyor zaten. İç bölgelerdeki Türkmen köylerinde sıklıkla duyduğumuz 'Şimdi sen beni ağnıyon mu?" gibi tedirgin cümlelere mahal yok burada, daha iyi anlamak için kulağı dört açıp öne doğru eğilmelere de… Antep'in ya da Sivas'ın bir köyünde söyleşir gibi gayet açık ve anlaşılır bir Türkçeyle konuşmalarında şaşılacak bir şey de yok, sınırdayız neticede… Ama yine de, bir akşamüzeri, serin bir avluda yer minderlerine bağdaş kurmuş, yastıklara dayanmış otururken TRT'nin tek kanal olduğu yıllara dair keyifli bir nostaljiye dalmak… Bu kadarını bekliyor muyduk, doğrusu hayır! Televizyonlu evlere çizgi film izlemeye giderken 'uslu durun' diye tembihlenen çocuklar, Dallas'ın entrika dolu dünyası, pazar günleri ailece izlenen kovboy filmleri, 'Marianna' için dökülen gözyaşları ve ilk özel televizyonların açılması…

Sınırın öte tarafında da bizim gibi büyüyen çocuklar olduğunu bilir miydik? Türk televizyonları çanak antene ihtiyaç duyulmadan seyredilmiş hep, radyolar rahatlıkla dinlenmiş, bu gayet sıradan ve olağan bir şeymiş üstelik… Yeni yetme çocukların Kadir İnanır'ı ve Cüneyt Arkın'ı 'yüzbeyüz' görme sevdasıyla sınırı kaçak geçmesi gibi… Sonuç tahmin ettiğiniz üzere tam bir bozgun; dertop edilip evlerine yollanan maceraperestler için Türkiye artık daha uzak bir yerdir…

Çobanbey Köyü'nde çocuklar

Gerçekte nasıldır peki, sınırda yaşamak nasıl bir duygudur? Türkiye hakikaten uzak mıdır? Soruyu önce Tarık cevaplıyor: "Çocukluktan beri görürüz ay yıldızı, sınırda tarlalarımız var. Türk bayrağının gölgesinde yaşıyoruz. Biz hiçbir zaman sınırın öte tarafına geçeceğimizi, orada yaşayacağımızı, okuyacağımızı düşünmedik. Hayali bile zordu. Ulaşılmaz bir şeydi. Şu dağların arkasında hep deniz var sanırdık." Tarık, Çobanbeyli Sülo ailesinin bir ferdi. Üç günlük ziyaretimizde bize hem ev sahipliği hem mihmandarlık yapacak, ama daha önemlisi hikâyemizin kahramanlarından biri olacak. Türkmenlerin millî mesleği kunduracılıktan Yıldız Teknik Üniversitesi'ne uzanan macerasını Halep şehir merkezindeki şık kafelerden birinde dinleyeceğiz, ama sonra...

Biz sınıra dönelim yine, mini bir kamyonetin arkasında, Türkiye ile Suriye'yi birbirinden ayıran tel örgülerin hemen

kıyısında, sınır çizgisini oluşturan demiryolu boyunca ilerliyoruz. Bir yandan da buradan oraya bakarak, mavi tabeladaki 'Türkiye Cumhuriyeti' yazısını okuyarak, az ötede iki ülkenin ortak rüzgârıyla dalgalanan Türk bayrağını ve Gavur Dağlarını seyrederek yaşamak nasıl bir duygudur, düşünüyoruz. Çobanbey'in ve civardaki Türkmen köylerinin çocukları böyle büyüyor işte… Tarık küçük bir çocukken o dağların arkasında deniz var sanıyormuş ya, sekiz yaşındaki yeğeni Muhammet daha farklı değil, bütün safiyetiyle soruyor: "Amca İstanbul kaç dağ sonra?" İstanbul kızıl elma, sayılamayacak kadar çok dağ sonra, büyüyünce belki o da amcası Tarık gibi İstanbul'da okuma imkânına sahip olacak, belki de babası Hüseyin gibi çok istediği hâlde gidemeyip Suriye'de kalacak. Babasının zamanı başka bir zamanmış gerçi, Türkmenlerin attığı her adımın takip edildiği, Türkiye'deki akrabaları ziyaret edenlerin soruşturmaya uğradığı, okumaya gidenlerin bir daha dönemediği, Türk konsolosluğuna yolu düşenlerin hapis yattığı zamanlar… "Allah o günleri hiç kimseye göstermesin." diyen Hüseyin Sülo da sırf bu gerilimli ortam yüzünden çok istediği hâlde üniversite için Türkiye'ye gidememiş. Lazkiye'de tıp okuyup doktor çıkarak Türkmen milleti arasında parmakla gösterilen biri olmuş olmasına da, bir yarım kalmışlık, bir pişmanlık duygusundan o gün bu gün kurtulamamış: "Tıp fakültesine 85'te girdim, 91'de mezun oldum. O vakitler Suriye'de anadili Türkçe olan birinin üniversiteye gitmesi mucizevi bir şeydi. Altı yıl içinde tıp okuyan yalnızca 3 Türkmen öğrenci gördüm mesela. Onlardan ikisi uzmanlığı Türkiye'de yaptı. Ben de istedim; ama gidersem dönemezdim, annemi babamı düşündüm, burada kaldım. Şimdi radyoloji uzmanıyım, rahatım yerinde; ama yine de pişmanım. Hacettepe'de ihtisas yapsaydım ne güzel olurdu." Biz bunları konuşurken fonda "İşte gidiyorum çeşmi siyahım" türküsü çalıyor. Hüseyin Sülo'nun favorisi, TRT'nin müzik programları bilhassa da türküler ve Türk

sanat müziği… Çocukluktan beri, babasının akşam saat sekizdeki TRT haberlerini hiç kaçırmadığı günlerden beri bu böyle…

Halep'e bağlı Çobanbey Köyü

Sınırın o tarafında kalmak bugün bile kabullenilmiş bir mesele değil Halep Türkmenleri için. Bilhassa da Çobanbey Türkmenleri gibi sınıra yakın yaşayanlar için. Kötü bir rüyadan uyanmayı diler gibiler, sabah kalksalar ve aslında Türkiye tarafında olduklarını anlayıp derin bir oh çekseler… Bugün elbette herkes biliyor ki sınır, aileleri, ağaçları, tarlaları böle parçalaya çekilmiştir bir kere ve dikenli telleri, mayınlı bölgeleri, gözetleme kuleleriyle sapasağlam durmaya devam edecektir. Oysa elli yıl önce sınır köylüleri bir ümit bekliyormuş; "Türkiye dönecek ve bizi topraklarına dâhil edecek." Özellikle de Çobanbeyliler… 1925'lere kadar kâh Türkiye'ye, kâh Suriye'ye bağlanan bu beldenin 1930'lara kadar Türk toprağı muamelesi gördüğü söyleniyor. "Bizim köy aslında Misak-ı Millî sınırları içindeymiş." diyen Doktor Hüseyin

Sülo'ya göre işin aslı şöyle; "Cumhuriyet kurulduğunda Çobanbey Türkiye toprakları içinde kalmış, biz ihtiyarlardan böyle duyduk. Hatta harf inkılabı da gelmiş buraya ve bir nesil Türkçe okumuş. Benim amcam Allah rahmet eylesin geçindi (öldü), Latin harfleriyle Türkçe yazar, Türkçe okurdu. Şapka kanunu da tatbik olmuş, milletin başındaki 'bürüm yağlıkları' toplamış, şapka koymuşlar. Otuzlu yıllara kadar böyle gitmiş." Sonra ne olmuş da peki, Çobanbeyliler kendilerini bir anda Suriye'de bulmuş. Hüseyin Sülo, Kilis'in ileri gelen ailelerinden birinin zeytin bahçelerine karşılık Çobanbey'in Suriye'ye bırakıldığını, hatta sabahtan zeytin 'yolmaya' giden 'yolmacılar'ın dönüşte Suriye bayrağını görünce ağlayıp yalvardığını; ama bir sonuç elde edemediğini de duymuş köyün ihtiyarlarından. Diyelim ki öyle, gücü kuvveti yerinde olanlar, zeytin bahçelerini kopardı. Peki diğerleri; kendisi burada, tarlası orada kalanlar ne yaptı? 'Pasapon' denen özel bir belge ellerinde, öküzleri ve beygirleri yanlarında sınırı geçtiler, tarlalarını ekip biçmeye ve ürünü kaldırıp getirmeye devam ettiler. Sınıra Menderes'in kararıyla mayın döşenene kadar tabii, mayından sonrası büyük bir patlama ve derin bir sessizlik… Köylüler, karşı taraftaki toprağı işlemek şöyle dursun, evlerinin önündeki tarladan ürkmeye başlamış o vakitten sonra, yağmurla, selle beraber yerinden oynayıp tarlalara taşınan mayınlara bastığı için sakat kalan, ölen az olmamış o yıllarda… Bu bahisler açılınca insan, "Sınır çizilirken Türkleri alsalardı içeri." serzenişini anlayışla karşılıyor. "Buralar Osmanlı'dan kalma unutulan yerler." sitemini de… Halepli Türkmenlerin, Antep, Urfa ve Maraş'ın Fransızlardan temizlenmesinde büyük rol oynadığını kim nereden bilecek? Hüseyin Sülo'nun dedesinin Kuva-i Millîye'ye destek verdiği için tutuklandığını, Çobanbey ve civarındaki köylerden Çanakkale'ye giden gençlerin pek azının geri dönebildiğini, zahirenin hep cepheye gönderildiğini, çocukların açlıktan öldüğünü… "Bura Anadolu o zaman." diyen Doktor Hüseyin'in sesindeki kıvanç şimdi

daha anlaşılır, sesindeki keder de: "Sonradan kimimizin Arapların içinde kalması yanlış olmuş aslında."

Bu aynı kanayan bir yara gibidir, örtülmez. Ne onlar seni kabul eder ne sen onları kabul edersin, bu böyle gider. Daha acısı Türkiye de seni kabul etmez. Adam var ki babası Çanakkale'de şehit olmuş; ama Türkiye'ye gidemiyor. Görevli memur "Beni ilgilendirmez bu durum." diyor. Tabii biz bunlara kırılmayız yine de."

Türkçe, kuzeyde, sınır boyunca uzanan yaklaşık 100 kilometrelik bir alanda sadece Türkmenlerin değil, Arapların ve Kürtlerin de kısmen bildiği, anladığı ve hatta konuşabildiği bir lisan. Çobanbey'e bağlı 38 köyden ikisi Arap biri Kürt köyü mesela ve üç köyün sakinleriyle gerektiğinde Türkçe anlaşmak mümkün. Türkmenlere gelince, ana dilleri Türkçe olduğu için Arapçayı hep sonradan öğrenirler ve konuştuklarında aksanları değil; ama gramerleri 'yabancı' olduklarını muhakkak ele verir. En büyük sorun da Türkmen çocuklarının ilkokula başlayana kadar Arapçayı neredeyse hiç bilmemesidir. Nedeni malum; anne Türkmen, baba Türkmen evde hâliyle Türkçe konuşuluyor ve Arapça, İngilizce gibi sonradan öğrenilen bir dil hâlini alıyor. Çobanbey'den Süleyman Sülo; "Arapçamız sıfırdı okula gittiğimizde. Çok zorlandık, korkulu rüyamız oldu. Arapçadan kaldın mı sınıfta kalırsın, ondan geçmek şart. Bizim çocukların yüzde 90'ı da Arapçadan kalır." diyor. Köyde kalıp babasının bağ bahçe işlerini devam ettirmeyi tercih eden Süleyman'ın dil meselesine ilişkin keyifli hatıraları var: " Bizim çocuklar Çobanbey'e gelen memur çocuklarından Arapça öğrenir diye bekledik; ama tersine, memurun küçük oğlu bir ay sonra geldi, anneme Türkçe olarak, "Teyze Tarık burada mı?" diye sordu. Öğretmenler de köyün Türkmen gençleriydi, onların da Arapçaya vakıf oldukları söylenemezdi zaten. Çocuklar dersi iyi anlasın diye hemen Türkçeye dönüyorlardı. Sonradan bir Arap hoca geldi okula,

Arapça kompozisyon yazmamızı istedi, hiçbirimiz yazamadık tabii. Hoca parmaklarımıza bir vurdu, kırıldı sandık, ondan sonra hepimiz yazmaya başladık."

Türkmenler, Arapça meselesinin çözümü hususunda net bir karara varabilmiş değil henüz. Okumuş, yazmış gençler kendi aralarında tartışıyorlar; "Evde çocuklarla Arapça konuşulmalı mı, konuşulmamalı mı?" Halep'te yaşayan Meryem Alo, okulda zorlanmasınlar diye çocuklarla kendisinin Türkçe, eşinin ise Arapça konuştuğunu, torunlarının da bugün hem Türkçe hem Arapça bildiğini söylüyor. Meryem Alo; "Türklüğümüzü yitirmeyik Arapça konuşmakla." diyor; ama Kanlıkuyu Köyü'nden Ziyad Hasan aynı fikirde değil; "Babalar evde çocuklarıyla Arapça konuşuyor, sonra o çocuklar da kendi çocuklarıyla Arapça konuşuyor. O zaman Türkçe gider, dil gitti mi kültür de gider."

Kanlıkuyu köyünden Ziyad Hasan, annesi Safiye Cesim ve kızkardeşleri

...

“Bundan iki üç sene önce gelseydin, akşamın bir vakti Türkmen köylerinde böyle rahat dolaşamazdık. Başta annem izin vermezdi zaten.” Kanlıkuyu köyünden Havahöyük köyüne doğru ışıksız, tabelasız ve bozuk bir yolda sarsılarak ilerlerken bir cümle daha kuruyor Ziyad Hasan: “Türkiye’deki demokrasi burada bize nefes aldırıyor.” Türkiye’de olup bitenlerin Balkanlar’da, Irak’ta, Suriye’de yaşayan Türkleri nasıl etkilediğinin yeterince farkında değiliz galiba. Komşularla sıfır sorun politikasının Suriye Türkmenlerini ne kadar rahatlattığı ortada işte; herkeste bir bayram neşesi, kimliğini açıkça ifade edebilmenin gururu, Türkiye’ye tedirgin olmadan gidip gelebilmenin hafifliği… Halep Üniversitesi’nden yeni mezun Ziyad Hasan, “Şimdi üniversitede Türkmen olmak itibarlı bir şey. Türkiye’de bazıları Avrupa’ya nasıl bakıyorsa burada da Türkiye’ye o gözle bakıyorlar.” diyor. İki üç yıl önce oğlunun Türkiye’den gelmiş bir gazeteciyle Türkmen köylerini dolaşmasına muhtemelen izin vermeyecek olan anne Safiye Cesim, Kanlıkuyu Köyü’ndeki evinin avlusundan pek dışarı çıkmıyor; ama değişimin gayet farkında: “Eski zamanda Türkçe konuştuğumda komşularım bana derdi ki, ‘Bu egri dille konuşma.’ Okullarda bile bizim uşağımızın kıymatı yoktu yavrum. Arapça bilmeden giderlerdi, bilselerdi de kıymatları yoktu. Elhamdülillah çok güzel oldu şimdi.” Safiye Hanım sadece oğlu Ziyad’ı değil kızlarını da üniversitede okutmuş bilge bir kadın ki Türkmenler arasında kız çocuklarını okutmak bugün bile cesaret isteyen bir mevzu. Büyük kızı Siyam lisede Fransızca öğretmenliği yapıyor, küçük kızı Cihan ise Lazkiye’de tıp eğitimi alıyor. Çobanbey’de olduğu gibi Türk dizilerini ve haberlerini uydu antenine ihtiyaç duymaksızın izleyen ve “Suriye kimliği taşıyoruz; ama Türkiye’de yaşar gibiyiz.” diyen Ziyad Hasan, Türkmen büyüğü Asateyn Ahmet’i ziyaret edelim diye Havahöyük köyüne götürüyor bizi. Köyün girişinde

dört tarafı açık müstakil bir evin bol esintili verandasında mırra içerken buluyoruz Ahmet amcayı. İşte saha gazeteciliğinin en hoş yanı, sınırın öte yakasındayız, hiç bilmediğimiz bir köyde hiç tanımadığımız bir eve çat kapı gidiyor, ama sanki beklenen bir misafirmiş gibi karşılanıyoruz. O veranda, kulpsuz fincana peş peşe doldurulan acı kahve, ılık akşam rüzgârında uçuşan kelimeler… Asateyn Ahmet, Davos'taki konuşmasından sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan için yazdığı şiirden bir dörtlük okuyor bize: "Devletler içinde parlak bir devlet/ Türkiye deyince yerde bir cennet/ Mevlam Erdoğan'a eylesin himmet/ Osmanlı torunu Türkler değil mi?/ Yeri Erdoğan'ım ireli yeri/ Siz de bir şey yapın galmayın geri/ Sizden ümit bekler dünya Türkleri/ Osmanlı torunu Türkler değil mi?"

Türkmen Köyü'nde bir köy odası

Ahmet amca bir halk şairi ve aynı zamanda ağzı dualı bir adam… Onun kelimelerine müdahale etmeyelim ki bir Türkmen büyüğü nasıl konuşur, anlaşılsın: “Biz Akçakale tarafından gelen Beydili Türkmeniyik. Biz yabanda kaldık. Yabanda kalmış ne kadar Türk varsa hepsi de Türkiye’ye duacı. Allah kendilerini yükseltsin, zalım pençesinden hıfzeylesin. Türkiye demek ne demek! Hepimizin evvel Allah güvendiği bir devlet… Yükselsin, kuvvatlaşsın. İçerideki ikilikler bütün terk olunsun, birlik olsun, onu temenni ederik. Allah Erdoğan’a uzun ömür versin. Etraftaki Türkleri ve Türkmenleri bir rahat ettirdi ki hiç görülmemiş bir şeydir. Biz şimdi hürük. Eskiden bir Arapla bir Mesihiyle biraz bozuşşak ‘Ente casus Türki’ derdi. Biz casus değilik burada. Bilakis yalınız kalmışık ya, itaat ederik devletimize. Sonra sonra korkuyla yaşadık o biçim, değme bağa değmiyim sağa. Erdoğan ne etti ortalığı haberin var mı? Kurbanım ben Erdoğan’a. Rahatça Türkmenik diyik, kafamız dik, döşümüz kalkık. Erdoğan’ın sayasında evvel Allah… Nasıl gözel bir düşünceler yaptı, nasıl bizi kurtardı bilin mi? Şimdi biz hökümetin yanında da daha başka şağabdan(halktan) eftalık.”

…

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki ısınmanın bir tezahürü olan vizesiz geçiş bavul ticaretine de canlılık getirmiş. Çok eski yıllardan beri özellikle de sınıra mayın döşenmeden önce Antep’e günübirlik gidenlerin ve oradaki tabirle ‘Karaltı toplayıp kıymatlıya satanlar’ın işi daha da kolaylaşmış görünüyor. Bir pasaport ve 15 TL ye tekabül eden çıkış harcı, hepsi bu işte… Neticeyi görmek için Halep caddelerinde ya da Türkmen mahallesi Hülluk’ta bir aşağı bir yukarı yürümek yeterli. Mağaza vitrinlerinde ya da pazar tezgâhlarında ütü masasından şampuana ne ararsanız var. Yoldan birini çevirip sorun mesela, diyeceği bellidir: “Türk malları çoğaldı, daha da çoğalır. İğneden ipliğe… Elektrik malzemeleri, beyaz eşya, tekstil makinesi, yedek parça...”

Türkmen hanımlara göre ise en rağbet gören Türk ürünleri giysiler ve mutfak eşyaları. İç ve dış giyim, temizlik malzemeleri, makyaj malzemeleri, tencere, tava özellikle de 'düdüklü kazan' gibi mutfak malzemeleri... Türk mobilyaları Suriye'nin varlıklı ailelerine hitap ediyormuş ve Türk eşarbı sadece şimdi değil, her vakit bir numaraymış. Halep'te yaşayan Meryem Alo, " Antep'e kadar gittim. En fazla fındık, fıstık, lokum ve tırnaklı ekmek getirdim. Çocuklara esvap, çamaşır, battaniye aldım." diyor. Çobanbey'de bakkal işleten Emine Körükızı ise Türkiye'den gelenleri kendi Türkçesiyle şöyle özetliyor; "Yağlık (yazma) gelir, örgü yelekler gelir. Kumaşlar gözeldir, alıyık, diktirip giyiyik. Türk malları köylerece ulaşır, bizim pazarlara yığılır. Pazarda Türk malı diye çok kıymat veririk. Köyleri dolaşan çerçinin bohçasında bile var Türk kumaşları, yağlıkları. Gözel kazanlarından gelir, tepsileri, sahanları gelir. Bunlar daim gelir, daim kıymatlıdır. Bacım gelin gitti Antep'e, bize çaydanlık getirdi. Kıymadık hediye geldi diye, kullanmadık, oğlan aldı gitti Halep'e, o kullanıyor. Ben heç gitmedim Türkiye'ye. Oradan gelirler hep. Bağa nasip olmadı. Demiryolu açıldı inşallah trenle giderik şimdi." Emine Körükızı'nın sözünü ettiği demiryolu, Antep ile Halep arasında geçtiğimiz yıl açılan ve Çobanbey'i sınır istasyonu yapan tarihi Hicaz Demiryolu'nun yenilenmiş hâli. Belde sakinleri, bir vakitler 'Şarkın hızlı treni' diye adlandırdıkları trenin yeniden sefere başlamasından hoşnutlar elbette; ama konu biraz derinleşince uzunca bir keşke listesi uzatıyorlar elinize. Trenin haftada iki gün olması, Çobanbey istasyonundan sabaha karşı geçmesi ve Halep'ten binilmiş gibi bilet kesilmesi seyahati zorlaştıran unsurlar. Ama onlar için daha da zoru trenin Antep'e Karkamış üzerinden gitmesi. Çobanbey'in Karkamış'a da Antep'e de 60 kilometre mesafede olduğu ve karayoluyla bir saat süren yolun trenle üç saate çıktığı düşünülürse demiryolunun ve istasyon gümrüğünün hayatı pek de kolaylaştırmadığı anlaşılabilir.

Çözüm nedir peki? İki ülke arasında nasıl bir anlaşma yapılırsa sınır Türkmenleri mutlu olur? Sözbirliği etmişçesine şöyle diyorlar: "Türkiye'ye sadece bir buçuk kilometre uzakta yaşıyorken, 40 kilometre uzaktaki Öncüpınar kapısından içeri girmek zorunda kalmasak hatta serbest dolaşım olsa, buradan öbür köye gider gibi gitsek, akrabalarımızı görsek, alışveriş yapsak… Biz Türkiye'ye çok yakın olmamıza rağmen aslında çok uzağız."

…

Halep ve civarında kurulmuş bir sohbet meclisinde söz dönüp dolaşıp Ermenilere gelmez mi? Gelir, hem de hoş hatıralar ve kadir kıymet bilirlikle gelir. Çobanbey'de de öyle oluyor, eski günler yâd edilirken Türkiye'den tehcir edilen Ermeniler ile Türkmenler arasında daha ilk günlerde peyda olan dostluktan da söz ediliyor. Hem ilginç hem değil, hem beklenmedik hem olağan bir durum; ama insanı meraklandıran bir hadise olduğu kesin. Bakın nasıl? 1915 tehcirinde Suriye'ye giden Anadolu Ermenileri, Türkmenlerin yoğun yaşadığı kuzey bölgesine yerleşiyor ve orada kendileri gibi Türkçe konuşan Türkmenlerle karşılaşıyorlar hatta aynı köylerde yan yana yaşıyorlar bir süre. Çobanbeyli Süleyman Sülo, babasının Ermeni çocukluk yoldaşının (arkadaşının) yıllar sonra köye kendi çocuklarıyla geldiğini ve beraberce eski hatıraları tazelediklerini anlatıyor: "Onun babasıyla benim dedem ticaret için yola çıktıklarında hanımlarla çocuklar bizim evde bir ay kalır, bir sofrada yer içerlermiş. Halep'e döndüklerinde de babamın arkadaşı evdekilere haber bile vermeden bisiklete atlar köye gelirmiş. Yine öyle bir gün dedem bisikletin arkasına bir tavuk bağlamış, sepete de yumurta sarmış, çocuğu Halep'e uğurlamış. Akşam geç bir saatte dönen çocuğa babası 'Neredeydin?' diye sormuş, çocuk 'Çobanbey' demiş; ama adam inanmamış. Ne zaman ki bisikletin arkasındaki tavuğu ve yumurtaları görmüş, 'Hah, şimdi oldu. Bizim koca Hüseyin seni boş salmaz.' demiş." O günlerdeki dostluk, Ermenilerin bildikleri zanaatı

Türkmenlere öğretmesiyle de pekişmiş. Halepli Türkmenler, bugün kendi tekellerinde bulunan kunduracılığı Ermenilerden öğrendiklerini her fırsatta söylerler. Ermeniler de Arapça konuşurken Türkmen olduğunu öğrendikleri kişilere bugün bile sitem ederler: "Niye demiyorsun ki Türkçe biliyorum?" Söylenen o ki, Halep'te Ermeniler bir Türk gördükleri vakit, elinden çekip oturturlar ve sormadan edemezler: "Kilis'ten, Kırıkhan'dan, Amik Ovasından filan köyü bilir misin? Filan yer duruyor mu? Gelmeye niyetim var beni karşılar mısın?"

...

Çobanbey köyünden kahke tepsisi taşıyan kızlar

Eski bayramlar sınırın öte yakasında nostaljiden çok, yoksullukla anılıyor. Misafirin önüne biraz kahke, biraz kavurga, biraz da şekerden başkasının 'indirilemediği', kolonyanın bile olmadığı yıllar... Birinci gün bayram, ikinci gün tarla... Kadınlar bir 'geçede' ot yolar, erkekler bir 'geçede'... Şimdi öyle değil; kahkeden, kavurgadan başka sinilerde envai çeşit şeker, elma, portakal, fıstık... Şimdinin bolluğu iyi de, kimi âdetler kaybolup gitmiş arada. Kerpiçli Köyü'nden çıkıp Halep'e yerleşen Meryem Alo, "Evveli fukaralık vardı." diye girse de söze eskinin iyi yanlarını hatırlamadan edemiyor: "Hısım akraba birbirine çok gider gelirdi eskiden. Şimdi biz köye gitmiyik. Çocuklar istemez oldu köye gitmeyi. Kahke de etmedik bu sene, kavurga da... Sütlaça sütlü derik biz, bayramda yapar, çanaklara kor, komşulara dağıtırdık. Bayram gecesi kına yakardı anam. Sonra kınayı yıkar, elimize zeyd (zeytinyağı) çalardı. 'Bizim elimiz kurusun, gâvurun eli çürüsün, sabaha kadar moralsın.' diye söylerdik. Sabah anam saçımızı tarardı. Torba alırdık, şeker toplardık. Bayram öncesi evlerin duvarlarını, kabirleri 'çarpı' denen kireçten beyaz bir boyayla çarpardık (boyardık)." Şeker toplama geleneği neredeyse unutulmuş artık, ama bir köyden diğerine giderken yol boyu gördüğümüz bembeyaz evler, Meryem Hanım'ın anlattığı 'çarpı' âdetinin bugün de yaşadığını gösteriyor.

Eski günleri özleyenlerden biri de Çobanbeyli Emine Körükızı: "Büyüklere ihtiram vardı, şimdi kalmadı. Büyüğün evinde toplanılırdı evveli, gederdin, küçükler gelir elini öperdi. Şimdi gelip yanaktan öpiyler, âdet böyle oldu. Bizim günümüzde yoktu. Eski günler daha iyiydi gibi. O zaman senle olan insanlar şimdi yok." Sonra bir el hareketiyle hüzün bulutunu dağıtıyor Emine Hanım, değişmeden kalan hatta iyiye giden onca şey varken... "Yine kahke ederik, kavurga ederik. Evleri temizlerik. Camları silerik, minderleri düzlerik. Burası şeher gibi değil ya.

Kahkeyi acar yaparık. Elbise alırık. Eskiden bize de çorap alınırdı bayram deyi, anamız esbap dikerdi, köynek dikerdi. Şimdi eskisi gibi değil, her şey hazır. Şimdi tepsileri donatıylar, tatlılar geliy. Eskiden bir şeker verirlerdi bize, kaçar giderdik, arasak da bulamazdık ki lokum fıstık. Devletin durumu düzeldi artık."

Başından beri bütün hanımların sözünü ettiği 'kahke'nin Halep ve civarındaki Türkmen köylerinde yapılan bir bayram tatlısı olduğu anlaşıldı elbet. Sadece Ramazan'da ya da oraların tabiriyle 'küçük' bayramlarda pişirilen 'kahke'ye başka hiçbir vakit rastlanmaz, isterse eve en hatırlı misafir gelsin. Bu kesin duruş, zamansız yapılan işler için kullanılan bir deyime de ilham vermiştir: "Bayram gittikten sonra kahke mi olur?" Ya da orijinal şekliyle: "Bayram gettikten geri kahke mi olur?" Bereket versin biz Çobanbey'e bir bayram arifesinde vasıl olduk da kahkenin hem yapılışını gördük hem tarifini aldık hem de tadına baktık. Kahkenin de bir eskisi bir 'acer'i varmış meğer. Döndü Abla'dan dinleyelim: "Eskiler kahkeye safi unla sarı (safran) korlar, kara korlar, biz ona habbet bereke derik, çörek otu yani… Arpayla künceyi (susam) bir de pamuk yağını korlar, yoğururlar, ince ince yuvarlayıp tandırda pişirirler. Şimdi fırında pişirirler. Bu yeni kahke iki seneden beri çıktı. Kabartma tozu, vanilya, Hindistan cevizi, koruk yenisine. Çörek otuyla, susamı üzerine serpiyik. Bu sene eski kahkemizden de yaptık. O eski bir tat veriy, bu acer bir tat veriy. Bir ara hazırı çıktı kahkenin, niye yoruluyorsunuz, diyenler oldu; bıldır biz de aldık ama ağzımıza koyamadık."

…

Çobanbey'de, bayram ziyaretine gelen kardeşler ve yeğenlerle kalabalıklaşan evinde bizi cömertçe ağırlayan ve orada kaldığımız üç gün boyunca mihmandarlığımızı yapan endüstri mühendisi Tarık Sülo, sayısı bugün bile fazla olmayan üniversite mezunu Türkmenlerden biri ve aslında hikâyemizin

başkahramanı… Halep'ten İstanbul'a uzanan okuma macerası sürükleyici bir film gibi; yalnızlık, parasızlık, ama aynı zamanda insanı hayrete düşüren bir cesaret ve özgüven…

Hafta sonları köyde tarlada, hafta içi de Halep'teki kundura atölyelerinden birinde çalışmaya başlayan Tarık bir ayın sonunda sıkılıp bir Türk firmasına gider; ama çok geçmeden vasıfsız işlerde çalışmak yerine, üniversite okumak istediğini fark eder. Türkiye aklında hiç yoktur; ama oraya giden bir arkadaş Suriye Türkmenleri için açılan bir kontenjandan ve burstan söz ederek bir kapıyı aralamaya başlamıştır. Tarık o günleri şöyle anlatıyor: "Burs kelimesini ilk defa o zaman duydum. Kontenjan ne kadar? Bilmiyoruz, kimse bilmiyor. Konsolosluğa gidiyoruz, bilgi vermiyorlar, internete giriyoruz yok. Ne olup bittiğini öğrenmek için Ankara'ya gitmeye karar verdim. 2004'ün Haziran ayı, cebimde 200 dolar ve emanet bir cep telefonu, o da sınırı geçince bozuldu zaten. Sandalet tişörtle indim Ankara'ya, ortalık yaş yağmur, sırılsıklam ıslandım. Şehri bilmiyorum; ama Allah'tan Türkçe konuşabiliyorum. Üç adres belirlemiştim kendime, Millî Eğitim Bakanlığı, MHP Genel Merkezi ve Dışişleri Bakanlığı… Üçüne de uğrayıp kendimi tanıttım: 'Ben Suriyeliyim, Türk asıllıyım, burs verdiğinizi duydum, kalktım geldim.' dedim. Türkmen öğrencilerin eğitimiyle MHP'den Mehmet Şandır ilgileniyormuş meğer. Adını hiç duymamıştım. Bilgilerimi aldılar ve ben aynı gün otobüse atlayıp Halep'e döndüm. İşim bir gün uzasa ne kalacak yerim vardı ne param."

Tarık'ı üç ay sonra arayıp kabul edildiğini söylemişler. Sonrası tahmin edeceğiniz üzere, Anadolu'dan kalkıp İstanbul'a okumaya gelen bir öğrencinin hayatından pek farklı değil. Aileye yük olmamak için birkaç yerden burs almalar, devlet bursu gecikince üniversite hocasından borç istemeler, tam da parasız kalmışken Ramazan ayının yetişmesi, oruçları iftar çadırında açmanın güzelliği… Çobanbey'den ışıkları hayranlıkla seyredilen Kilis

bile aşılmış İstanbul'a ulaşılmıştır ya, her şey güzeldir artık… İlk şaşkınlıklar çoktan atlatılmış, Türkçe iyice geliştirilmiştir. 'Bu kelime kullanılıyor muydu? İstanbul ağzına benzetiyor muyum yoksa açık mı veriyorum?" gibi tedirginlikler kaybolmuş, soru işaretlerine bir cevap bulunmuştur. Nedir onlar, Tarık'tan dinleyelim: "Çocukken okulda bize Osmanlıyı karalıyorlardı. Ama biz inanmıyorduk, 'Öyle olamayız.' diyorduk. Evde telkin edilirdi zaten, 'Okuduklarınız yalan, sakın inanmayın." denirdi. Yalan tamam da doğrusu ne, bilmezdik. 'Osmanlı Müslüman değildi.' bile dendi. Suriye'nin Osmanlı'dan önce de Türk devleti tarafından idare edildiğini bilmiyorduk. Sonradan burada gerçekleri gördükçe, duydukça hep şaşırdık."

Golan'ın Sürgün Türkleri

Şam'da 'Kadem-Asâli' minibüsleri, yolcularını bir saat sonunda, şehrin kıyısına, Türkmenlerin Filistinli göçmenler ve Bedevilerle beraber yaşadığı Kadem semtine bırakıyor. 1967 Suriye-İsrail savaşında, İsrail sınırındaki köylerinden sürülen Türkmenler, bu semti artık 'yurt' bellemiş olsalar da akılları fikirleri, şimdi Yahudilerin yaşadığı köylerinde. Hepsinin içinde bir ümit, "Bakarsın İsrail geri adım atar ve biz Golan tepelerindeki yeşil köylerimize dönebiliriz." Yahudi yerleşimcilerin, köylere taşınabilir evler kondurması da beklentileri güçlendiriyor. Sürgünde çocuk olanlar bugün yetişkin, o günün gençleri torun torba sahibi. İşin doğrusu, aradan onca zaman geçmesine rağmen 'sonradan gelme' hâlini atamamışlar üzerlerinden. Kadem Mahallesi'nin yerlisi olan Arap komşularının 'sürgün' aşağılamalarına, onlarla birlikte sürülen bedevilerden farklı olduklarını anlatma çabası eklenmiş bir de… Evde yaptığı yoğurtları küçük bakkalında satan Hayat Bekirli, "Az uğraşmadık." diyor. "Önce bizi bedevi zannettiler. Baktılar ki, biz sac üzerinde katmer pişiriyoruz, deri tuluk içinde tereyağı

yapıyoruz. Farklı olduğumuzu anladılar." Düzgün bir Türkçeyle konuşan Hayat'ı, en mutlu eden şey, Şam'da okuyan Türkiyeli öğrencilerin kendisini ziyaret etmesi ve " Bibi, yemeği aynı annem gibi yaptın, aynı annem gibi konuştun." demesi. "Kendimizi kopuk bir millet sanıyorduk." diyor Hayat. "Bir soyumuz var, aslımız var diye sevindik."

Orta Anadolu'da kullanılan, 'kırkım vakti, tokaç, bir çala, böğür' gibi kelimeleri kullanan

Hayat, kendini Türkiye'ye bağlayan sicimi sağlamlaştırmak ister gibi sürekli anlatıyor. Bir yandan da iki aylık bebekken çıktığı ve hiç görmediği köyünün fotoğraflarını gösteriyor. Geride bıraktığı çok şey var Golan Türkmenlerinin. "İşte bak, tel var arkada, mayın var, hiç geçemeyiz oraya. Biz kaçma kaçtık, ölüm kaçımı. Kızların başına iş gelir diye, namustan kaçtık. Bak, burada da sürgünden önce diktiğimiz ağaçların meyvesini yiyoruz."

Kendisini 'konar kalkar Yörük' şeklinde tanımlayan Hayat, Kadem'in de her an ayaklarının altından kayacağını düşünüyor: "Evlerimizin tapusu yok. Tarlaları saklı saklı ev ettik oturuyoruz. Biz rahat değiliz aslında, başka yere göçün derlerse göçeriz." Hayat, endişeli görünüyor, ama mahalleyi inşa ederken yaşadıkları serüven, kolay pes etmeyeceklerinin ispatı gibi. Sürgün sonrası toparlanma sürecinde kadınların rolü büyük. Yerlilerin ucuza verdikleri tarlalarda kurulan iki-üç katlı evlerin temelinde, onların dokuduğu kilimlerin parası yatıyor. Hayat'ın annesi Ayşe, "Kilim dokumak imdada yetişti, Araplar ip getirdi biz dokuduk. Erkeklerin kazandığı, yememize içmemize anca yetiyordu." diyor. O vakitler hemen her ev bir dokuma atölyesi gibi çalışıyormuş, ama evler yapılıp, çocuklar evlendirilince, kenara kaldırılan tezgâhların yüzüne bir daha bakılmamış, Fatma Ahmed, Kadem Mahallesi'nde kilimden para kazanmaya devam eden tek Türkmen kadın.

Durmuş'un eşi Fatma, Hatay Türklerinden

Kadem Mahallesi'ne ilk gelen ve evleri kuran Türkmenlerden biri Faysal Durmuş. Sürgünden sonra, inşaat ustası babasıyla ördüğü evlere, akrabalarını ve köylüleri yerleştirmiş. Bir işçi gibi duvar örse de üniversitede matematik eğitimi almaktan geri durmayan Durmuş, ailesini evinde özel dersler vererek geçindiriyor; ama ders ücretleri epey düşük olunca, eşinin ve kızının şeker kamışından sabun bezleri dikmeye devam etmesi gerekiyor. Durmuş'un eşi Fatma, Hatay Türklerinden. Şapka Devrimi sırasında, "Ben bu şapkayı giymektense, denizde boğulurum daha iyi." deyip kendini Suriye'ye atan babası, aynı nedenle kaçan Türklerin yanına, Şam'daki Kasiyun Tepesi'ne yerleşmiş. Fatma, annesini görmek için

gittiği Hatay ziyaretlerinde, Türkiye'ye yerleşme kararı alsa da, dönüşte vazgeçiyor. Şam, yoksullara kucak açan bir şehir hiç değilse, zenginlerin zekâtı ve devletin yardımıyla gül gibi geçinip gidiyorlar.

Yeni bir düzen kurmak için geç kaldığını düşünenler gitme arzusunu kolayca bastırabiliyor; ancak Türkiye'de üniversite okuyan Türkmen gençlerin çoğu, Suriye'ye dönmek istemiyor. Ankara'da tıp eğitimi alan Muhammed Tab, yaz tatilini geçirmek için geldiği Kadem Mahallesi'ne daha eleştirel gözle bakıyor artık: "Buradaki hâlimize baksanıza. Millet sadece ekmek parası için çalışıyor, ölümü bekleyerek yaşıyor." Türkiye'de Türk kökenli olduğuna bakılmaksızın 'yabancı' damgası yemekten de yakınan Muhammed, okuldaki MHP'li gençlerle iyi anlaşamıyormuş. Üstelik okulun ilk gününde hocasının isteğiyle çizdiği harita yüzünden neredeyse linç ediliyormuş. "Haritayı, ilkokuldan beri nasıl çiziyorsam öyle çizdim. Hatay, Suriye'de görünüyordu. Herkes üzerime yürüyünce öğretmen beni dışarı çıkardı." Soyadının, 'Türkiye Âşıklar Birliği'nin açılımı olduğunu söyleyecek kadar Türkiye'yi seven Muhammed Tab, "Sizin Türkmenlerle konuştuğunuzu duyunca, devletin bizimle ilgili araştırma yaptığını, sayımızı tespit etmek istediğini zannettim. Avrupa Birliği'nde nüfusun kalabalık olması önemliymiş, Türkiye, bizi çağırır belki diye ümitlendim." diyor.

Kadem Mahallesi, Türkmenler için, 'Colan' ya da 'Cevelan' dedikleri Golan'ı ziyaret edebildikleri sürece güzel. 80'li yıllarda, eski evlerinin ne durumda olduğunu görmek için bölgeye gidenler, İsrail tarafında kalan köylerinin bir benzerini sınırın bu tarafında, hem de aynı isimlerle kurmuşlar. 'Ayn Ayşa Cedid' Köyü, sonuna eklenen 'cedid' yani 'yeni' kelimesiyle, sadece 'bir köy' olmanın çok ötesinde.

Kadem Mahallesi'nden Muhammed

Devletin verdiği taşlık araziyi, 'Burası yeşermez, boşuna uğraşmayın' uyarılarına rağmen, üzüm bağları ve zeytin ağaçlarıyla donatan Türkmenler için bu köy, azmin ve ümidin sembolü. İsrail tarafında kalan eski Ayn Ayşa Köyü'nden 13 yaşında sürülüp Kadem Mahallesi'ne yerleşen Ceyş Musa, 18 yıl önce ikinci defa göçerek, yeni Ayn Ayşa Köyü'nü kurmuş. Gerekçesi çok anlaşılır: "Eski köyümüze çok yakın burası, memleketimizin kokusu geliyor burnumuza." 100 haneli köyün camisinde hem müezzin hem de hizmetli olarak çalışan Musa, köyü gelişigüzel kurmadıklarını söylüyor: "Eski köylülerimizle anlaştık. Herkes azar azar toprak satın aldı ki, sayımız kalabalık olsun. Nüfusumuzun arttığını gören devlet de, mektep yaptı, yol yaptı, elektriği, telefonu getirdi, su kuyusu açtı. Buna inkâr gelmez şimdi."

Ayn Ayşa Köyü'nden 13 yaşında sürülüp Kadem Mahallesi'ne yerleşen Ceyş Musa

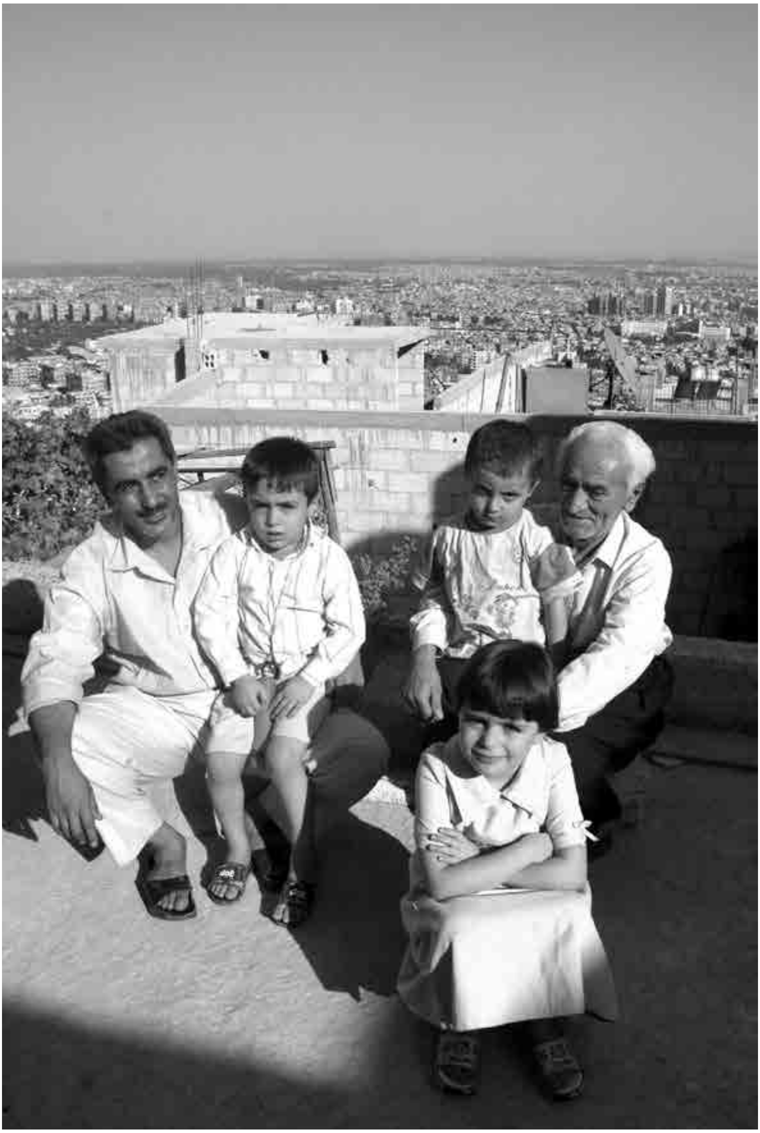
Köy, Şam sıcağından bunalan Kadem Türkmenleri için yayla işlevi görüyor. Evi olmayanlar akrabalarına ya da komşularına misafir oluyor. Özellikle cuma günleri, kalabalık gruplarla yola çıkan Türkmenler için piknik günü. İsrail sınırına yaklaştıkça beliren Birleşmiş Milletler kontrol noktası da, kimlik kontrolleri de Türkmenleri yıldırmıyor. Yabancıların bölgeye girişi konusunda ise hâlâ belirsizlik hâkim. Artık özel izne gerek olmadığı söylense de, Suriye makamlarından izin almadan yola çıkanlar kontrol noktasında minibüsten indiriliyor.

Cebel'de Vatansız Türkler

Suriye'ye Osmanlı zamanında ya da daha öncesinde yerleşen Türkmenlerden ayrı tutulması gereken Hatay Türkleri, Kasiyun

dağının eteklerinde Şam'a nazır kurdukları evlerinde yoksul bir hayat sürüyor. 1950'lerde, şapka giymemek için Suriye'ye kaçmaları hem çocuklarını hem de torunlarını geri dönüşü olmayan bir yola sokmuş. Artık Suriye vatandaşı olsalar da 'vatanım' diye söz ettikleri Türkiye'ye pasaportla giren torunlar, dedelerinin günahına ortak olmaktan şikâyetçi. Türk vatandaşlığını yeniden kazanabilmek için yıllardır mücadele eden ve tek ümidi Avrupa Birliği'nde gören Cebel (dağ) Türkleri, kendilerini 'analı babalı yetim' gibi görüyor, ancak hiçbir ülkeye ait olmayan Türklere kıyasla daha şanslı oldukları muhakkak.

Ne Suriye ne de Türkiye vatandaşı olan Ömer Hacıhasan, "Ben kaybolmuş bir adamım." diyor. Babası 8 yaşındayken amcalarıyla birlikte Suriye'ye gelmiş ve bütün Hataylılar gibi Cebel Kasiyun'a yerleşmiş; ancak evlenip çocuk sahibi olduktan sonra yaptığı ihmalkârlığın hem çocuklarının hem de torunlarının hayatını çıkmaza sokacağını fark etmemiş. Şam'da doğduğu için Suriye vatandaşlığını, anne-babası Türk nüfus cüzdanı taşıdığı için de Türkiye vatandaşlığını hak eden Ömer Hacıhasan, yaşı ilerlediği için Suriye kimliği alamıyor; ancak 10 yıl önce başvurduğu Türkiye'nin niçin kimlik vermediğini henüz bilmiyor. "Neden bu kadar uzun sürdü." diye soruyor. "Gerekli evrakları verdim, annemi babamı konsolosluğa götürdüm, niye alamadım?" Ona ait tek aidiyet belgesi Şam'da bir hastanede dünyaya geldiğini gösteren 'doğum belgesi'. Bu belgeyle üniversitede İngilizce öğretmenliği okuyan Hacıhasan, kayıt yaptıracağı gün, durumunu şaşkınlıkla karşılayan görevlilere, "Ben böyle bir adamım, belleme derseniz bellemeyiz, gider 'baba hasan (yankesici)' oluruz." demiş. Şam'da yaşayabilmek için yabancılar gibi ikamet yenilemek zorunda kalan Hacıhasan, Türkiye'ye çıkarken de geçici bir pasaport kullanıyor.

Şam'daki Türkmen Mahallesi'nde Türk vatandaşlığı almayı bekleyen Türkler

Ancak haymatlos yani vatansız olduğunu gösteren bu pasaportla yurtdışına çıkmak deveye hendek atlatmaktan daha

zor… Öncelikle ziyaret sebebini açıklaması ve Türkiye'den davet alması gerekiyor. Bu durumda davet eden kişinin de küçük bir sorgudan geçmesi gerekiyor. Ve nihayet onay verildiğinde sınırdaki şüpheci nazarlara da hazırlıklı olması gerekiyor.

Şam'da Kasiyun Dağı eteğindeki Türk Mahallesi

İki ülke arasındaki ilişkilerin bugünkü kadar sıcak olmadığı dönemde, PKK militanlarının haymatlos pasaportuyla Türkiye'ye giriş yapması, hakiki ve masum vatansızları da zan altında bırakmış. Ömer Hacıhasan, 45 yaşından sonra gelecek kimliği, kendisiyle aynı kaderi paylaşan üç çocuğu için istiyor. O, özel kurslarda İngilizce öğretmenliği yaparak ailesini geçindirebildiği için şükrediyor; ancak henüz ilköğretim çağındaki çocuklarının da vatansız büyümesi ihtimali canını sıkıyor.

Türkiye'de Sergi Açmak İsterim ama Gelemem

Ressam Rıdvan Şebib, her sabah şehrin kenar mahallelerinden biri olan Dareyya'daki evinden çıkıp, Şam'ın cehennemî sıcağında, taş duvarları ve havuzuyla serin bir vaha gibi duran Süleymaniye Tekkesi'ne geliyor. Kanuni tarafından hacıların konaklaması için yaptırılan ve bugün bir el sanatları çarşısı haline getirilen tekkedeki küçük atölyesinde hem resim yapan hem de yaptığı resimleri satan Rıdvan Şebib ya da buralıların hitabıyla 'Üstad Rıdvan', Osmanlı zamanında Halep'in Bab ve Mümbiç ilçelerinde kaymakamlık yapan bir dedenin torunu... Şebib'le ressamlığı üzerine başlayan sohbetimiz, bir kaçış hikayesiyle ikiye bölünen ilginç bir hayata açılıyor ve resim sohbeti, Şam'ın eski sokaklarını gösteren tablolar gibi duvarda asılı kalıyor. "Ben Şam'da doğmuşum; ancak aslım Türk'tür." diyor Şebib ve Fransızlar Suriye'ye girdiğinde eşlerinden birini yanına alarak Türkiye'ye kaçan kaymakam dedesinden miras kalan 'çift vatan'lı hayatını anlatmaya başlıyor. (Şebib, çift vatanlı; ancak çift dilli değil, kendisini ait hissettiği toprakların dilini konuşuyor.) "Dedem giderken, babaannem ve babam burada kalmış. Babam, 1928 yılında dedemi görmek için Türkiye'ye gidince hemen askere alınmış; çünkü dedemden dolayı kayıtlarda Türk vatandaşı olarak görünüyormuş. Babam askerliğini yaptıktan sonra Suriye'ye dönerek burada evlenmiş." Türkiye'deki kayıtlarda Türk vatandaşı olarak görünen sadece babası değil, Rıdvan Şebib de, Suriye'de doğup büyümesine ve Suriye kimliği taşımasına rağmen askere çağrılıyor. "Türkiye'nin Suriye büyükelçisi geldi ve Türkiye'de askerlik yapmam gerektiğini söyledi. Ancak ben burada Suriye vatandaşı olarak 2,5 yıl askerlik yaptım zaten. Bir de Türkiye'de askerlik yaparsam eşime ve çocuğuma kim bakacak?' Türkiye'ye karşı muhabbet duyduğunu ve orada bir resim sergisi açmak istediğini söyleyen 'Üstad Rıdvan', 'Türkiye'ye girdiğim an, tıpkı babam gibi

askere alınacağımı biliyorum. Aslında, ileride yeterli param olursa askerlik yapmak isterim; ama şu an resimden kazandığım parayla ailemi ancak geçindirebiliyorum. Üstelik Türkiye pahalı bir ülke, bu şartlarda ailemi bırakıp gidemem." diyor. Rıdvan Şebib'in askere alınma endişesi yüzünden uzak günlere ertelediği birkaç hayali daha var. İlki, artık izini kaybettiği ve yaşayıp yaşamadıklarından bile haberdar olmadığı amcası ve halasını bulmak. 'Üstad Rıdvan'ın ikinci hayalini açıklamak için 1997 yılında yitirdiği babasından söz etmek gerekiyor. Süleymaniye Tekkesi'nde çalıştığı küçük atölye ve ressamlığı ona babasından miras. Atölyenin duvarlarında babasının taş üzerine işlediği İslami motifler ve devlet adamlarının portreleri asılı. Ancak hiçbiri satılık değil. "Babam heykeltıraştı. Ben küçükken yine bu atölyede onun yanında çalışıyordum. Onun yaptığı levhaları şimdi ben de yapabiliyorum; ancak benimkilere kimse para vermiyor." diyor Şebib ve ressam olmaya karar verdiği günü bir kez daha hatırlıyor: "Henüz 15 yaşındaydım. Atölyeye yabancı bir kadın geldi, resimlere bakıp çıktı. Akşam eve döndüğümüzde babam elinin içine bir resim çizdi ve bana 'Bil bakalım bu kim?' dedi. Eline, sabahleyin atölyeye gelen kadını çizmişti. O günden sonra ben de babam gibi çizmek istedim." Evet, Üstad Rıdvan'ın ikinci hayalini açıklayalım şimdi; babasının Türkiye'de yaşadığı yıllarda yaptığı levhaları toplayıp onun adına açtığı bir müzede sergilemek... İstanbul, Diyarbakır, Antakya, Mersin ve Afyon'da yaşayan ve yaptığı levhaları satarak geçimini temin eden babasının eserlerine ulaşmak için o şehirlerde iz sürmeyi düşünen Şebib, Türkiye'deki gazetelere de ilan vermek istiyor. 'Peki, neredeyse yarım asır önce yapılan ve satılan o eserlere ulaşmak çok zor olmayacak mı?' Rıdvan Şebib, önünde duran askerlik ve zaman engeline rağmen ümidini yitirmek istemiyor. "Babam eserlerinin hepsine imzasını atardı ve fotoğraflarını çekerdi. Türkiye'de bıraktığı bazı eserlerin

fotoğrafları bende var. Mesela birinde Atatürk ile İnönü'yü yan yana işlemiş. O eserler olsa olsa Türkiye'deki müzelerde ya da köklü ailelerin koleksiyonundadır. Bir gün elbet ulaşacağım."

Bayır-Bucak Türkleri

Türkmenlerin, Türkiye sınırına yakın yaşadığı bir başka şehir Lazkiye. Hatay'ın Yayladağı İlçesi'ne 60 km uzaklıktaki bu sahil şehri, Suriye'nin turizm cenneti; fakat Türkmenler, hiç de şaşırtıcı olmayacak biçimde şehrin kıyısında, fakir bir mahallede yaşıyor. Halep ile Antep arasındaki bağın bir benzeri, Lazkiye ile Yayladağı arasında kurulmuş. Amcalar, teyzeler, dayılar, halalar sınırın iki yakasına dağılmış. Hafız Esad dönemiyle katılaşan sınır kuralları, döşenen mayınlar, iki tarafın da keyfini kaçırmış; ama bereket versin, kimse kimsenin izini kaybetmemiş. Bugün Yayladağı ve Lazkiye arasında günübirlik dolmuş taksiler çalışıyor. Akraba ziyaretleri, iki taraf arasındaki ticareti de canlandırıyor.

Lazkiye'li çocuklar (Foto: Mustafa Kirazlı)

Bayır-Bucak bölgesindeki 54 köy, iki nahiye ve Lazkiye şehir merkezindeki iki mahallede 250 bin Türkmen'in yaşadığı

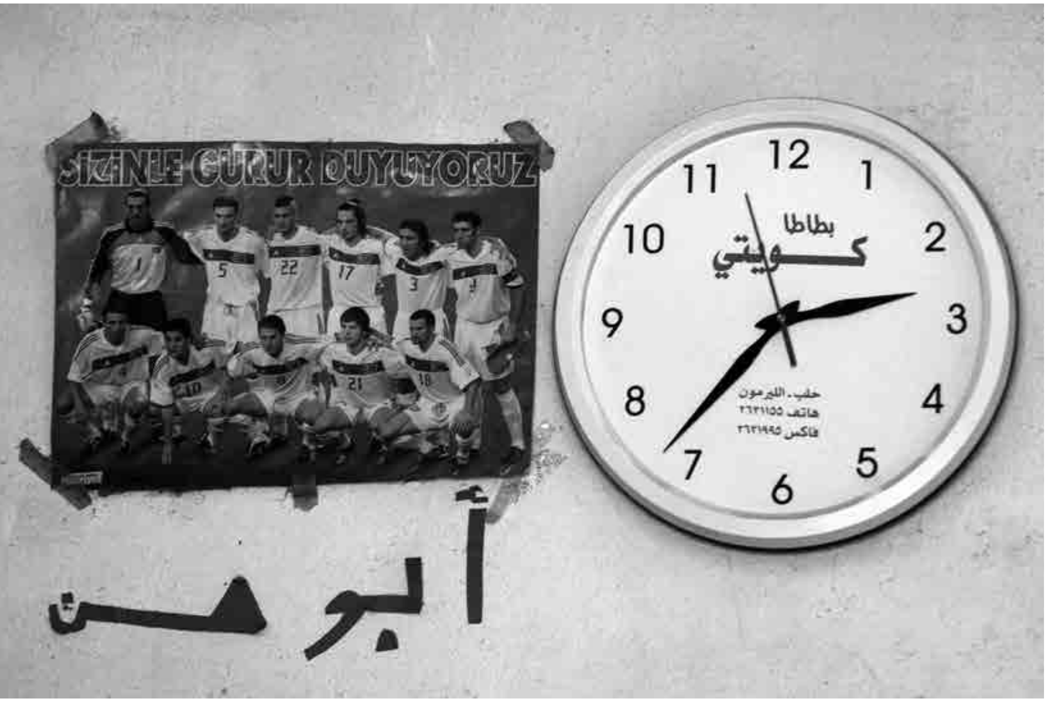
söyleniyor. 60 kilometre derinlikte 30-40 kilometre doğu-batı istikametinde uzayan ve bir elmanın iki yarısı sayılabilecek Bayır-Bucak bölgesi ile Yayladağı arasında Arap yerleşimi bulunmuyor. Türk oymaklarını Lazkiye'ye yerleştiren Osmanlı, öyle stratejik davranmış ki, Tartus'dan Tarsus'a dek uzanan Nusayri yerleşimini, hem dağa hem de sahile yerleştirdiği Bayır-Bucak Türkleriyle bıçak gibi kesmiş. Sınırın Suriye tarafında Muhammed Emin'in köyü Yamadı, Türkiye tarafında ise Yayladağlı Durmuş'un köyü Kızılçat var. Durmuş, on günde bir ticari taksiyle Lazkiye'ye gidiyor. Hem o taraftaki akrabalarını ziyaret ediyor hem de bagajına doldurduğu çay, şeker ve benzinle geçimini temin ediyor. Hududa mayın döşenene dek Türkiye tarafındaki tarlaları ekip biçmeye devam eden Suriyeli Muhammed Emin ise 30 dönüm toprağından ümidi kesmiş değil. "Bizim devlet bu konuda sizinkiyle anlaşacak, bundan eminim." diyor.

Lazkiye Türkmenleri için 'meşhur' sıfatını kullanmak abartılı olmaz. Öyle ki, Suriye Türklerini araştırmak isteyenler en çok da Bayır-Bucak Türkleriyle ilgili isimlere, derneklere ve kaynaklara ulaşabiliyor. Mehmet Şandır'ın Ankara'da kurduğu Bayır-Bucak Türkleri Derneği, Suriye'de yaşayan bütün Türklerle ilgileniyor. En önemli faaliyeti ise, Suriyeli gençlere üniversite imkânı sağlaması… Her yıl 15-20 genç, 'Türk cumhuriyetleri ve toplulukları' arasındaki öğrenci değişimi anlaşmasına göre Türkiye'deki üniversitelere yerleştiriliyor. Ancak Suriye bir Türk cumhuriyeti ya da Türk topluluğu olmadığı için dernek, Suriyeli Türkleri getirmekte biraz zorlanıyor. Derneğin eğitim temsilcisi de Ankara'da okuduktan sonra memleketine dönmeyen Bayır-Bucaklı gençlerden biri.Suriye'deki ailesinin rahatsız edilmemesi için adını vermek istemeyen temsilci, 11 yıllık hasretinin yakın bir zamanda biteceğine inanıyor; çünkü Suriye ile Türkiye arasındaki olumlu gelişmeler bölgedeki Türkmenlerin de hayatını kolaylaştırdı.

Muhammed Emin (Foto: Mustafa Kirazlı)

Yeni gelen öğrenciler yaz tatillerinde rahatlıkla ailelerinin yanına dönebiliyor artık. Ancak okulu bitirdikten sonra Suriye'ye dönmeyi isteyenlerin sayısı çok az. Türkiye, kasıtlı biçimde vatandaşlık şartlarını zorlaştırdığı hâlde dönmeyi hiç düşünmüyorlar. Eğitim temsilcisi, "Kimseyi dönmeye zorlayamayız. Suriye'de iş imkânı özellikle Türkmenler için çok kısıtlı. Başka ülkelere gideceklerine Türkiye'de kalsınlar daha iyi." diyor. Dernek kurulduğu 1996 yılından bu yana 100'ün üzerinde genci mezun etmiş. Mezun olanların büyük bölümü sırf dönüşü ertelemek için master ya da doktora yapıyor.

Lazkiye'de Millî Takım sevgisi (Foto: Mustafa Kirazlı)

LÜBNAN

Girit Türkleri; Hicret Etmenin Asırlık Gururu

Göç sancısının ve yersiz yurtsuzluk hissinin bir gen gibi nesilden nesile aktarıldığına inanmaya başladık. Trablus'ta Girit Türkleriyle buluştuktan ve orada bugün bile Girit'i özleyen, hiç değilse, anne ve babalarının söylediği hasret şarkılarını hatırlayıp gözyaşı döken insanlar bulduktan sonra... Pek bilmediğimiz bir hikâye, Girit dedikleri neresi, Türkler oraya ne zaman gitti, niye döndü, Girit Türkleri bir tesbihin taneleri gibi onca memleketin sahil boylarına nasıl saçıldı? Bugün, kitaplardan da öğrenilebilir elbette, ama biz biraz şımarıklık yapıp Trablus'a gittik. O günleri yaşayanlar çoktan öte âleme uğurlanmış olsa da göç hikâyesini ilk ağızdan dinleyenler bulunabilirdi ve onlar bize Trablus'ta kurdukları yeni hayatı anlatabilirdi. Umduğumuz gibi oldu nitekim... Trablus'ta babasından tevarüs eden 'Girit Türklerini bir araya getirme' görevini hakkıyla yerine getirdiği için Girit Türklerinin temsilcisi gibi görülen Dr. Ali Bekraki'nin rehberliğinde üç beş eve konuk olduk, sohbetler koyulttuk, fotoğraflar çektik. Ve sonra çektiğimiz fotoğraflarda insanların bir yetim gibi boynu bükük çıkmasına hayret ettik. "Tabii ki öyle hüzünlü çıkacaklar." dedi Dr. Bekraki, yarı şaka yarı ciddi. "İnsanlara Girit'te yaşadıkları zulmü ve göçü anlattırıyorsunuz, hemen arkasından deklanşöre basıyorsunuz. Başka nasıl görünebilirler ki?"

Giritli Dr. Ali Bekraki ve ailesi

Girit'te neler yaşanmıştı ki?

Bosna Hersek'te ne yaşandıysa o… Bir süre huzur içinde geçinen iki toplumun birbirine hasım kesilmesi, komşunun komşuyu boğazlar hâle gelmesi… Ne tuhaf ki 100 yıl önce de boğazlananlar Müslümanlardı, ama yine de bu çağın mazlumu Boşnaklardan daha şanslılardı, çünkü onları bir gemiyle kurtaracak II. Abdülhamitleri vardı. Adanın Osmanlı tarafından tam olarak fethedildiği 1669'dan başlayıp 1900'lerin başında Giritlileri hicrete mecbur bırakan katliamlara kadar uzanırsak, huzur ortamının neden bozulduğunu görebiliriz. 1829 yılında

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması, Yunanistan'a katılmak isteyen Girit Rumlarının isyan etmesinde büyük rol oynamıştır. Sonrasında bir dolu hengâme; Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya'nın Girit'i Türklerden koparmak ve Yunanistan'a ilhakını sağlamak için çabalamaları, Osmanlı'nın sonuç getirmeyen tedbirleri, meydanda kazanılıp masada kaybedilen bir savaş… Ve adanın Türk ahalisine düzenlenen çirkin saldırılar ki en hafifi feslerin yırtılması, yere atılıp çiğnenmesi, kapıların şiddetle çalınıp Türklük ve Müslümanlıkla ilgili hakaretler edilmesi, minare alemlerine nişan alınıp ezan okuyan müezzinlerin taşa tutulması, zeytinliklerin ve bağların yağmalanması şeklinde tezahür etmiştir.[8] Son nokta; Hıristiyanlık teklifiyle gidilen Türklerin üçer beşer boğazlanmaya başlamasıdır ki işte bu noktada göç başlar, daha doğru bir ifadeyle hicret…

Araplar bize muhacir der, kıyamete dek bu böyle gider

Giritli Türkler kendilerini muhacir olarak bilir, göç ettikleri ülkelerin halkı da öyle… Muhacirlik göğsü kabartan, vakarlı bir tanımdır. Peygamber Efendimiz'i taklit etmiş, tıpkı onun gibi hicret etmişlerdir neticede. Hıristiyan olmaktansa evlerini ve arazilerini geride bırakıp göçmeyi tercih etmişlerdir. Evet, bu göç hem bir tercih hem de zorunluluktur ve muhacirlik bir anlamda da mazlumluktur. Girit Türkleri sırf Müslüman oldukları için öldürülmek ve kovulmak istenmiş ve birçoğu paralarını dahi yanına alamadan kaçmak zorunda kalmıştır zira.

Muhacirliğin gururu da tıpkı göç sancısı gibi nesilden nesle tevarüs edilmiş olmalı. Görüşme imkânı bulduğumuz Girit Türklerinin hepsi de o gururdan söz ettiğine göre… Dr. Ali

---

8 Girit Hatıraları. Tahmiscizade Mehmet Macit.Yayına Hazırlayanlar İsmet Miroğlu, İlhan Şahin. İstanbul; Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.

Bekraki'nin, "Girit Türkü olduğunuzu ilk ne zaman bildiniz, hissettiniz?" sorusuna verdiği cevaba bakalım mesela: "İlk defa dört veya beş yaşındaydım ki diğer arkadaşlarımdan farklı olduğumu anladım. Neydi bu fark? Bir kere annem benimle Arapça konuşuyordu; ama rahmetli babam, annesiyle Arapça konuşmuyordu. Konuştukları şey neydi? Sonra öğrendim ve okulda soyadımı kastederek, 'Ne demek Bekraki?' diye soran öğretmenime, babamdan duyduğum cevabı verdim: "Çünkü biz Giritliyiz, göçmeniz. Dedelerimiz mücahitti, Efendimiz gibi din uğruna, İslam için hicret ettiler. Biz bununla gurur duyuyoruz.' İşte bu yüzden farklılığımızdan dolayı hiçbir zaman eziklik hissetmedik. Hatta bilakis, soyadımızla ve tarihimizle hep gurur duyduk. Gerçi bütün Araplar bizim hikâyemizi bilmez, niye göçtünüz diye sormaz ama…"

Giritli Muhammed Kassab da "Bütün geleneklerimiz Arap gelenekleriyle karıştı; ama onlar bize yine de muhacir der. Bu böyle kıyamete dek gider." diyor. Bu tanımdan ne kadar hoşnut olduğunu da gizlemiyor: "Bizim için bir şereftir. Muhacirlik bizi rahatlatan bir isimdir. Allah bizi Muhacirlerle haşretsin, Efendimiz'le beraber." Muhammed Bey'in soyadı dikkatimizi çekiyor hâliyle, neden 'Kasabaki' değil de 'Kassab'? Aslında Kasabaki imiş; ama Fransızlar, Müslüman ve Hıristiyan nüfusunu öğrenmek ve cumhurbaşkanını çoğunluğa göre seçmek için sayım yaparken, Muhammed'in babası, soyadından Müslüman olduğu anlaşılmaz endişesiyle Arapça 'Kassab' deyivermiş. Mevzu budur. O sayımda birçok Girit Türkü'nün soyadı, anlaşılamadığı için doğrudan 'Giritli' (Türkçe –li ekine dikkat) ya da Muhacir diye kaydedilmiş zaten.

Giritli Muhammed Kassab ve ailesi

Girit'ten nasıl kaçtık?

Girit Türklerinden 'muhacir' diye söz eden ilk kişinin II. Abdülhamit Han olduğu söylenir. Bugün hemen bütün muhacirlerin 'evliya' gözüyle baktığı ve sevgiyle andığı bu padişah bir kurtarıcı olmakla kalmamış, Giritlilerin göçtükleri ülkelerde iyi karşılanmalarını ve istedikleri muhite yerleşmelerini de sağlamıştır. Hatta göç hikâyesini ilk ağızdan dinleyen Abdüllatif Bekraki'ye göre, II. Abdülhamit'in himmeti sayesinde Girit Türkleri, beyler paşalar gibi karşılanıp şehir sokaklarında asilzadeler gibi dolaşmıştır.

Giritli Abdüllatif Bekraki

Ali Bekraki'nin amcası olan Abdüllatif Bey, Girit adasında kargaşanın çıktığı ilk günleri, Lübnan topraklarına sığınmalarını ve sonrasında yaşananları hem kederli hem de neşeli bir üslupla bakın nasıl anlatıyor:

"Müslümanlar ve Hıristiyanlar Girit'te yan yana yaşıyordu. Müslümanlar sayı olarak 260 bin, Hıristiyanlar ise 240 bin idi. Sonra Rumlar ayaklanmaya başladı. Osmanlı her seferinde bastırıyordu bu ayaklanmaları; ama Sultan, Müslümanları eskiden koruduğu gibi koruyamaz hâle geldi ve adada çok büyük katliamlar oldu. Yaşlılarımızın anlattığı bir hikâye var o günlere dair; geceleyin sıcaktan bunalan çocuklar evin damına çıkmışlar. Sabaha doğru, anne yağmur yağıyor zannederek kocasını uyandırmış, çocukları içeri almak için dama çıktıklarında korkunç bir manzarayla karşılaşmışlar. Yağmur zannettikleri ses, Rumlar tarafından boğazlanan çocukların akan kanıymış meğer. Kadın o kadar korkmuş ki sinirden kaskatı kesilmiş. Benim annem ve babaannem bu kadını tanıyorlar. Onlarla beraber göç edenler arasındaymış ve yüzü hâlâ o anı gördüğü gibi dehşet içinde ve kaskatıymış. İşte bu katliamlardan sonra Abdülhamit'in gönderdiği Hamidiye isimli bir gemiye binen Girit Türkleri Tunus, Cezayir, Fas, Libya, Lübnan, Mısır ve Türkiye kıyılarına dağılmışlar. Gemidekilerin bazıları gitmek istedikleri ülkeyi önceden belirlemişler, mesela bazıları Fas'ı ve Mısır'ı tercih etmiş; çünkü her Ramazan ayında Fas'tan ve Mısır'dan bazı din adamları adaya gelir ve Girit Türklerine din dersleri verirmiş. Bizim dedemiz Abdülhamit Ağa ise Trablusşam'a gelmek istemiş; çünkü burası hem İslam'ın kalesi hem de evliya bölgesi olarak biliniyormuş."

Trablusşam'daki Osmanlı'dan kalma saat kulesi

Giritlileri limanda valiler karşılamış

Arapçayı sonradan öğrenen ve Rumcayı daha doğrusu Girit adasına has, Türkçe ile karışık bir lehçe olan 'Giritçeyi' bugün bile konuşan Abdüllatif Bekraki, göç hikâyesini dinleyeceğimiz en doğru isimlerden biri. 1897'den bu yana 113 sene değil de 3 sene geçmiş sanki, hatıralar bütün tafsilatıyla önümüze seriliyor: "Gemi, Girit'ten kalkıp Trablus'a yol alır almaz Sultan Abdülhamit valiye bir telgraf göndermiş ve demiş ki 'Müftü, şeyhler ve hocalar hep beraber hazır olun, çünkü Giritli Müslümanlar geliyor, muhacir kardeşlerinizi karşılayın.' Sultan Abdülhamit Müslümanların halifesi olduğu için sorumluluk hissediyordu tabii. Bu telgrafı Giritli Türklerin ineceği bütün kıyı ülkelerine gönderdiği biliniyor. Giritliler Trablus'ta gemiden inmeye başlayınca Sultan'ın emri gereği orada hazır bulunan vali hepsiyle teker teker tokalaşmış ve 'Hoş geldiniz' demiş. Valinin yanında haznedar da bulunuyormuş. Kıyıya adım atan herkese önce adını, soyadını ve aile fertlerini sormuş sonra da her aileye belli bir miktar altın vermiş. Bizim dedemiz Hamit Ağa, gemiden indiğinde valiyle selamlaşmış ama yanında parası olduğu için altın almak istememiş. Vali, 'Sultan hazretlerini kızdırmak mı istiyorsunuz?' diyerek ısrar edince dedemiz altını almış ve şimdi bulunduğumuz 'El Kubbe' Mahallesinde üç katlı bir apartman satın almış. El Kubbe o zaman şehrin en güzel yeriymiş, yine de güzel ve merkezi sayılır. O bina iç savaşta yıkıldı, devlet de karşılığında cüzi bir para ödedi."

Hamidiye Köyleri yerleşikliğin garantisi

Girit'ten ilk çıkanlar geri dönecekleri zannıyla ne Araplara kız vermişler ne de yerleşmeye yanaşmışlar. Hatta ilk günlerini hemen dönmek ümidiyle hanlarda geçirenler bile olmuş. Fakat Sultan Abdülhamit'in onlar için kurdurduğu 'Hamidiye' köyleri; camileri, cetvelle çizilmiş sokakları ve taştan evleriyle

muhakkak bir yerleşikliğe işaret ediyormuş. Bugün Suriye topraklarında kalan Tartus şehrine bağlı Hamidiye Köyü'nün kuruluş hikâyesini de bütün tafsilatıyla Abdüllatif amcadan dinleyelim: "Annemin babası Mustafa Ağa Trablus'u hiç sevmemiş; ama kendini oraya mecbur hissetmemiş. Kulağında Sultan Abdülhamit Han'ın sesi: 'Nereyi beğenirseniz oraya yerleşin.' Sırtını Müminlerin Halifesine dayamanın güveniyle binmiş faytona ve yerleşecek bir arazi aramaya koyulmuş. Sahil yolundan gitmişler hep. O zaman Suriye ile Lübnan arasında hudut yok tabii, her yer Osmanlı... Fayton gittiği kadar gidiyor, şu anda iki ülke arasında tabii bir sınır olan Güney Lübnan nehrini geçiyor ve sahilde tavşanların zıpladığı, kuşların ötüştüğü bir yere çıkıyor. Mustafa Ağa 'İşte!' diye atılıyor, 'Ben burada oturacağım." Valiye haber gönderiliyor, vali de Sultan'a telgraf çekip soruyor: 'Giritlilerin bir kısmı burayı beğendi, ne yapalım?" Giritli Muhacirlerin sevgilisi ve hamisi Abdülhamit Han, 'olur' cevabı vermekle kalmıyor, mühendisler de gönderiyor ki o sahile bir köy inşa edilsin. Evlerde iki oda, geniş bir avlu, avlunun ortasında bir ağaç, mutfak ve hamam var ki o dönemde ev içinde bir banyo ve tuvalet bulunur şey değil. Her evin bir kuyusu var ve köy, sokağın başında durunca denizi görecek kadar planlı ve tertipli. Köyün biraz Türkçe ama çokça Giritlice konuşan ilk sakinleri tarımla ve hayvancılıkla uğraşmışlar, hatta öyle olmuş ki Şamlı, Halepli ve Trabluslu tüccarlar yün almak için bu köye gelir olmuş."

Ne zaman ki Arap'a kız verdik, artık dönemeyeceğimizi anladık

Sonra ne olmuş? Giritli Türkler, Hamidiye köyündeki taş evlere yerleşip ticaretle uğraşmaya başladıktan sonra, yani dönüş yollarının kapandığı ilk ne zaman fark edilmiş? "1968'de Araplara ilk kız verildikten sonra." diyor Abdüllatif Bekraki. Kim

bilir belki de, artık dönülemeyeceği anlaşıldıktan sonra kızlarının Arap erkeleriyle evlenmesine razı oldular ve evlilikler başlayınca da dönüş fikrini tamamen zihinlerinden kovdular. Girit'ten 1897'de çıktıkları hatırlanırsa 71 yıl boyunca sadece kendi aralarında evlendikleri anlaşılır. "Yine de" diyor Abdüllatif amca, "Yakın zamana kadar Giritliler kendi aralarında evlenmeye özen gösterdiler, zengin Araplardansa fakir Giritlileri tercih ettiler, özellikle de daha küçük olduğu için kültürü muhafaza edebilen Hamidiye Köyü ile Trablus arasında kız alıp vermeler hep devam etti." Bugün Suriye topraklarında kalan Hamidiye Köyü ile Lübnan'ın ikinci büyük şehri Trablus arasında karşılıklı ziyaretler devam ediyor. Kız alıp vermeler eskisi kadar yaygın olmasa da iki taraf bazen bir düğün bazen de bir cenaze merasimi için bir araya gelebiliyor. Abdüllatif Bekraki'in erkek kardeşi İbrahim'in Trablus'ta Hakk'ın rahmetine kavuştuğu Hamidiye Köyü'ndeki camiden halka duyurulmuş mesela…

Yirmi otuz yıl önce sadece Giritli Türklerin yaşadığı Hamidiye bugün nasıl bir yer, biz merak ettik ve Trablus'a gitmeden önce bu köyü ziyaret edip Bekraki ailesinin akrabalarında bir mola verdik. Köy dediysek de gözünüzde Anadolu köylerinden biri canlanmasın, hele de Orta Anadolu ya da Doğu'daki küçük ve yoksul köyler... Tartus'tan kalkıp sahil boyunca yerleşimin hiç kesintiye uğramadığı bir yoldan ilerleyen minibüs yarım saat sonra bir sahil kasabasında durdu ve şaşkınlığa düştüğümüzü fark eden şoför bizi uyardı: "İşte, Hamidiye burası." Minibüsten indik ve ufak boylu, güleç yüzlü bir kadının karşıdan bize doğru koşturduğunu gördük. Nazmiye Hommos, teyzelerimizden biri sanki, yıllar sonra memlekete dönmüş yeğenlerini karşılar gibi coşkulu adımlarla geliyor işte… Yan yana bitişik nizam dizilmiş, beyaz badanalı, kapısı penceresi mavi boyalı tek katlı evlerden birine buyur ediliyoruz. Evde, Nazmiye ile birlikte yaşayan kız kardeşler Fethiye

ve Halidiye'nin dışında komşular ve akraba kadınlar, herkes bizi bekliyor. Hamidiye'de bir soluklanıp Trablus'a geçeceğimizi biliyorlar, ama gazeteci olduğumuzu ve aslında onlarla bir röportaj yapmak istediğimizi bilmiyorlar. Kısa bir zaman sonra, kendi aralarında Girit Rumcası konuşan bir oda dolusu meraklı kadınla baş edemeyeceğimizi anlayıp gazetecilikten vazgeçiyoruz. Roller çoktan değişmiş görünüyor zaten, odanın dört tarafından üzerimize yağmaya başlayan onlarca soruya cevap vermek zorunda kalınca yol arkadaşım Emine Okumuş ile birbirimize bakıp, "Biraz istirahat edip gidecek misafirlerden olalım en iyisi." diyoruz. Nazmiye Teyze'nin mütevazı ama pırıl pırıl evinde, yaprak sarmaları, süzme yoğurtlarla donatılmış bir sofraya kurulmak, " Gazeteci olduğumuzu söylesek bu şen şakrak kadınlar bir anda susar mı acaba?" diye kıvranmaktan çok daha rahat elbette. "Hem sormasak da, kendiliğinden çıkıveriyor bazı cümleler, Nazmiye Teyze, mutfakta biz bize kalınca elini kalbine götürüp "Biz de Türk'üz evladım." diyor mesela… Giritli Türklerin büyük kısmının kendisini yalnızca Giritli ya da Osmanlı diye tanımladığını söylersek, Nazmiye Teyzemizin bize bir sır verir gibi fısıltıyla yaptığı bu açıklamanın ne kadar cesurca olduğu anlaşılır.

Osmanlı'nın hükmü sürseydi muhtarlığı bile beğenmezdik

Trablus'a dönelim yeniden ve koca bir tarihi bir çırpıda özetleyiveren Abdüllatif Bekraki'nin evindeki sohbete kaldığımız yerden devam edelim. Merak ettiğimiz çok şey var daha, Giritli Türkler Trablus'ta hangi işlerle uğraştılar, üst düzey görevlere geldiler mi, politikayla ilgilendiler mi mesela? Politika, Giritlilerin ilk günden bu yana hep uzak durduğu bir mevzu. Lübnan gibi dengelerin her an değiştiği bir ülkede siyasete bulaşmamak onları sempatik, dürüst ve güvenilir kılmış, ama fakirlikten kurtarmamış. Trablus'a göçtükleri ilk günlerde hayata tutunmak için yaptıkları kunduracılık, sıvacılık, kasaplık

ve terzilik gibi baba yadigârı mesleklerden bugün de ekmek yediklerine bakılırsa…

İki dalda doktora yaptığı ve üniversitede hoca olduğu hâlde gayet mütevazı bir hayat sürdüren Abdüllatif Bekraki, şehrin sokaklarında kendinden emin adımlarla dolaşan kaytan bıyıklı dedelerinin yasını tutuyor olmalı hâlâ; Osmanlı çekilince süngüsü düşen, adımları ürkekleşen, içine kapanan dedeler… "Osmanlı hükmü burada devam etmiş olsaydı." diyor, "Sen bizi böyle görmezdin, ya bakan görürdün ya milletvekili, muhtarlığı bile beğenmezdik o zaman, ama ne vakit ki Osmanlı gitti ve Fransızlar geldi, biz ezilmeye başladık. Soyadlarımızı görünce bizden hiç hoşlanmadılar, bize hiç fırsat vermediler." Ülkeyi alt üst eden iç savaş yüzünden 14 yıl boyunca evine dönemeyen, döndükten sonra da hem eşyalarını hem de kitaplarını yağmalanmış bulan Abdüllatif Amca, Girit'ten hicret edebilen Türkleri talihli buluyor yine de. Geride kalanlar din değiştirmek zorunda kaldı çünkü… Hatta seneler sonra adayı ziyaret edenler öz amca çocuklarını Hıristiyan buldu. Ama ona kalırsa en talihliler Hamidiye gemisinden Türkiye kıyılarına inenler ya da Trablus'tan İzmir ve Ayvalık'a geçenlerdi. Orada iyi mevkilere gelen hatta şöhret sahibi olan Girit Türklerine kıyasla Trablus'takiler 'terk edilmiş' sayılabilirdi pekâlâ… Seslerini dünyaya duyuran Ermeniler kadar olamamışlardı mesela; bırakın dünyaya duyurmayı, Türkiye'ye bile duyuramamışlardı daha. Uzun yıllardır "Biz buradayız!" diye haykıran ve Giritli Türklerin Türkiye ile sağlam bir bağ kurabilmesi için çabalayan Dr. Ali Bekraki'yi daha yakından tanıma zamanı gelmiştir artık. Nasıl oldu da Giritli Türklerin hamiliğini üstlendi? Babası Girit Rumcası, annesi Arapça konuşurken kendisi Türkçeyi nerede öğrendi? Türkiye sevgisinin kaynağında ne var ve Türkiye'den neler bekliyor?

Amerikan Üniversitesi bursunu reddedip İstanbul'a gittim

Sene 1987, Ali Bekraki 16 yaşında, liseyi yeni bitirmiş, bir üniversite seçimi yapmak üzere… Beyrut Amerikan Üniversitesi çantada keklik, hem de burslu… Belgelerini bir de İngiltere'ye göndermiş, ama aklında Türkiye yok, çünkü o yıllarda Türkiye'nin yurt dışından öğrenci çekebilmek için yaptığı bir tanıtım yok, ama serde Türklük var. Rahmetli babası İbrahim Bekraki bir öneride bulunuyor: "Dedelerinin memleketine gitmek istemez misin? Bırak Amerikan Üniversitesi'ni, Türkiye'ye git, kültürüne ve diline kavuşursun." Böylece Ali Bekraki, burs imkânını elinin tersiyle itiyor ve baba parasıyla tıp eğitimi almak üzere 'dedelerinin memleketine' gidiyor. Marmara Tıp Fakültesi'nde İngilizce ona yetiyor; ama o bununla yetinmiyor, Türk arkadaşlarından ders aralarında kendisine Türkçe dersi vermelerini talep ediyor ve birinci yılın sonunda Türkçe konuşur hale geliyor. Sınıfta kendisine ders veren öğrencilerle mescitte aynı saflarda buluşunca dostluklar pekişiyor. Türkiye artık vazgeçilmez bir ülkedir ve Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden yapılan ikinci çağrı da kulak ardı edilmiştir.

Girit Türkleri meselesine gelince, Ali Bekraki'nin bu davada babasının takipçisi olduğunu söylemeliyiz. Türkiye ile resmi ya da sivil hiçbir şekilde diyalog kuramamış Giritliler, bugünkü bilinirliklerini büyük ölçüde İbrahim Bekraki'ye borçludur aslında. Olaylar şöyle gelişir: Baba oğul, öğrenci vizesi alabilmek için Beyrut'taki Türkiye Büyükelçiliği'ne gittiklerinde o dönemki başkâtip Muhsin Kılıçarslan ile tanışırlar. Uzun boylu, sarışın, mavi gözlü bir adamdır Muhsin Bey, üstelik Türkiye'deki Girit göçmenlerindendir. Kapıya gelir ve 'Bekrakiler kim?" diye sorar. İkinci soru "Siz Giritli misiniz?" olur. İbrahim Bey, "Evet" der, "Nereden anladınız?" Muhsin Bey cevap verir, "Anlaşılmayacak ne var, soyadınız Bekraki. Sizin dedenizle benim dedem Girit adasında karşılıklı tavla oynamıştır muhtemelen." O günü hâlâ coşkuyla hatırlayan Ali Bekraki, "İşte" diyor, "O tarih bizi

Türkiye Büyükelçiliği'ne bağlayan tarih oldu. Muhsin Bey ile babam Giritli Türkler için bir dernek kurdular, faaliyetler başladı, ama bir yıl sonra Muhsin Bey ayrıldı. Babamın vefatından sonra da ne dernekle ilgilenen oldu ne de Türkiye Büyükelçiliği'ni ziyaret eden. Ta ki ben 2000 yılında memlekete dönene kadar…"

Bize bugün bile 'Hıristiyan olun Girit'e dönün.' çağrısı yapılıyor

Aslında Ali Bekraki, bir Türk kızıyla evlenip Türkiye'ye yerleşmek istiyormuş; ama nasip işte, sonunda gelip Trablus'ta dünya evine girmiş. İş, evlilik derken Türkiye büyükelçiliğini ancak 2003 yılında ziyaret edebilen Bekraki, iki yılda bir görevi değişen elçilerden kimiyle iyi diyalog kurmuş, ama proje üretememiş, kimiyle de hiç yakınlaşamamış. Bugün geriye dönüp baktığında babasıyla başlayan 23 yıllık ziyaret sürecinin Giritli Türklere neredeyse hiç fayda getirmediğini görmenin üzüntüsü içinde. En büyük korkusu da, kendisinden sonra bu davayı yürütecek kimsenin kalmaması. Dava nedir peki? Neler yapmaya çalıştılar ya da hâlâ neler yapılabilir? Dava, 700 bin nüfuslu Trablus'un dört köşesine dağılmış, asimile olmuş yaklaşık 9 bin (Bu rakamın tartışmalı olduğunu söylüyor Ali Bekraki. Lübnan'da 1930'lardan bu yana hiç sayım yapılmamış çünkü. 1991 yılında Giritli nüfusunu öğrenmek için bir sayım başlatan babasının da ömrü vefa etmemiş.) Giritli Türkü bir araya toplamak ve onlara Yunanlı olduklarını dayatan bazı çevrelere karşı Türkiye bağlantısına vurgu yapmak… Giritli Türkler bugün bile "Hıristiyan olursanız adaya dönebilir, toprağınızı işleyebilirsiniz." teklifiyle karşı karşıya zira.

Bekraki'nin gayretlerinden biri de, kendilerini sadece Giritli ya da Osmanlı diye tanımlayan Girit muhacirlerine asıllarının Türk olduğu bilincini vermek. Açık tenli, renkli gözlü ve Bekraki'nin deyimiyle 'belirgin' burunlu olduklarına bakılırsa Karadeniz'den Girit'e göçtükleri kuvvetle muhtemel. Ah bir de adada Türkçeyi

unutup Rumca konuşmaya başlamasalarmış! Hamidiye gemisiyle sahil boylarına indiklerinde, bilhassa Türkiye'de Türk muamelesi görmemeleri hatta neredeyse 'yarım gâvur' yerine konmaları hep bu dil yüzünden işte. Ali Bekraki, adada Türklerin kendi aralarında bile Rumca konuşmaya başlamasını Osmanlı'nın 'demokrasi ötesi' hoşgörüsüyle izah ediyor. Girit'in resmi dili Rumcadır ve Osmanlı bırakın bu dile müdahale etmeyi, Türkçeyi hiçbir şekilde özendirmemiştir bile. Gerçi Girit lehçesi, Türkçe ile karışık bir Rumcadır; sabah namazı, akşam namazı, nevresim, yastık gibi kelimeler günlük dilde bugün bile yer alır, hoca 'hoza', bahçe, 'bahse' şeklinde kullanılır; ama hepsi bu kadar… Şimdi adadaki hoşgörü ortamını daha iyi resmedebilmek için bazı kaynaklara bakalım. İstanbul'daki Tanin gazetesine gönderdiği mektupları sonradan 'Girit Hatıraları' başlığıyla kitaplaştıran Tahmiscizade Mehmet Macit, eserin önsözünde adadaki yerli Rum ahalinin Venediklilerin dayanılmaz zulüm ve baskılarına karşı Türkleri bir kurtarıcı gibi karşıladığını hatırlatır. Osmanlı yönetiminin engin hoşgörüsü altında dillerini rahatlıkla konuşan Rumların ibadethaneleri ve okulları da her türlü teftiş ve nezaretten muaf tutulmuştur.[9] Girit üzerine yazdığı kitaplarla tanınan A. Nükhet Adıyeke de Giritli gazeteci Macit'i doğrular: "Osmanlı yönetimi yerli halka etnik ve dinsel bir baskı uygulamadı. Adaya yerleşen Türkler ve Rumlar bir süre sonra yoğun bir ilişki içine girdiler. Rum kadınları ile evlenmelere ve doğan çocuklara Rumca isimler ve diğer Rum geleneklerinin verilmesine Osmanlı yönetimi kayıtsızlık gösterdi. Zamanla şehir, kasaba ve köylerde karışık olarak oturan İslam ve Hristiyan halk arasında konuşulan dil Türkçe değil, Rumca oldu."[10]

Bugün neler yapılabilir? Giritli Türkleri bir çatı altında toplayabilmek için 'Akıl Sahibi' isimli bir dernek kuran Ali

---

9 Girit Hatıraları. Tahmiscizade Mehmet Macit.Yayına Hazırlayanlar İsmet Miroğlu, İlhan Şahin. İstanbul; Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.

10 Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması. A. Nükhet Adıyeke. s 49

Bekraki'nin Türkiye'den beklentisi nedir? "Türkiye'den eğitim ve sağlık alanında yatırım bekliyoruz. Bir sağlık ocağı kurulsa, üzerine 'Türkiye Cumhuriyeti tarafından yaptırılmıştır.' yazılsa… Biz muayeneleri gönüllü olarak üstleniriz. Okul da kurulmalı buraya. Asimilasyon, dil bilmeme ve tarihî bilgilerdeki kafa karışıklığı gibi sorunların üstesinden ancak böyle geliriz. Aksi takdirde insanlar, 'Türküm, ama ne işime yarayacak ki?' diyor. 100 sene önce göç etmişler ve yeniden göçme korkusu yaşıyorlar. Bir hizmet götürmeden onları bir araya toplamak çok zor. 20 yıldır koşturuyorum, artık ben de yoruldum."

Sultan II. Abdülhamit'in ve Sultan Abdülaziz'in türbelerini defalarca ziyaret eden Ali Bekraki evinin duvarında da onların portrelerinin olmasını istiyor. Giritliler arasında Abdülhamit ismi çok yaygın, sebebi malum. Abdülaziz sevgisinin kaynağında da Sultan ile Napolyon arasında geçen bir diyalog yatıyor. Napolyon Fransa'daki bir görüşmede, "Şu Girit meselesi ne zamana kadar devam edecek? Bırakın, gitsin." diyor. Abdülaziz, yüzü kıpkırmızı ayağa kalkıyor: "Vücut için baş neyse bizim için Girit öyledir. Biz sağ kaldığımız sürece Girit'i bırakmayız."

Ben ailemi hep ağıt yakarken hatırlıyorum

Girit'i yazmaya şöyle başlamıştık; "Göç sancısının ve yersiz yurtsuzluk hissinin bir gen gibi nesilden nesile aktarıldığına inanmaya başladık. Trablus'ta Girit Türkleriyle buluştuktan ve orada bugün bile Girit'i özleyen, hiç değilse, anne ve babalarının söylediği hasret şarkılarını hatırlayıp gözyaşı döken insanlar bulduktan sonra…" Zehra El Muhacir'i tanısaydınız siz de aynı cümleleri kurardınız. Bugün olmuş, yine de Girit'i özleyen bir kadın o… Anne ve babasının söylediği hüzünlü Girit şarkılarını hatırlayınca ağlayan… Niçin ağlıyor peki, Girit'e dönme ümidiyle yaşayan, ama bu hayali gerçekleştiremeden ölen anne ve babası için mi? "Hayır" diyor Zehra Hanım, "Sadece bunun için değil,

Girit özlemi bende de var. Bazen hayalini görüyorum, kokusunu duyuyorum." Ama yine de yaslı bir ortamda büyümüş olmanın da etkisi olmalı bugünkü kederinde. "Ben ailemi hep ağıt yakarken hatırlıyorum." dediğine bakılırsa… "Babam Girit lehçesiyle hüzünlü şarkılar söyler ve ağlardı, ben de onu dinlerdim ve sözleri anlamadığım halde ağlardım. Girit'e özlem şarkılarıydı bunlar, Girit'ten nasıl çıktıklarını anlatan şarkılardı. Ah, yazık ki sadece melodisini hatırlıyorum."

Zehra El Muhacir ve Ali Bekraki

Girit meselesine bazı ailelerin daha duygusal yaklaştığı muhakkak… Birinci nesil 'dönme' ümidiyle öldü, ikinci nesil hep gamlı, yaslı yaşadı; ama üçüncü nesil sormaya başladı: "Girit'e kimin için, ne için döneceğiz? Orayla bir bağımız kalmadı. Burası

bizim vatanımız artık." Zehra El Muhacir de bunca duygusallığa rağmen aynı fikirde görünüyor: "Girit'e sadece dedemin ve babamın memleketini görmek için gitmek istiyorum. Öyle bir arzu ve ihtiyaç var bizde." Ancak yine de bir "arada kalmışlık" seziliyor cümlelerinde: "Burada artık yabancılık hissi çekmiyorum; ama farklı olduğumun farkındayım. Girdiğim ortamlarda kendimi Girit Muhaciri olarak tanıtıyorum gururla. Onlar da 'Biz sizin simanızdan farklı olduğunuzu anlıyoruz zaten.' diyorlar" Simadan anlaşılmasa soyadından anlaşılır; ama neden sonu 'aki' ile biten bir soyadı değil de 'El Muhacir' acaba? Tahmin ettiğiniz gibi, Zehra Hanım da üşengeç bir nüfus memurunun azizliğine uğramış. 'Bedevaki' zor geldiğinden; ama neticede bir muhacir soyadı olduğu da ayan beyan belli olduğundan kâğıtlara 'El Muhacir' diye yazılıvermiş kolayından…

Kavaşra; Bir Keşif Hikâyesi

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 2009 yılı yazına ait gazete fotoğraflarında Türkmen Köyü Kavaşra'da kendisini Türk bayraklarıyla karşılayan köylülerle birlikte görünür. Herkesin neşeli göründüğü bu fotoğrafa şöyle bir bakıp geçmek yerine arkadaki hikâyeyi merak ettiyseniz ya da 'Suriye Türkmenlerini az çok bilirdik de Lübnan Türkleri nereden çıktı?' dediyseniz aramıza hoş geldiniz. Buyrun, Kavaşra'ya birlikte gidelim.

İki bin sekiz yüz nüfuslu Kavaşra, Lübnan'ın kuzeyindeki Akkar Bölgesi'nde yer alan iki Türkmen köyünden en büyüğü ve en meşhur olanı. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ziyaretiyle yıldızı bir anda parlayan, ama 25 yıl önceye kadar varlığı dahi bilinmeyen köyün 'keşfedilme' hikâyesi hayli dokunaklı. Türkiye'nin Kavaşra Köyü'nden haberdar olmasını sağlayan kişi, Lübnan ordusunda askerlik yapan Türkmen Halit Esat. Hikâyeyi onun ağzından dinleyelim: "Sefarette gördüm Türk bayrağını, 27- 28 yaşlarındaydım. Gurur oldum, atıldım

ora. Sefire söylemişler, o da yüzümü görmek istedi. Dışarı geldi, 'Türk askeri kim?' dedi. 'Benim.' dedim. 'Ne duruyorsun orada?' dedi, atıldı sarıldı bana, gözlerimiz doldu ikimizin de."

Kavaşra'nın Türkiye tarafından farkedilmesini sağlayan Halit Esat

Türkmenlerle ilk bağlantı, Halit Esat'ın, Türkiye Cumhuriyeti Beyrut Büyükelçiliği önündeki Türk bayrağını görüp de içeri atılmasıyla kuruluyor, gerçek bir bağlantı bu tabii, göstermelik değil. Öyle ki, hemen o günlerde Kavaşra Köyü ileri gelenlerini Beyrut'a yemeğe davet eden ve ardından köyü ziyaret eden Büyükelçi İbrahim Dikili yeni bir geleneği de başlatmış oluyor. O gün bugündür her yeni elçi, Kavaşra Köyü'nü muhakkak ziyaret ediyor. İlişkiler yalnızca 'ziyaret'le sınırlı değil elbette, bilhassa Serdar Kılıç'ın büyükelçiliği sırasında Anadolu'nun bir köyü gibi gözetilip kollanan, bir lise binası ve sağlık ocağına kavuşturulan Kavaşra biz oradayken, su şebekesi döşemek için kolları sıvayan Türk mühendisleri ağırlıyordu. Köy, Türkiye'den gelen devlet görevlilerinin, gazetecilerin hatta turistlerin uğrak yeri hâline gelince Halit Esat, ziyaretçilerin gören gözü, tutan eli olmuş. "Türk uşaklarına yardım etmek boynumuzda öndünçtür." diyen Esat'ın misafirlerini götürdüğü yerler arasında Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun annesinin hatırasını

yaşatmak için yaptırdığı anıtsal çeşme ve dış cephesi Türk bayrağı rengine boyanmış ay yıldızlı bir ev de var.

Türkmen Köyü Kavaşra'ya Ahmet Davutoğlu'nun yaptırdığı çeşme

Türkiye'nin dış politikadaki başarısının kendilerini gururlandırdığını ve Türkmen kimliklerini artık daha rahat açığa vurabildiklerini söyleyen Esat duygularını şöyle ifade ediyor: "Biz unutulmuştuk, içimize kapanmıştık, Türkiye'nin refaha kavuşmasını bekliyorduk. Şimdi çok şükür o günler geldi. Türkiye köye su şebekesi döşüyor, çocuklarımızı burslu okutuyor. Artık Araplardan bile 'Ben Türkmen'im.' diyenler çıkıyor. Çok bekliyorduk biz bu günleri, elhamdülillah geldi." Halit Esat, asırların unutulmuşluğu nasıl bir şeydir, bir çırpıda özetlemek istiyor sanki. Bu kez, noktasına, virgülüne dokunmadan aynen onun konuştuğu şekliyle bırakalım cümleleri de sadece hisleri değil Türkçesi hakkında da fikir sahibi olun. "Türkiye olmazsa bizim kimsemiz yok. Su oldu, okul oldu, cami gene getiriciler bizim köy için. Aşağıda salon toplantı için, yukarıda cami köyün menfaati için, ölüler için, her şey için. Her gün burada var Türkiye'den insan. Biz buna bakıyorduk Allah yüzümüze baktı. Asker geliyor buraya. Biz bayramlarda gidiyoruz. Nerede bir fırsat geçsin elimize köyden giden, kendilerinden gelen var. Biz emindik. Türkiye'nin hâli zor diyik ama yürekleri de gene bizim kimiydi yani. Biz unutmuyorduk, Türkiye de bizi unutmuyor, unutmadı hiç."

Baalbek Müzesi'nden Türkmenleri gösteren eski fotoğraflar

...

Halit Esat evine de buyur ediyor bizi. Duvarda kocaman bir Türk bayrağı, rengi biraz soluk... Neden solmuş dersiniz?

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Davos'ta Şimon Peres'e yaptığı sert çıkışın ardından salonu terk edince, köylüler yağmura aldırmadan, arabaların camlarından Türk bayraklarını sallayarak bir konvoy halinde Trablus yoluna koyulmuşlar. Herkeste bir sevinç, bir coşku… Esat'ın bayrağı o gün yağmurdan solmuş işte. "Bayrakları nereden almıştınız?" diye soruyoruz, o sevimli Türkçesiyle anlatıyor: "Bayrağı Trablus'ta yaptırdım. Bir bunu değil. Yaptırdım bir yüz tane. İsteyenler var, hepsi istiyor, kimseye diyemem yok, bir Türk istiyor bayrağını, diyemem yok, ayıptır." Altı çocuğu olan ve kızlarına Gülay, Gülcan, Tülay, Aydan gibi Türkçe isimler koyan Esat, köy halkının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çocuklarına Arapça isimler vermeye başladığını söylüyor. Türkiye'nin birçok cephede yenilgiye uğrayıp kendi kabuğuna çekildiği o günlerde, arkada kalan Lübnanlı Türkmenler nasıl bir hayal kırıklığı yaşadı bilemiyoruz, ama kendi içlerinde evlenmeye ve Türkmen kimliklerini muhafaza etmeye gayret gösterdikleri ortada. Köyün girişinde oturan Azize Muhammed'in, biraz zorlanarak da olsa anladığımız bir Türkçeyle "Benim babam hiç Arapça bilmezdi." deyişini de bir kenara not edelim.

Kavaşra Köyü'nden Azize Teyze

Yaz başlangıcında, loş bir odada, henüz kaldırılmamış

kuzine sobanın yanında oturan Azize Teyze, toplulukta konuşması istenen Anadolu kadınları gibi biraz utanarak, utandığı için gülerek ve güldüğü belli olmasın diye elini ağzına götürerek, eskiden düğünlerde söylenen bir maniyi okuyor. 'Harman yeri hış yeri, sevdiğim yavaş yeri, yüzündeki alamet otuz iki diş yeri..." Azize Teyze, "Bizim günümüzün değil, yirmi otuz senenin âdetleri bunlar." şerhini düştükten sonra eski düğünlerden, nişanlardan da söz ediyor. Güveyin kapısına bir bayrak dikildiği için olsa gerek, nişanlanmaya 'bayraklanmak' diyor onlar. Bayrak dediğin, mevzua uygun düşecek biçimde, üzerinde gül resmi olan sade bir bez aslında. Bayrağın üç gün o kapıda kalması gerekiyor, ama burada ilginç bir husus var; kızı seven başka biri bayrağı oradan 'çalarsa' nişan iptal ediliyor. Biz kaybolup giden kimi âdetler için üzüntü duyarız ya, aynı üzüntüyü Azize Teyze de duyuyor olmalı, düşünün ki oralarda kına gecesi bile tarihe karışmış. "Kına gecesi gelirler, bir legen kına yoğururlar. Kınarlar ellerini kıçlarını (ayaklarını). Dünya şimdi hep atal oldu, kötü oldu. Kına bile yakılmıyor şimdi. Bayrak asılmıyor. Eskiden düğün gündüz başlardı, altı gece yedi gün sürerdi. Ateş yakarlardı, etrafında oynarlardı. Gelin ata binerdi, önüne erkek tarafından bir oğlan çocuk koyarlardı ki oğlan çocuğu doğursun." Kim bilir kaç asırlık ayrı düşmüşlüğe rağmen geleneklerin bunca benzer oluşu sarsıyor insanı. Damadın türlü çeşitli sınavlardan geçirilişi, gelinin parasız, hediyesiz evden çıkmayışı, attan inmeyişi... Azize Teyze'ye kulak verelim yine: "Eti ezmek için kullanılan ağır bir taş var, biz ona deriz soku. Güvey onu tek eliyle kaldıracak, kaldıramazsa gelini alamaz. Kendisi kaldıramazsa akrabalarından biri kaldıracak yine tek eliyle. Düğün olur, gelin evde yalnız kalır. Öğlenden sonraca dappul (davul) çala çala gelinin yanına gelirler. Bindirirler ata. Gelin çıkmaz bütün akrabalar gelmedikçe.

Gelin inecek damadın evinde. Heey, ne vericin kendine, diye seslenirler. Bir koyun, bir keçi… Gelini sağ taraftan indirirler, üzerine dam başından darı atarlar, şeker atarlar. Damat yatsı namazından sonra girer odaya. 'Şimdi yallah al kızı get.' denir kendine."

Köyün girişinde duyduğumuz mani, o gün akşama kadar takip ediyor bizi. "Var mı eskilerden bir mani, bir türkü?" sorumuz genç yaşlı bütün kadınlar tarafından aynı biçimde cevaplanıyor: "Harman yeri, hış yeri, sevdiğim yavaş yeri…" Leyla da ilkin bu maniyi okuyor, ama hakkını teslim edelim, bir mani okumakla yetinmiyor, evde kapının ardında duran sandığı önümüze döküyor, dökmekle de kalmıyor, elbiseleri giyinip örtülere bürünerek objektifimize poz veriyor: "Göstericim size, anamın tennuralarını, anamın gelinliğini, hepsi sandıkta. Bak o da döşşegi. Bu kutun (pamuk) döşşek evvelki… Bu anamın kefiyesi, bunla gelin çıktı. Başa korlar heyle (şöyle). Huna da (şuna da) pörçüklü derler, düğünde giyilir."

O, "Geyeyim mi kendini (buralarda 'onu' zamiri yerine 'kendini' kullanılıyor)." diyor, biz 'Giy, giy.' diyoruz. Annelerden gizli dolapları karıştıran küçük kız çocukları gibiyiz, anne her an gelebilir ve evcilik oyunu bir anda bitebilir. Anne gerçekten de çıkageliyor, ama bizi evden savuşturmak yerine oyuna dâhil oluyor. Türkiye'den gelmiş misafirlerle sandık dökmek sıradan bir işmişçesine düğününde, nişanında giydiği elbiseleri bir kez de bizim için giyip kuşanıyor: "Ata bindiğim gün, bunu geydim. Geyeyim kendilerini savvır et (fotoğrafını çek)." Adı Fatma Yusuf, 16 yaşında gelin gelmiş. Onun gelin olduğu yıllarda kadınlar şöyle bir mani de söylermiş: "Dam başında dururum, bıyığımı bururum. Seni bana vermezlerse zorlukla da alırım. Hey çala çala, çıktım bir ince dala, bu daldan yıkılırsam, bütün sevdiklerimi alam."

Fatma Yusuf kızlarıyla

Fatma Teyze'nin anlattığı her şey bizim için makbul, eski günlerden, geleneklerden değil de havadan sudan konuşsa da olur, dili nasıl kullandığını merakla takip ediyor ve kendimiz için mini bir sözlük hazırlıyoruz: "Siyah yerine kara, çeyiz yerine cehez, şunu yerine hunu, yaş yerine ömür, köy yerine oba, söylemek yerine yırlamak..." Bizim buralarda olduğu gibi oralarda da tedavülden kalkan kökboyanın yapımını dinleyelim Fatma Teyze'den: "Yünü egirirdik, sabbuh ederdik (boyardık). Yol yol ederdik, kara, kırmızı sarı, inar yani nar...Renkleri hiç getmez. Ederdik kaplan izi, yıldız... Anam ederdi, bize ögretirdi. Sattı babam kendilerini (onları)."

Fatma Yusuf ve babası Kemal Ali Yusuf

Evin girişinde o babanın (şimdi rahmetli) belki yirmi sene önce Suudi Arabistan'dan getirdiği bir tablo asılı. Biz kumaş üzerine resmedilmiş manzaranın altında acı kahvelerimizi yudumlarken denklemi kurmaya çalışıyoruz: "Lübnan'da bir Türkmen köyündeyiz, duvarda Arabistan'dan getirilmiş bir Sultanahmet manzarası…

Leyla, annesi Fatma Yusuf'un çeyiz sandığını döküyor

...

Kavaşra Köyü'nde karşılaştığımız herkesin bizi nezaketen değil, kolumuza girip yönümüzü değiştirecek kadar içten davetlerle evine buyur ettiğini söylemezsek köyü tarifimiz eksik kalır. Geç de olsa 'fark edilmenin' mutluluğunu yaşayan köy halkının 'hısım' olarak kabul ettikleri Türkiyeli ziyaretçileri ağırlamak için birbiriyle yarıştığını söylememiz abartı olmaz. Yolun bir ucundan diğer ucuna gülümsemeler, uzanan eller, çay davetleri... O gün geleceğimizden haberdar olan iki üç evin aynı anda yemek pişirmesi...

Kavaşra Köyü'nden bir ev

Köydeki son durumu izah eden cümle, Kemal Ali Yusuf'un ağzından dökülüyor. Bastonuna dayanarak ağır ağır yürürken bizi fark ediyor, hafifçe doğruluyor ve "Maşallah Türkler her gün burada." diyor. Biz masal dinlemeye hazırlanan çocuklar gibi onu bekliyoruz, saha çalışmalarında adettendir, bir de köyün en yaşlılarına ulaşmak, eskilerden anlattırmak icap eder... Kaç yaşında Kemal Amca? Yuvarlak hesap; seksen, doksan... Bizim Türkçemizi anlayamamaktan şikâyetçi; "Seni gözel ağnamıyorum. Sen

ağnarsın beni, gözel ağnarsın? 'Güzel' burada, 'iyi' anlamında kullanılıyor. 'Nasılsın, iyi misin?' sorusu da 'Nasılsın, gözelsin inşallah?' şeklinde soruluyor. 'Zamanelerin' Türkmenceyi neden iyi konuşamadığını bakın nasıl izah ediyor Kemal Amca: "Evvelki zamanda böyleydi, Türkmen hep birbirini alırdı, şimdi hep Arap alıyorlar. İşte bunun yüzünden kimse Türkmence bilmiyor. Ben küçükken Aydamun'da herkes Türkçe söylerdi. Evvelki zamanda hep Türkmen söylerdik birbirimize. Şimdi hep Arapça söylerler." Eskiden bakalım başka neler olurmuş: "Tumbul (otomobil) yoktu, gelini devede getirirlerdi, oğlan kuzulasın diye kucağına koyarlardı oğlan. Biz toprağı sürürdük öküzle. Bir çift öküz korduk boyunduruk altına. Sonra çıktı traktör. Bir mevsim ederdik darı bir de mevsim buğda. Ekmeği sacda yapardık. Bu kara saban seksen yıllık. Babam da sürdü ben de sürdüm. Evvelki zaman hep sürürdük. Babam gitti Türkiye'ye, eletti kendini harbe. Harbe çok insan gitti köyden, kimse dönmedi, hep şehit oldular."

...

Lübnan Türkmenleri geç fark edilmiş olabilir, ama Suriye Türkmenlerine kıyasla daha fazla gözetilip kollandıkları muhakkak. Bilhassa eski büyükelçi Serdar Kılıç hem kurduğu diyalogla hem de projeleriyle Kavaşra'da şimdiden efsane olmuş bir isimdir ve gönüllü rehberimiz Halit Esat ondan bahsederken, "Serdar Bey istisna insandı. Bütün elçileri severdik emme Serdar Bey protokolcü değildi, samimi sıcak sohbet ederdi bizimle." demektedir. Serdar Kılıç'ın Kavaşra'da başlattığı ücretsiz Türkçe dersleri mesela, Suriye Türkmenlerinin bugün bile mahrum olduğu bir imkândır. Şu durumda Türkçe öğretmeni Yücel Akça ile tanışıp konuşmak, köyde kimlerin Türkçe ders aldığını, öğrenmeye hevesli olup olmadıklarını, bugüne değin bizim biraz anladığımız ama çokça unuttuğumuz bir Türkçeyle konuşan köy halkının Türkiye Türkçesi ile ne yapacağını sormak elzemdir.

Yücel Akça Türkmen köylerinde ücretsiz Türkçe dersi veriyor.

Trablus'tan Kavaşra Köyü'ne kadar bize eşlik eden, daha doğru bir ifadeyle bizim köye ulaşmamızı, Halit Esat ile ve köy halkıyla tanışmamızı sağlayan Yücel Akça, Türkiye'den Lübnan'a resmi olarak gelen ilk öğretmen aynı zamanda. 2008'den bu yana haftada üç gün Trablus'ta ders veriyor, üç gün de Trablus'a yaklaşık elli kilometre mesafedeki Kavaşra Köyü'nde. Akşamları da köye 15 kilometre uzaklıktaki başka bir Türkmen köyü olan Aydamun'a uğruyor. Trablus'taki öğrencilerinin hepsi Arap, kimi çocuk doktoru, kimi devlet memuru, kimi tercüman... Türkiye'deki geliniyle, torunuyla konuşabilmek için Türkçe öğrenen de var, ticaret için de, sadece Türkiye'yi ve Türkçeyi sevdiği için de…

Kavaşra Köyü'ne gelince, kursta ev hanımları da var ki bazıları doğum yapana kadar derslere devam ediyor, eğitimini yarıda bırakmış ya da üniversite mezunu gençler de var. Yücel Akça'ya göre Türkmen olmaları Türkçe kursuna gelmeleri için yeterli bir sebep, ama Türk dizileri ve siyasi ilişkilerin düzelmesiyle popülaritesi artan Türkiye'yi görme isteği de önemli bir etken. Türkiye'de burslu okuma imkânına sahip liseli gençler ise

Türkçe meselesini Türkiye'ye gelmeden önce çözme niyetinde. Akça, Kavaşra yakınındaki Arap köyü Bir'de de onlardan gelen talep üzerine Türkçe dersi verdiğini söylüyor. Türk sefaretiyle iyi ilişkiler geliştiren bu köyde Türkiye'nin yaptırdığı bir prefabrik sağlık ocağı da bulunuyor. TİKA ve Kızılay'ın ülkenin kuzeyinden güneyine, Sünni, Şii ya da Hristiyan ayrımı yapmadan elliyi aşkın okul ve sağlık ocağı yaptırması da bir diğer hoşluk.

Yücel Akça'nın Türkçe Olimpiyatlarına hazırladığı Türkmen Çocuklar Naif Hıdır ve Neriman Abdo

Trablus'tan Kavaşra'ya sıkışık, kuralsız, tabelasız yollarda ayda bin üç yüz km yol yaparak Türkçe dersleri veren Yücel Akça'nın başarı hanesinde Kavaşra Köyü'nden iki Türkmen öğrenciyi Türkçe Olimpiyatlarına göndermek de var. Lise son sınıf öğrencisi Naif Hıdır ve beşinci sınıf öğrencisi Neriman Abdo biz oradayken hem yarışmaya katılacak olmanın hem de anne babalarından sıklıkla duydukları 'ata yurt'larını görecek olmanın heyecanı içindeydi. Yarışmaya Mehmet Akif Ersoy'un 'Çanakkale Şehitlerine' adlı şiiriyle katılan Naif Hıdır, köyde Beyrut Büyükelçiliği vasıtasıyla açılan ücretsiz Türkçe kursunun müdavimlerinden. Yücel Akça'nın

derslerini düzenli takip eden Naif, neden Türkçe öğrenmek istediğini şöyle izah ediyor: "Türkiye bizim için çok şeyler yaptı. Çok mutlu olduk. Yüreğim yakın oldu Türk diline, kursa gittim ve öğrendim. Hocamız çok çalışkan. Ben de evde dilbilgisi kitabımı okurum ve pratik yaparım." Evde Türkmence konuştukları için Türkçeyi öğrenmekte zorluk çekmediğini söyleyen Naif, "Çok kelimede sadece bir harf farklı. Biz 'ögünde' diyoruz, siz 'önünde' diyorsunuz." diyor. Şiiri anlayarak okuduğunu ve Çanakkale Savaşı hakkında bilgi edindiğini söyleyen Naif üniversiteyi de Türkiye'de okumayı istiyor. 13 yaşındaki Neriman Abdo ise babası Türkmen, annesi Arap olduğu için Türkçe bilmiyor. Neriman, yarışmada okuyacağı 'Memleketim' şarkısını sözlerini anlamasa da çok beğenmiş. Naif ve Neriman'ı üç ay gibi kısa bir zamanda Türkçe Olimpiyatları'na hazırlayan Türkçe öğretmeni Yücel Akça, bu yarışmanın yıllardır sahipsiz kalan Lübnan Türkmenlerinin tanınması için de önemli olacağını düşünüyor.

Kavaşra'da Osmanlı'dan kalma sikkeler

MISIR

Kahire'nin kalabalık caddelerinde savrulurken âdet olduğu üzere 'Enti min eyne - Nerelisin?' diye soran taksi şoförü, aldığı cevaptan pek hoşnut görünüyor: "Türkiye'den…" Koltuğunda biraz toparlanıyor, sırtını hafif dikleştirip, dikiz aynasına gülümsüyor: "Benim de ninem Türk'tür." Yolcu işkilleniyor. Şimdi nedir bu? Bir yabancıyla yakınlık kurma çabası mı? Bindiğiniz beş taksiden ikisinin şoförü nasıl oluyor da aslının Türk olduğunu iddia edebiliyor? Şaşkınlık kısa sürmeli, burası Mısır ve tarihe biraz aşina olanlar muhakkak ki bir Avrupalı turistten daha farklı bakmalı ülkeye. Gizemli piramitlerden ve bereketli Nil'den daha ötesi, 869'da Tolunoğulları ile başlayan ve 1952'ye kadar süren bir Türk hâkimiyeti söz konusu olan. Aradaki Fatımi dönemi hariç, Memluklu ve Osmanlı ile devam eden ve Kral Faruk'un tahttan indirilmesine kadar zayıflayarak da olsa süren yakın ilişkilerden bugüne kalan, yerel Arapçaya bolca karışmış Türkçe kelimeler ve halkın gururla söz ettiği 'Türk nineler ve dedeler'den ibaret.

Evet, Türk olmak, Mısır'da hâlâ gurur vesilesi, soyluluk göstergesi, şimdi tek kelime Türkçe konuşmuyor olsalar ve ortalama Mısırlılar gibi yaşasalar dahi, aile tarihinde sanki bir efsane gibi söylenegelen Türk geçmişine sıkı sıkı sarılıyorlar. Başka hangi ülkede, bir müze görevlisi, bir cami bekçisi Türk ziyaretçisine 'Ahsen-ul Nas - İnsanların daha güzeli' der ki! Yalnız, Mısır halkının bir konuda kafası epey karışık görünüyor. Türklere 'Müslüman mısınız?' diye soruyorlar. Evet, aynen öyle,

şaka yapmıyorlar, alay etmiyorlar, gayet masumane ve gerçekten anlamak isteyen bakışlarla 'Müslüman mısınız?' diyorlar. Sorunun muhatabı -ki bu soruyu Hüseyin Meydanı'ndaki kaldırıma oturmuş mango suyu içerken, Fustat Çarşısı'ndan yasemin esansı alırken ya da Mısr-ı Kadim'deki camilerden birinin minaresinden şehri temaşa ederken sıklıkla duymuştur- aynaya bakma ihtiyacı hissediyor: "Rabbim kimlere benziyorum? Yoksa Müslüman gibi görünmüyor muyum?"

Mısır

Çok geçmeden anlaşılıyor ki, sorunun muhatabı bütün Türkler… Peki, niye soruyorlar, hele başında örtüsü olan hanımlara? İçlerinden biri, "Buraya çok yabancı geliyor, bazıları şehre uyum sağlamak için örtünüyor. Emin olmak istedim." diyor. Cevap ikna edici değil, sebep nerede aranmalı? Soruyu yöneltenlerin cahilliğinde mi? Vaktiyle Mısır'ı gezen Avrupalı seyyahlar Türk kelimesini Müslüman anlamında kullanırdı hâlbuki!

İç içe geçmiş iki kültür

Mısır'da, 'Mısırlı Türkler'in izini sürmek, insanları gülümsetiyor. Abartılı olduğu aşikâr bir iddiaya göre, 'ülkenin yüzde sekseni aslen Türk iken böylesi bir takip, imkânsız görünüyor.

Yüzde seksen gibi bir orana itibar edilemez elbette, fakat bir dönem Mısır Büyükelçiliği yapmış Yaşar Yakış'ın 'üçte bir' tahmini üzerinde durulabilir. Oldukça uzun süren ortak geçmişimizin bir 'iç içelik' oluşturduğu muhakkak. Bugün bir yanının Türk olduğunu söyleyen, fakat başkaca bilgiye sahip olmayan Mısırlılar, Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde ülkeye akın eden Osmanlı memurlarının torunları olamaz mı?

Kendilerine toprak verildikten sonra tamamıyla Mısır'a yerleşen, Arapçayı günlük dilde kullanıp Mısırlı kızlarla evlenen ve ülkenin yeni aristokrat sınıfını oluşturan memurların zaman alan entegrasyonu, fakir ve orta hâlli Türkler söz konusu olduğunda tam bir erimeyle sonuçlanmış. İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, 'Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları' adlı çalışmasında 'eriyen' Türklerin iki meşhur temsilcisinden söz ediyor. Biri, Arap dünyasının 20. yüzyıldaki en ünlü şairi, 'emir-el şu'arâ' unvanına sahip Ahmed Şevki Bey, diğeri büyük romancı ve entelektüel Yahya Hakkı. Mısır Türklerinin üçüncü nesline mensup olduğu hâlde çocukluğunda öğrenemediği Türkçeyi ileri yaşlarında, dedesinin toprağında öğrenen Hakkı'nın şu cümlesi, Türk-Mısır kaynaşmasını iyi açıklıyor: "Kendi hayatımı ve eserlerimi düşündüğümde anlamakta zorluk çektiğim şu olmuştu: Yakın Türk aslından olmama rağmen kendimi yoğun olarak Mısır toprağı ve halkı ile iç içe hissetmekteydim. Bu da beni derinden etkilemektedir."

İhsanoğlu'nun ilginç tespitlerinden biri de, Kafkaslardan getirilen ve sarayda tam bir Türk kültürüyle yetiştirildikten sonra yerli halkın ileri gelenleriyle evlendirilen Çerkez ve Gürcü cariyelerle ilgili. Türk-Osmanlı kültürünü, anneanneler ve anneler aracılığıyla devralan üçüncü nesil Çerkez ve Gürcü kızları, dili unutsalar da kültürü yaşatmaya devam etmişler. Şimdilerde manzara biraz daha bulanık; büyüklerden işitilen birkaç sözden, fiziki benzerliklerden, hatta yemek kültüründen çıkardıkları ipuçlarıyla

yürüyenler var. İskenderiye'deki Türk Konsolosluğu'nda tanıdığımız Mustafa Fadıl da ninesi Türk olanlardan. Babası Türk, annesi Mısırlı olan babaanne, evde hep Türk yemekleri pişirirmiş. O yaşlarda yemeklerin, annesinin yaptıklarından farklı olduğunu ayırt eden Fadıl, tariflerin kaynağını Türkiye'de bulunca gerçeği anlamış. 10 yıldır konsoloslukta çalışan ve sık Türkiye ziyaretleriyle Türkçesini geliştiren Fadıl, "Uçak, İstanbul'a inerken heyecanlanıyorum. Kan çekiyor galiba." diyor. O, 'ninem Türk' deyip de Türkçe konuşabilen nadir Mısırlılardan biri. Tıpkı, İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezunu Alâ Süleyman gibi.

İskenderiye Kütüphanesi'nde neredeyse fısıltıyla yaptığımız söyleşi, Alâ'nın zayıf Türkçesi yüzünden biraz yorucu olsa da, Arapçayı devreye sokmuyoruz; çünkü o, pek ender bulduğu Türkçe pratik yapma fırsatını değerlendirmek istiyor. Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nde okurken, ikinci sınıfta ek ders olarak Türkçeyi seçen ve iki yıllık bir eğitim sonucunda okuma-yazmayı öğrenen Alâ, Ezher Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim üyesi Abdülaziz İvadullah'ın İskenderiye'ye taşıdığı yardımcı kitaplardan çok istifade etmiş. Yüksek lisansını Türk Masalları üzerine yapan Alâ, son çevirdiği masaldan çok sevdiği bir cümleyi söylüyor: "Güldükçe yüzünde güller açılan, ağladıkça gözünden inciler dökülen…" Masalların ileride kitaplaşmasını istiyor, ancak Türkiye'ye gelip Türkçesini ilerletmeyi daha çok istiyor. Arkadaşlarının ve hocalarının Türk'e benzettiği Alâ, "Ninemin annesi Türk'müş. Ninem, anneme söylemiş, annem de bana. Bunun dışında bir bilgiye sahip değiliz." diyor.

Eski Türklerden kim kaldı?

Mısır'da hâlihazırda yaşayan padişah, paşa ya da tüccar torunlarının hemen hepsi, izdivaç yoluyla Mısırlılarla akraba… Din farklılığının olmaması ve tarafların birbirlerini yabancı gibi görmemesi evlilikleri kolaylaştırıyor, ancak bir de mecburiyetler var.

İskenderiye'de Türk Konsolosluğu'nun karşısındaki apartman dairesinde oturan Ayten Kutay, biri boşanma diğeri vefat yüzünden bitmiş evliliklerinden söz ederken, "Türk erkeği bulabildik mi ki evlenelim." diyor. Tütün tüccarı babası, 1930 yılında ziyaret ettiği İskenderiye'ye yerleşince, hayata gözlerini, Akdeniz'in karşı kıyısındaki bu şehirde, 'yarı Türk yarı Mısırlı' açan Kutay, 'yarı Mısırlı' tespitini kabullenmek istemiyor. Doğup büyüdüğü, çocuklarını doğurduğu şehirde, tıpkı yabancılar gibi 'oturma izniyle' yaşamak pahasına Mısır vatandaşlığı almadığına bakılırsa...

Ayten Kutay

Ancak neticede, çocuklarının babası Mısırlı, Arapçayı en az Türkçe kadar güzel konuşuyor ve bundan sonraki hayatını İskenderiye'deki dairesinde sürdürmeye niyetli görünüyor. Koltuğunu, konsolosluğun önündeki bayrağı görecek şekilde yerleştirmiş. Oldukça düzgün bir Türkçeyle eski günlerden söz ediyor: "Babam Türk vatandaşlığını bize kaşıkla yedirdi. Evde Türkçeden başka lisan yasaktı. Türkiye'den Doğan Kardeş dergisi getirtip evde yüksek sesle okurdu ki düzgün Türkçe duyalım. Ağabeyim askerliğini Türkiye'de yaptı. Mısır'da ailenin tek erkek çocuğu askerlikten muaf tutuluyordu. Arkadaşları, 'Gönderme,

Mısır vatandaşlığı alsın, burada kalsın.' dediler, ama o, 'Katiyen.' dedi, 'Mısırlılar onu asla Arap saymayacak, askerlik yapmazsa Türkler ters bakacak.' Hâsılı biz Mısır terbiyesiyle büyümedik."

Ayten Hanım'ın kızı, oğlu hatta torunu hem Türk hem de Mısır vatandaşı, Mısırlı damadının da anneannesi Türk'müş. Arkadaşları, 'Öyle olmasaydı kızını vermezdin zaten.' diyorlarmış. Ancak, üzüldüğü bir konu var ki çocukları iyi anlamakla beraber Türkçe konuşamıyor. 3,5 yaşındaki torunuyla bir ümit, Türkçe konuşuyor: "Yusuf, pabucu yarım, çık dışarı oynayalım."

Nâsır gelince attan düşmüşe döndük

Ayten Kutay, İngiliz Koleji mezunu. Beş dilde okuyup yazabiliyor, İngilizcesi ve Arapçası hâliyle çok iyi. Üstü açık bir arabada, yanında köpeği, kâh yüzmeye kâh at binmeye gitmeler… Kendi tabiriyle 'şımarık bir hayat'… Sonra o sayfa kapanıyor. Cemal Abdul Nasır'ın devlet başkanlığına gelmesiyle Türklerin birçoğu ülkeyi terk ediyor. Kalanlar da eskiye kıyasla tecrit edilmiş bir hayat yaşıyor. Çocukken Türk arkadaşları var mıydı, aile gezmeleri, ev oturmaları? Kutay, çocukluk arkadaşlarını hatırlıyor, eski 'amca'ları... "Babam buraya kozmopolit yapısını sevdiği için yerleşmişti. O yıllarda epeyce bir Türk aile vardı. İş Bankası'ndan Muhittin Bey Amca'yı hatırlıyorum şimdi, Betül Mardin ve rahmetli Arif Mardin çocukluk arkadaşlarımdı. İstanbul'a gidince onlarda kalırım hâlâ. Şimdi benim kadar eski çok az insan var burada."

Konsolosluk bir ara kapanınca, fahri konsolos gibi çalışmış Kutay. Evini soyunma odası gibi kullanan Türk sporcular mı dersiniz, yağmurlu bir gecede kapısını tıklatıp Türk akrabasını arayanlar mı? Şimdi, 'yeni' Türklerle görüşüyor. Konsoloslukta ve Evyap fabrikasında çalışanların eşleriyle, haftalık, aylık kabul günleri düzenliyorlar.

Biz oradayken, 'İstanbul yolu göründü.' diyordu Ayten Hanım. Bir alınacaklar listesi vardı elinde: Aralık ayında doğum

yapacak kızına lohusa şerbeti -Mısır şerbeti pek ağır oluyormuş, ama İstanbul'dan götürülen lohusa şerbetinin o güne kadar bozulacağından endişe ediyor- bebeği ziyarete gelen komşulara verilmek üzere mavi boncuk -Kapalıçarşı'dan alınacak, yerini biliyor artık- ağabeyi Arif Mardin'i kaybeden Betül Mardin'e başsağlığı… Türkiye'ye inince, pasaport taşımıyormuş yanında, ne öyle yabancılar gibi… Nüfus cüzdanıyla dolaşıyor, hani biri sorsa da gösterse, 'Ben buralıyım.' dese. Şimdi bir düşüncesi var: Çocuklarına gecekondu bile olsa İstanbul'dan bir ev satın almak. Türkiye'den ayakları kesilmesin diye…

Kavalalı dedemiz olur

İskenderiyeli Türklerden biri de Mahmut Çamaşırcı. Onun soyu eskilere, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya dayanıyor. Kavalalı, Mısır'ın babası, bizim 'dedemiz'. Kahire'yi ziyaret etmiş bir Türk'ün en sık duyacağı isim budur. Oradaki söylenişiyle 'Muhammed Ali Başa'… Kahire Kalesi içindeki, ülkenin tek ince minareli cami, onun adıyla anılır ve ayaküstü üç beş kelime konuştuğunuz her Mısırlı size onu hatırlatır, tanıyıp tanımadığınızı sorar. Nasıl bir cevap beklediklerini çok geçmeden öğrenirsiniz, Kavalalı için muhakkak 'Cedduna-dedemiz olur' demelisiniz. Mahmut Çamaşırcı'nın Mısır'a ilk gelen dedesi işte bu meşhur adamın yeğeniyle evlenmiş. Soy ağacının tepedeki yapraklarını görebilme mutluluğuna erişmiş herkes gibi Mahmut Bey de evinin duvarlarını, dedelerinin fotoğraflarıyla süslemiş. En başta Kavalalı duruyor, yanında ona damat olan ve esasen Mısır'a Osmanlı tarafından teftiş için gönderilen Hasan Paşa duruyor. İskenderiye'de kadılık yapan Ömer Hafız, 2. Hasan Çamaşırcı ve Mahmut Bey'e adını veren son kuşak dede, üçü de kadılıktan emekli. Ancak baba bir pamuk fabrikasının başına geçmeyi tercih etmiş. Bir de Osmanlı kılıcı asılı duvarda. Kılıcın üzerindeki rozete dikkatimizi çekiyor Çamaşırcı. Savaşan askerin

hangi milletten olduğunu gösteren Türk bayrağı, onun gözünde soyunun nereye dayandığına ilişkin sağlam bir delil.

Mahmut Çamaşırcı

Evde özenle saklanan parçalardan biri de Halife Abdülmecid Efendi'nin ilk dede Hasan Paşa'ya verdiği cam bardak. Sultanın tuğrası ve 'Padişahım çok yaşa!' yazısıyla süslenmiş bardağın kısa, ama enteresan bir hikâyesi var. Mısır'a yerleştikten sonra, Mısır âdetlerini benimseyen Hasan Paşa, İstanbul'a, padişah Abdülmecid'i ziyarete gidince farkında olmadan bir hata işler. Sultanın eteğini öpmek yerine elini sıkmaya kalkışır ve haliyle çevredeki askerler kılıçlarını kınlarından çıkarır. Olayı önemsemeyen Abdülmecid, protokol kurallarından bîhaber bu 'yeni' Mısırlıyı affetmekle kalmaz, hediye olarak bir cam bardak verilmesini emreder. Mahmut Çamaşırcı'da başka hatıralar da var; bir zamanlar halterde Afrika şampiyonu olmuş bu adam, bir müsabakaya Türk haltercinin de katılacağını

öğrenince duygusal davranıp yarışmadan çekiliyor. Kendisinden dinleyelim: “Benim kategorimde Raif Özel vardı, ama benden iki kilo daha zayıftı. Olur ki kazanırım diye müsabakaya girmedim. Sırf o kazansın diye.”

Evyap’ın İskenderiye’deki fabrikasında bilgisayar sistemleri müdürü olarak çalışan Çamaşırcı’nın Türkçesi epey zayıf. Babası güzel Türkçe konuşurmuş, ama anne tarafından Mısırlı olan annesi pek bilmezmiş. Osmanlıca okuyabiliyor ve konuşurken daha ziyade eski kelimeleri kullanıyor. Mesela vaktiyle kız kardeş anlamına gelen hemşire kelimesinin artık doktor yardımcısı için kullanıldığını yeni öğrenmiş. O yine de bu kelimeyi eski anlamıyla kullanmayı tercih ediyor: “İstanbul’a ilk indiğimde öyle hissettim ki herkes benim akrabam. Pasaportuma bakıp ‘Hoş geldiniz.’ diyen hanım, sanki hemşirem gibiydi.” Aidiyet sorunu, Türkiye’yi iki kez görmesine rağmen, Çamaşırcı için de geçerli. İskenderiye Kütüphanesi’nin karşısındaki bir apartman dairesinde yaşıyor; ancak bu güzellik onu mutlu etmeye yetmiyor: “Mısır’ı çok seviyorum, ama canım burada değil. Pencereden bakıyorum, deniz, tarih, bu şehir güzel, ama benim değil. Oysa Türkiye’de her yer benim gibi. Nasıl bir şey, bilmiyorum.”

Ben yeni Türklerden değilim

İskenderiye’de, Osmanlı’nın son şeyhülislamı Mustafa Sabri’nin[11] izini sürmeye kalkışanların neyle karşılaşacağını da

[11] Osmanlı’nın son âlimlerinden Şeyhülislam Mustafa Sabri’nin hayatı sürükleyici bir macera romanı ya da içinde çokça dramatik unsur barındıran gerilim filmi gibi… Yirmi iki yaşındayken Fatih Camii’nde ders vermeye başlayan, 2. Abdülhamid’in katıldığı ‘huzur’ derslerine on altı yıl boyunca devam eden ve padişahın kütüphaneciliğini yapan Sabri Efendi, 1908 yılında memleketi Tokat’tan milletvekili seçildi. Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye’nin yayın organı olan ‘Beyanü’l Hak’ dergisinin başyazarlığını yaptı. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin karşısında yer aldığı için iki kez yurdu terk etmek zorunda kaldı. İkinci gidişinde geri dönemedi, çünkü yüz ellilikler listesindeydi. 1954 yılında Kahire’de vefat etti.

şimdiden söylemeli. Bülbül Sokak'taki villanın kapı zilinde oğlu İbrahim Sabri'nin ismini görürseniz hemen heyecanlanmayın. Bekçi, kapıyı açıp burada öyle birinin yaşamadığını söyleyecek ve size villanın sahibiyle konuşmanızı tavsiye edecek. Sonra, vaktiyle İskenderiye Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan İbrahim Sabri'nin hayli zaman önce rahmete kavuştuğunu, ama kızlarının hayatta olduğunu öğreneceksiniz. Şansınız yaver giderse şayet o kızlardan birini Kahire'de 18 milyonun içinde ya da İskenderiye'de bulabileceğiniz söylenecek. Sonuç; biz talihliydik, o sene olmasa da ertesi sene Şeyma Sabri'nin İskenderiye'deki evine kabul edildik. Şimdi uzun uzun anlatabiliriz, kimdir Şeyma Sabri?

Büyükbabası 'yüzellilikler'[12] listesinin dokuzuncu sırasındaydı, babası ise yüz dokuzuncu. Sultan Vahdettin'le aynı kaderi paylaştılar, bir gün apansızın ülkelerinden kovuldular. Öyle olmasaydı, Şeyma Sabri; Osmanlı'nın son şeyhülislamı Mustafa Sabri'nin torunu, İbrahim Sabri'nin kızı, dünyaya gözlerini İskenderiye'de değil, İstanbul'da açardı ve kendini tanıtırken, "Yarı Mısırlı yarı Türk'üm, ama tartıya koyarsanız, Türklüğüm azıcık ağır basar." deme gereği duymazdı.

Yağmurlu bir günde, elimizde bir buket kırmızı gülle Şeyma Sabri'ye giderken, tesbihin dağılan tanelerinden birini daha bulmuş gibiydik. Hoyratça koparılmış, her biri bir köşeye saçılmış taneler… Az konuşan ve daima tebessüm eden zarif bir hanım,

---

[12] Kurtuluş Savaşı sonrası mal varlıklarına el konularak Türkiye'den sürülen insanlara verilen isimdir. İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ilk liste 600 kişiden oluşuyord, ancak Lozan Antlaşması, bir ülkeden sürülecek insan sayısını 150 ile sınırladığı için liste önce 300'e, sonra 149'a indirildi. 'Köylü Gazetesi' sahibi Refet Bey'le yüz elliyi bulan listenin ilk sırasında Sultan Vahdettin bulunuyordu. 28 Haziran 1938 tarihinde yüz ellilikların yurda girmesini engelleyen yasa kaldırılsa da geri dönen çok kişi olmadı. 600 kişilik listede kimlerin olduğu ise hâlâ bilinmiyor. Mustafa Sabri ve oğlu İbrahim Sabri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mukavemet gösterdikleri için bu listede yer almışlardı.

güzel bir Türkçeyle, "Siz, biliyorsunuz işte, ne anlatacağım ki ben?" diye sordu.

Son şeyhülislam Mustafa Sabri'nin torunu Şeyma Sabri (Foto; İsa Şimşek-Zaman)

Bizim bildiğimiz, dedesi Mustafa Sabri'nin hayatından küçük notlardı. Kendisi ne görmüştü, ne yaşamıştı? Dedesi, büyükannesi, iki halası, annesi ve babası İstanbul'dan bir İngiliz gemisine binmeye zorlandığında o henüz dünyada yoktu, ama o günlere ilişkin ne dinlemişti ailesinden? "Babam bu yolculuk serüvenini çok anlattı elbette. Gemi, İngiliz gemisi olduğu için kimseyi yaklaştırmamışlar, bir nevi İngiliz toprağı sayılıyormuş. Anneannem, kızına rıhtımdan bir el sallayabilmiş sadece. Evden alelacele aldıkları bazı eşyaları gemiye ulaştırması için kayıkçıya vermişler, ama onlar da orada talan edilmiş. Bizimkiler üzerlerindeki elbiselerle Mısır'a inmiş."

Mısır, onların tercihi miydi, yoksa zorunlu istikamet miydi, bilemiyor Şeyma Sabri. Bu ülkenin, sistemle sorun yaşayan herkesin ilk adresi olma gibi bir özelliği var. Bugün Kahire ya da İskenderiye sokaklarında hem Abdülhamid yanlılarının hem de onun

aleyhine çalışanların izini sürmek mümkün. İskenderiye limanında inen Sabri ailesinin çürük domates ve yumurtalarla karşılanmasını, "Dedemi Abdülhamid düşmanı zannetmişler." diye izah ediyor Şeyma Hanım. Mustafa Sabri'nin talebelerinden Ali Ulvi Kurucu ise kendisiyle yapılan bir mülakatta, hakaretlerin Mısır'daki Türk Konsolosluğu'nun yönlendirmesiyle yapıldığını söylüyor. Hâl böyle olunca, Mısır'da kalmak yerine, Şerif Hüseyin'in Hicaz davetine icabet etmeyi daha uygun buluyor Sabri Efendi.

Şeyhülislam Mustafa Sabri

Vapurla Cidde, ardından develer üzerinde Mekke yolculuğu… "Çok şenlikli bir merasimle karşılanmışlar." diye anlatıyor Şeyma Hanım. "Tefler eşliğinde girmişler şehre, ama burada da beş aydan fazla kalamamışlar. Bir müddet Beyrut'ta, izzet ikram içinde yaşadıktan sonra dedem, her gün bir evde misafir olmaktan mahcup olduğu için vaktiyle Romanya'da aldığı eve gitmek istemiş." İstemiş istemesine de, yersiz yurtsuzlara mahsus bu yolculuk Bükreş'te de kötü bir sürpriz çıkarmış karşısına. İttihatçıların baskınından kaçıp Romanya'ya sığındığı yıllarda satın aldığı evin gasp edildiğini görmüş Mustafa Sabri ve yeniden yollara düşmüş...

Yunanistan'da oğluyla beraber çıkardığı Yarın gazetesinin Türk-Yunan antlaşmasının birinci maddesi gereğince kapatılması, Türklerin yoğun yaşadığı Gümülcine'den yalnızca Hristiyanların yaşadığı bir adaya sürülüşleri, Müslüman ülke sefaretlerini bir bir dolaşmaları ve nihayet Mısır'a kabul edilmeleri……

Mısır bu kez güler yüz gösterir Sabri ailesine. Torunu Şeyma Hanım'ın deyimiyle ömrü 'mücahede' ile geçen şeyhülislam için Mısır yılları altın yıllardır. Ezher Üniversitesi'nde hocalık yaptığı sıralarda Bediüzzaman ile alakasını hiç kesmeyen ve Risale-i Nur'ların üniversitede yaygınlaşmasını sağlayan Mustafa Sabri, İslam'a yöneltilen haksız ithamlara yazdığı reddiyelerle de saygı uyandırır. Hatta denilir ki, Mısır uleması, şeyhülislamın yazılarını okumadan hayatına yön vermezdi. Dedesini on iki yaşına kadar görebilen Şeyma Sabri, "Büyükbabam çok nazik, hassas, kerim bir zattı. Onunla beraber yaşarken evimiz sürekli açıktı. Ezher talebeleri, aydınlar, yazarlar gelir, siyasetten, dinden konuşurlardı. Dedemi hep yazarken görürdük." diyor.

Mustafa Sabri'nin el yazması kitaplarının bir kısmı şimdi Şeyma Hanım'da, ama bazılarının nerede olduğunu o da bilmiyor: "Geçen gün Türklerden biri arayıp büyükbabamın 'Sükut-ul Hilafe' adlı kitabını sordu. Kitap bende yok. Ne vakit, nerede yazıldı? Basıldı mı basılmadı mı bilmiyorum." Şeyhülislamın en önemli eserlerinden sayılan ve Türkiye'de bugün bile yasak olan 'Mevkıf-ül Akl ve İlm' kitabının aslı da torun Sabri'nin evinde. Arapça kaleme alınan ve İbrahim Sabri tarafından Osmanlıcaya çevrilen kitabın Türkçesi, Türkiye'de farklı bir isimle basıldı. Osmanlıca çevirinin bir nüshası da Londra'daki British Museum'da bulunuyor.

Şeyhülislam Mustafa Sabri'yle aynı yolda yürüyen ve onunla aynı akıbeti paylaşan İbrahim Sabri, güçlü bir babanın 'sağ kolu' değildi sadece. Hukuk eğitimi almıştı, birkaç yabancı dil biliyordu, iyi şiir yazıyordu ve kızına göre o, farklı

bir hayat seçmiş olsaydı, vatanından kovulup o ülke senin bu ülke benim dolaşmayacak, şimdi Türkiye'de bakanlık yapan arkadaşları gibi parlak mevkilerde yer alacaktı. İbrahim Sabri, sadece makam mevki değil, mal varlığını da bırakmıştı arkasında. "İstanbul'u terk ettiğinde babam yeni evliymiş. Dedem, muhakkak ki güzel bir düğün yapmıştı ona." diyor Şeyma Sabri. "Ancak bütün gayrimenkullerine el konuldu. Şimdi Türkiye'de bir toplu iğnemiz yok. Diğer Türkler hiç değilse ticaretten anlıyorlardı. Bizimkiler sadece yazıp çiziyordu, o da para getirmiyordu."

Mısır'a yerleşince, İskenderiye Üniversitesi'nde Türkçe dersleri vermeye başlayan İbrahim Sabri evde de çocukları ve torunlarıyla hep Türkçe konuşurmuş. Şeyma Hanım, İskenderiye'de doğup büyümesine, Suudi Arabistan'da ve İngiltere'de uzun seneler çalışmasına rağmen akıcı bir Türkçe ile konuşmasında şaşılacak bir şey olmadığını düşünüyor: "Evde Türkçe konuşulurdu, başka ne olacaktı ki. İşte bu yüzden, burada doğup büyümemize ve Mısır okullarında okumamıza rağmen bizim Arapçamız hep biraz eksiktir, hatta diyebilirim ki çocuklarım bile tam bir Mısırlı gibi konuşamazlar."

Söyleşi sırasında kimi kelimeleri anlamayan ve telaffuz etmekte zorlanan Şeyma Hanım, "Arapçayı dilden uzaklaştırdılar, ama yerine Türkçe değil İngilizce ve Fransızca kelimeler koydular. İsimler de çok değişti, bazen anlayamıyorum karşımdaki Türk müdür, Rum mudur?" diyor. İşin doğrusu o bu konuda çok dertli, öyle ki kendisini 'yeni Türk' değil de Osmanlı kabul ediyor. Ailesinin yaşadığı macera onu küstürmüş olabilir mi? Biraz duraklıyor, sonra "Hayır, yok." diyor, ama küçük bir itirafta bulunuyor: "Yeni Türklerin hâlini pek beğenmiyorum tabii. Özellikle Osmanlı aleyhinde konuştuklarında çok canım sıkılıyor."

Sabri ailesinin şu an hayatta olan hiçbir ferdi Türk vatandaşı değil. Sürgün, yalnızca Mustafa Sabri ve İbrahim Sabri'yi değil, eşlerini ve çocuklarını da yasaklılar listesine kaydetmiş. O günlerde Türkiye'den gelen bir davetten söz ediyor Şeyma Hanım: "Anneme gönderdikleri mektupta, boşanırsa yeniden Türk vatandaşı olabileceği yazıyormuş; annem kabul etmemiş tabii; ama aff-ı umumi çıktığında da Türkiye'ye ilk sefer eden o oldu. Türkiye ziyareti annemi mutlu etse de babamı üzdü. Hep hasretini duyduğu İstanbul'u bulamamak onu mahzun etti. Babam, burada yaşardı, ama kalbi İstanbul'daydı, fakat zannedersem yeni Türkiye hoşuna gitmedi."

Şeyma Sabri de ömrü hayatında iki kez görmüş Türkiye'yi. İlki evlendikten sonra, diğerini ise tam hatırlayamıyor. Çocukları, hem vatandaşlık hem de ziyaretler konusunda daha istekli ve heyecanlı görünüyor. Oğulları Mustafa Sadık ve Muhittin iş dolayısıyla gittikleri ana vatanlarını temiz, tertipli ve modern bulmuşlar. İskenderiye Kütüphanesi'nde çalışan kızı Hibe ise, geçen yaz İstanbul'u gördükten sonra, "Neden Türk vatandaşlığı almıyoruz?" diye sormaya başlamış. Şeyma Sabri, umutsuzca, "Bilmiyorum ki." diyor, "Razı olur mu Türkiye, olmaz mı? Bunca yıldan sonra bizi vatandaş kabul eder mi?"

Türkiye'deki akrabalarıyla alakayı koparmayan, telefonla da olsa görüşmeye devam eden Şeyma Sabri, annesinin vefatından sonra, Mısır'daki Türk çevresinden uzaklaştığını söylüyor. Eskiden izlediği Türk televizyonlarını da izlemiyor artık. Mısırlı eşi hayattayken, eline kumandayı alır, "Bak, sana Türk kanalı getirdim." dermiş. Şimdi ne çıkarsa onu izliyor: "Bazen Kürt kanalı çıkıyor karşıma. Onlar da Türkçe konuşuyor, ama acayip bir Türkçe, biraz kaba galiba." Şimdilerde Türkçeyi de ablası ve kızı dışında kimseyle konuşamayan Şeyma Hanım: "Burada da kimsemiz kalmadı, yalnız sayılırız." diyor. "Son yıllarım,

hastalıklar, ameliyatlar, ölümlerle geçti. Babamdan sonra annemi ve beyimi kaybettim. İngiliz Dili ve Edebiyatı'nda profesör olan kız kardeşim ve ağabeyim de vefat edince yapayalnız kaldık. Bir ablam var, o da soğuk algınlığından yatıyor, yanınıza çıkamayacak şimdi."

İbrahim Sabri, belli ki kızlarının eğitimine önem vermiş. Şeyma Hanım, doktorluktan emekli olmuş, Güzel Sanatlar Fakültesi'nde profesör olan ablası ise yüksek lisans öğrencilerini okutmaya devam ediyor.

Demirel Türkçeyi nasıl öğrendiğimi merak etmedi

İskenderiye, Mısırlı Türklerin sayfiye şehri, ancak hayat Kahire'de akıyor. Ulaşım için en uygun vasıta tren. Nil kıyısındaki bereketli tarlaları seyre dalanlar iki saatin sonunda yeniden Kahire'de. Burada iz sürmek daha zor, mazeret daha bol… Metropollere özgü sorunlardan, hayat pahalılığından, komşuluk ilişkilerinin öldüğünden, akraba ziyaretlerinin kesildiğinden, çocuk için tutulan özel hocalara para yetişmediğinden şikâyet ediliyor. Ve bütün bu keşmekeş içinde Kahireli Türklere ulaşmak güçleşiyor. İşte bu sebeplerin biri ya da birkaçı yüzünden

Mısır televizyonunda hem spiker hem de muhabir olarak çalışan Sevim Selahattin'le buluşma mekânımızı kararlaştırmak yaklaşık bir hafta sürüyor. Nihayet karar kıldığımız Ramses Hilton'un nargile dumanından ve gürültüden girilmeyen kafesini terk edip kendimizi ordu evinin bahçesine atıyoruz. Sevim Hanım biraz çekingen ve sanki şaşkın. Sebebi sonra anlaşılıyor, şimdiye kadar röportaj yaptığı Türk politikacılardan ya da akademisyenlerden hiçbiri ona 'Türkçeyi nereden öğrendin?' diye sormamışken, bir gazeteci kalkıp hayat hikâyesini dinlemek istiyor. "Demirel cumhurbaşkanlığı döneminde Kahire'ye

gelmişti. Basın toplantısında Türkçe sordum. O da Türkçe cevapladı. Hüsnü Mübarek çok memnun olmuş, bana 'Aslın Türk mü?' diye sordu ve Demirel'e yaptığım jest için beni tebrik etti. Sonradan hem Demirel'le hem de Abdullah Gül ile Türkçe röportaj yaptım; ama ikisi de bu dili nasıl öğrendiğimi merak etmedi. Konferans için gelen doktorlar da öyle, neredeyse ben onlara soracağım: 'Yahu hiç merak etmiyor musunuz, ben kimim, bu dili nasıl konuşuyorum?' Sanki Türkçe de İngilizce kadar yaygın bir dilmiş gibi davranıyorlar."

Sevim Selahattin

Sevim Selahattin'in dedesi (annesinin babası) İhsan Adlı Serter, Üsküdar mutasarrıfı imiş. Cumhuriyetin ilanıyla Mısır'a

yerleşme kararı alınca, kendisinden sonra gelen neslin kaderi değişmiş. Sevim Hanım, tam da yeni bir rejim gelmişken ülke değiştiren dedesini töhmetten kurtarmak istiyor: "Dedem, Atatürk'e karşı değilmiş, hatta onun safındaymış, tafsilatını bilmiyorum, ama annem öyle anlatıyor." Aslen Selanikli olan annesi Kahire'de doğup büyümesine rağmen Arapça öğrenmeyi ve Mısırlılarla dostluk kurmayı reddetmiş. Mısırlı eşiyle evliliği de uzun sürmemiş. Evi bir tahayyül edin, gençliğinde Mısır radyosunun Türkçe yayın bölümünde ve Türk sefaretinde çalışmış ve yalnızca Türklerle görüşmüş anne İsmet Hanım ve tek kelime Arapça konuşmamış anneanne Naciye Hanım… Bu ortam, küçük Sevim'e düzgün denilebilecek bir Türkçe kazandırmış, ama aynı zamanda annesinin hatasını fark etmesini sağlamış. "Arapçayı okulda öğrendim, hem de çok iyi öğrendim." diyen Sevim Hanım, çocukluğuna ilişkin bir hatırasını da paylaşıyor: "Okula gelen bir müfettiş, kitaptan bir parçayı sesli okumamı istedi ve sonra bana dedi ki: 'Herhalde senin bir yakının Arapça hocası.' İçimden, 'Ah bilseniz evde kimse Arapça bilmiyor.' diye geçirdim, ama söylemeye utandım. Annem şimdi manen çok yorgun ve yalnız… Eskiden tanıdığı Türklerden kimse kalmadı. Arapçayı düzgün öğrenmemenin sıkıntılarını Nasır zamanında yaşamaya başlamıştı aslında. O dönem, yabancı diller yasaklanmıştı ve annem mektup bile atamıyordu. Onu görünce kendime dedim ki: "Arapçayı iyi öğrenmelisin. Burada onlarla birlikte yaşıyorsun. Dilini iyi bilmezsen garip kalırsın." Sevim Hanım'ın iki çocuğu var: Perin ve Ahmet. 18 yaşındaki Perin, Türkçesini internet yoluyla geliştiriyor ve evde annesiyle daima Türkçe konuşuyor, ancak Ahmet, dışarıda daha fazla vakit geçirdiği için Türkçe öğrenemiyor, evde olduğu zaman da İngilizce yayın yapan kanalları izlemeyi tercih ediyor.

Bendeniz Abbas Hilmi Paşa'nın torunu

Telefonun diğer ucunda Prens Abbas Hilmi var. Mısır'da prenslik mi kaldı? Kalmadı, ama o, yani Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın torunu, hâlâ bu unvanı taşıyor. Sesi tereddütlü: "Ben pek interview vermem, ama pekâlâ, görüşelim." diyor. Ertesi gün, Prens'in Nil kıyısındaki borsa şirketindeyiz. Kendisi biraz gecikiyor ve nihayet bir özür cümlesi ve kuru bir selamla karşılıyor bizi. Röportaj vermek istemediğini bir kez daha hatırlatıyor, fakat çaylar içilirken, masanın üzerine bırakılan minik ses alıcısına göz yumuyor. Türkçeyi nasıl öğrendiğini soruyoruz. O, ne de olsa Mısır'ın son kralı Faruk ile aynı soydan geliyor ve bilindiği üzere Türkçe, Kral Faruk döneminde neredeyse tedavülden kalkıyor. Kimileri, küçük yaşlarda İngilizce, Fransızca ve İtalyanca öğrendiği halde Türkçe öğrenmeyen kralı 'kendi' diline ilgisiz kalmakla suçluyor, kimileri de asıl hatayı babası Kral Fuad'da arıyor. Bu tartışmalar gösteriyor ki, Prens Abbas yalnızca baba tarafına güvenseydi bugün Türkçe konuşamıyor olacaktı. Fakat Türkçe onun için tam anlamıyla 'ana' dili. Ana kim? İstanbul'da yaşayan son Osmanlılardan biri, Padişah Abdülmecid Efendi'nin torunu Neslişah Sultan… "Sık sık İstanbul'a giderim." diyor Abbas Hilmi, "Annemden başka, kardeşim ve akrabalarım da orada. Kendi aramızda Türkçe konuşuruz, fakat çocuklarım İngiltere'de büyüdükleri için maatteessüf, anlıyorlar ama konuşamıyorlar." Hem Mısır hem de Türkiye vatandaşı olan Prens Abbas da Türk asıllı bir Mısırlıyla evli. İki toplum arasındaki iç içe geçmişliği iki cümleyle özetliyor: "Tarihteki ilk Müslüman Türk devleti Tolunoğulları Mısır'da kuruldu. Burada sadece Osmanlı soyundan değil, Memluklulardan kalan Asyalı Türklerin torunları da yaşıyor."

Hidiv Abbas Hilmi

Mısır'da eski Türkleri aradığımız ilk günlerde bize bıyık altından gülenleri işte bu yüzden anlayışla karşılamak gerekiyor. Tolunoğlu Ahmed, Türk memluklarının desteği sayesinde Mısır'da ilk Müslüman Türk devletini kurduğunda takvimler 868 yılını gösteriyordu. Tolunoğulları Devleti'nin yıkılmasından sonra 935'de ikinci Müslüman Türk devletini kuran Ihşîd Muhammed b. Togac da yine bir Türk memluku idi…[13]

II. Abdülhamit'in torunu İnci Osmanoğlu

İnci Osmanoğlu, soyadıyla müsemma. Ufak bir değişiklikle yalnız, o bir Osmanlı kızı,… Sultan 2. Abdülhamid'in dördüncü kuşak torunu… Abdülhamid'in kızı Naime Sultan, Gazi Osman Paşa'nın oğluyla evlenince, İnci Hanım'ın babaannesi Adile Osman dünyaya gelmiş.

Abdülhamid'in torunlarından İnci Osmanoğlu (en sağda)

[13] Türkler. cilt 5 s 100.

Son günlerine kadar, Türkiye'den gelen gazetecileri ve belgeselcileri kabul eden rahmetli babası Kubilay Osmanoğlu için, "Babam normal bir hayat yaşadı." diyor İnci Hanım. "Arabasını kendisi kullanan, marketten alışverişini yapıp kahvede çayını yudumlayan bir padişah torunuydu o." Asıl zorluğu saraydan çıkıp Fransa'ya gitmek zorunda kalan ve ardından Kahire'ye yerleşen babaanne yaşamış. Kahire'de Mısır kralından yakınlık gören ve iki yıl sarayda yaşayan Adile Osman, bir Mısırlı ile evlenip normal bir apartman dairesine yerleşince epey bocalamış. O günlere ilişkin anlatılan hatıra, bugün herkesi gülümsetiyor. Ömrü saraylarda geçen ve hiç ev işi yapmayan babaanne, evdeki ilk yemekten sonra, kirli tabakları ne yapacağını bilemeyerek şöyle diyor: "Atınız tabakları, bundan sonra ne işe yarayacaklar?" Sonra kararından vazgeçtiği ve parfüm sıkılmış bir pamukla tabakları sildiği söyleniyor.

"Siz asıl, Paris'teki halamı görün." diyor İnci Hanım, "Oturup kalkmasıyla konuşmasıyla tam bir hanım sultandır. Ablam da öyledir, sultan havasında yaşar. Ben, babam gibi yaptım, sokağa indim. On yıldır çalışıyorum. Değişik insanlarla buluşuyorum, bir Mısırlı gibi yaşıyorum." İnci Osmanoğlu, Kahire'nin en büyük seyahat şirketi Emeco'da, kendi deyimiyle 'büyük müdür' olarak çalışıyor. Kimi zaman gece yarısına kadar ofiste kaldığı oluyor ve ona göre bu, modern hayatın getirdiği bir zorunluluk. Babasının vefatından sonra İstanbul'daki aile buluşmalarına ara vermesi de, aile tarihiyle ilgili belgeleri bir kitapta toplayamaması da vakitsizlikten. "Bir buçuk senedir babamın dolaplarını açamadım. Çok sayıda kaset, belge ve fotoğraf var. Geriye bir hatıra bırakmak istiyorum, ama çalışırken bu çok zor. İyi bir aileye sahip olduğumuz için fahur oluyoruz, ama bu yemek yedirmez ki bize."

İnci Hanım, büyük dedesinin prestijinden çocukken de istifade etmiş. İlkokul sıralarında, 'Abdülhamid'in torunu' diye parmakla gösterilirmiş. Arkadaşları, 'Sen padişah torunusun, seninle oynayamayız.' diye takılırlarmış, ancak o yıllarda, ders kitaplarına giren Osmanlı düşmanlığından da nasibini almış: "Tarih kitapları Filistin siyasetinden dolayı Abdülhamid'i methediyordu, ama ders kitaplarımız öyle değildi. Hakikati bilmiyorlardı ya da söylemiyorlardı. Onun torunu olduğumu duyanlar, 'Deden herkesi öldürüyordu.' diyorlardı, ama hakikaten hiç öyle değildi. Çok iyi bir adamdı."

İnci Osmanoğlu, dedelerinden miras, kemerli burnu da gururla taşıyor. İşin açığı, her ne kadar 'sokağa indim' dese de tavırlarında Osmanlı sultanlarına has bir incelik var. Babaannesinin ve Abdülhamid'in kızı olan büyük ninesinin fotoğraflarına bakarken iç geçiriyormuş: "Şimdi sarayda olsaydık nasıl olurdu diye hayal kurarım. Ben de bir hanım sultan olsam. Ne rahat, ne rahat…" Oysa şimdi, fotoğraflara baka baka, babasından dinleye dinleye ezberlediği mekânları 'bir ecnebi turist' gibi parayla ziyaret edebiliyor. Kubilay Bey de annesinin Yıldız Sarayı'nda sergilenen elbisesini görmek için para ödemiş. Ne hazin! Tıpkı, İnci Osmanoğlu ve ablası Şehnaz'ın Türkiye pasaportlarına yeni kavuşması gibi…

Çok arzu etmesine rağmen, Türkiye'yi hiç göremeden vefat eden bir babaannenin torunu oldukları düşünülürse gelinen noktanın hiç fena olmadığı söylenebilir. Ancak, İnci Hanım Türk vatandaşlığına kabul edilmelerinin bu kadar zaman almasına yine de anlam veremiyor: "Babam öldükten bir ay sonra Türk gazeteciler röportaj için geldiler, 'Bir arzunuz var mı?' diye sordular. Ben de dedim ki, 'Babam epeyce Türk idi, ben de inşallah Türk kalabilirim, vatandaş olabilirim.' Altı ay sonra kabul edildim.

Ablam on yıldır bekliyordu, o da artık Türk vatandaşı." İnci Osmanoğlu, babasının, aile tarihi hakkında sınavdan geçirdiği ve olumlu not verdiği Mısırlı bir doktorla evli. Kızı Ferah 17 yaşında. Evde İngilizce ve Arapça konuşuluyor. Türkçe yalnızca anne-kız arasında… Türkiye Büyükelçiliği'nde çalışan kardeşi Ahmet Orhan ise neredeyse Türkçe bilmiyor. İnci Hanım en çok da yeğeni küçük Kubilay için endişeleniyor: "Rahmetli babam çok güzel konuşurdu, annem Ankaralı zaten. Ancak Ahmet'in oğlunun Türkçe öğrenememe ihtimali üzücü… Böyle olmamalı. O bir Osmanoğlu." İnci Hanım'ın annesi Gönül Hanım, Mısır'a, paşa dedelerinden kalma mirasın akıbetini araştırmaya gelmiş ve Kubilay Bey'le tanışınca evlenip Mısır'da kalmış. "Annemle Kahire'ye geldiğimde 18 yaşındaydım." diyor Gönül Hanım ve gülerek devam ediyor: "Annem avukattı, vakıflarımızın peşine düşmüştü. Onlardan bir netice alamadık, ama ben vakıf olup burada kaldım."

Mısırlı yayıncı Macit Farak, Mehmet Ali Paşa dönemi üzerine uzmanlaşmış bir tarihçi. Ancak ona sadece uzman demek az olur. Oğlunun ismini Muhammed Ali koyacak kadar tutkun Kavalalı'ya. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır yönetimine gelişinin 200. yılının törenlerle kutlanmasını isteyince ortalık karışmış. Paşa'nın torunlarından Yasmin Hanım ve bir grup gazeteciyle Kahire Kalesi içindeki mezara çiçek koyma teşebbüsleri de polis tarafından engellenmiş. Fakat geçen sene İskenderiye Kütüphanesi'nde bir Mehmet Ali Paşa paneli düzenlendiğine bakılırsa, yazdığı makaleler ve basın desteği işe yaramış görünüyor.

Uzunca bir dönem çıkardığı Osmanlı dergisini yorulduğu için bırakan Farak'ın şimdiki hedefi Mehmet Ali dönemine ait belgelerin, fotoğrafların ve objelerin sergileneceği bir müze kurmak.

Mısırlı yayıncı Macit Farak

İstanbul'da Ekmeleddin İhsanoğlu ile görüşen ve padişahın o dönemde Mısır'da çektirdiği fotoğrafları isteyen tarihçi, fotoğrafların birer kopyasını bile alamadan dönünce epey üzülmüş. Kavalalı dönemi için 'Mısır tarihinin kayıp halkası' diyen Farak, belgelerin kasıtlı olarak yok edildiğine inanıyor:

"1952'den sonra gelen hükümetler o dönemi kötülediler. İyi noktaları kapattılar. En büyük emelim Mısırlıların tarihiyle barışması. Ninemin annesi sadece Türkçe bilirdi. Bununla da övünürüz; ancak elli sene boyunca iki ülke arasındaki alaka tamamen kesildi. Birbirini tanıyan nesil öldü. Büyük ninemin akrabaları şimdi nerede, ne iş yapar, hiç bilmiyoruz."

Kavalalı Mehmet Ali Paşa

LİBYA

Kuzey Afrika'da Osmanlı torunlarının izini sürmek için çıktığımız Akdeniz yolculuğu, Libya'nın başkenti Trablus'tan başlayıp dolmuş taksiyle Tunus'a oradan da Cezayir'e devam etti ve biraz aşağı kıvrılarak Sudan'da son buldu. Sudan, Trablusgarp'a olan özel tutkumuzu anlamak açısından önemliydi ve elbette Hartum'daki Osmanlı torunlarının evlerine misafir olma mutluğundan mahrum olmak istemezdik. Kuzey Afrika'da uğradığımız her şehirde elinde tapular, Osmanlı pasaportları ve dedelere ait eski fotoğraflarla etrafımızı saran insanlar bulduk. İşin doğrusu, aradan geçen iki asra rağmen ilginin bu kadar canlı olması, mesela altmışına merdiven dayamış bir Cezayirli amcanın Türkçe öğrenmek için çabalaması, Trabluslu bir kadının soyadındaki 'bey' kelimesinden hareketle Osmanlı olduğuna inanıp bunu teyit etmeye çalışması bizim için şaşırtıcıydı. Osmanlı nasıl tılsımlı bir kelimeydi! Neredeyse gurur ve onurla eş anlamlı… Ve yine hemen her şehirde duyduğumuz bir cümle: "Buraya İtalyan, İspanyol ya da Fransız torunlarını araştırmaya gelseydiniz, kimseyi bulamazdınız. Bu iftihar edilecek bir şecere değildir çünkü." Sözü, Kuzey Afrikalı Osmanlılara ve onların hüzünlü hikâyelerine bırakalım şimdi.

Trablusgarp; Terk Edemediğimiz Sevgili

Trablus'ta Türk dedeler üzerine söyleşiler yapmak isterken iki ülke halkının bir yumak gibi birbirine karıştığını gördük.

Kuloğulları burada da vardı, ama Türkiye ile ilişkiler o kadar girift o kadar 'senli benli' idi ki bir Libyalı için Türkiye bağlantısının gayet sıradan olduğuna hükmettik sonunda. Sıradan, ama gurur verici bir bağlantı…

Libya'dan ay yıldızlı bir detay

İlk zamanlar çözemedik yumağı, Yeşil Meydan'da gezinirken, Cafe Markus'ta otururken, El Müşir Çarşısı'nda kırmızı mercanlara bakarken ya da Akdeniz'i şehirden uzaklaştıran beton setlere bir anlam vermeye çalışırken ipleri iyice dolaştırdık. Trablus neresiydi? Bir başkalık vardı bu ülkede, bir sır… Kapı komşumuz Suriye'de bile göremediğimiz bir yakın duruş. Evlenip de uzak diyarlara gitmiş teyzeye yıllar sonra rast gelmek gibi, tanıdık, özlemli bir bakış, biraz küskün, yabancı, ama yine de dost, akraba… Biri, gerçeği kulağımıza fısıldadı nihayet: "Trablusgarp, sevgili kızım, kayıp giderken Osmanlı'nın elinden, Türkler gözü yaşlı baktı arkadan, ama bakmakla kalmadılar emin ol! Peşinden geldiler, gizli ve tehlikeli yollardan geçip savaşa devam ettiler. Size

ya anlatmamışlar ya tez unutmuşsunuz; Trablus'tan ayrılmak bir yiğidin sevgilisinden ayrılması kadar zor olmuş. Farkında değilsen ne diyeyim a kızım, Osmanlı'dan kopan son Afrika parçasında dolaşıyor adımların, bu tanışıklık, yakınlık işte o günlerden…"

Biz Türkleri hiç arkadan vurmadık

Bugün, yeni nesiller değil belki, ama yakın tarihi biraz bilen Libyalılar, ayrıcalıklı bir duruma dikkat çekiyor. Trablusgarp'ı kaybetmemek için verilen mücadele ve bu mücadelenin ortaya koyduğu resim: Anadolu'dan kalkıp Trablusgarp'ı kurtarmaya gelmiş gönüllü askerler ve "Ateş hatlarına bizi gönderin, Türk kardeşlerimizi ön saflara sürmeyin." diye yalvaran Arap mücahitler…[14] İşte bu yüzden, "Bizi diğer Araplarla karıştırmayın." diyor Libyalılar. "Biz hep yan yana durduk Türklerle, omuz omuza savaştık, isyan etmeye kalkışmadık." Diğer Kuzey Afrika ülkeleriyle kıyaslayınca, Trablusgarp'ın 'özellikli' durumu daha da netleşiyor zaten. Tunus ve Cezayir'deki Osmanlı bağlantısı Fransızlar gelmezden önce zayıflamış ve Avrupa sömürgeciliği bu ülkelerdeki Osmanlı damgasını geriye çok az şey kalacak biçimde değiştirmişti. Ama Libya öyle miydi? Ülke, 1912'de İtalya tarafından işgal edildiğinde bile İstanbul'la kuvvetli bir bağa sahipti ve Albert Hourani'ye göre; belirli bir Osmanlıcı duygu, İtalyan işgali altındaki Trablus'ta on yıl can çekişmişti.[15](2) Trablusgarp'ın teslimi, 'Eyaletin sınırları genişletilmeli ve İslamiyet Afrika içlerindeki zenci kabilelere ulaştırılmalı.' diyen İkinci Abdülhamit'in hülyasının sonuydu aynı zamanda. Türkiye sadece Trablusgarp'ı değil, Orta Afrika ile Akdeniz arasındaki en kestirme yolu kaybetmişti. Bu yol, sahra ticaretinin en işlek güzergâhıydı ve

---

[14] Trablusgarp Hikâyeleri. Nesime Ceyhan. İstanbul; Selis Kitaplar.

[15] Osmanlı ve Dünya. Ufuk Kitapları. s 155.

yalnızca İtalyanların değil Cezayir'deki Fransızların da iştahını kabartmaktaydı.[16]

Trablus caddelerinde bu bilgiyle yürümeli işte, sahili boydan boya kapatan beton setlerin önünde, 120 bin İtalyan askerine direnen bir avuç Türk ve Arap askerini tahayyül etmeli insan. Ve Osmanlı'nın geç kalmışlığını üzülerek hatırlamalı ki bu sahile, 30 bin metre uzunluğunda bir dikenli tel çekmeyi planlamış, ama bunu bile başaramamıştı.[17] Gece serinliğinde deniz kıyısı bir panayır alanına dönüyor bugün, Arap ezgileri, salıncaktaki çocukların sesine karışıyor, gündüzün kavurucu sıcağında kaybolan erkekler ve kadınlar çay bahçelerinde birer ikişer ortaya çıkıyor. Şimdi herkesin emniyet ve sükûnet içinde oturduğu bu kıyıya İtalyan gemileri yanaştığında payitahttan gelen bir emir, halkı sakin olmaya, korkmamaya ve kanunsuz hareket etmemeye davet etmişti. İtalya'nın şehrin teslimini istediği saatlerde Trablusgarp sokaklarına yapıştırılan ilanlar, halktan aralarında İtalyanların da bulunduğu 'yabancı' sakinlere hürmet göstermelerini talep edecek kadar da incelikliydi.[18] Peki, halk ne yapıyordu? Panik içinde şehri terk ediyordu. Limana beş gün önce yanaşan Osmanlı gemisini sevinçle karşılayıp, çuvallar dolusu erzak ve cephaneyi omuzlarında taşıyanlar, düşman filosunun büyüklüğü karşısında ümitsizliğe kapılmıştı. İşin doğrusu, Trablusgarp'ın kurtuluşuyla ilgili bir ümit Osmanlı'da bile yoktu. Diplomatik çabalar sonuç vermemiş, savaş tamtamları görmezden gelinmişti. Son tahlilde Osmanlı Devleti, oyuna zorla dâhil edilen, senaryodan habersiz, acemi bir oyuncuya benziyordu.[19] Birliğini tamamladıktan hemen sonra kendisine sömürge arayan İtalya, 'vaat edilmiş' toprağına bu kadar kolay mı kavuşacaktı? 1519 yılında İstanbul'a

---

16 Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti. Abdurrahman Çaycı. Türk Tarih Kurumu, s18

17 Türk-İtalya İlişkileri. İsrafil Kurtcephe. Ankara; Türk Tarih Kurumu, s 56.

18 Türk-İtalyan İlişkileri. İsrafil Kurtcephe. Ankara; Türk Tarih Kurumu, s 78.

19 Türk-İtalyan İlişkileri. İsrafil Kurtcephe. Ankara; Türk Tarih Kurumu, s 72.

heyet gönderip Osmanlı himayesine girmek isteyen ve ısrarlı başvurular üzerine 1551'de Kaptan-ı Derya Sinan Paşa, Murat Ağa ve Turgut Reis tarafından Osmanlı topraklarına katılan Trablusgarp, 361 yılın ardından kendi hâline mi bırakılacaktı?

Turgut Reis hamamı

Böyle olmadı elbette, yaklaşık dört asırlık bir hâkimiyetin ardından Osmanlıların Kuzey Afrika'dan en zor çekildikleri yer Trablusgarp oldu. Bu yüzden savaşın devam ettiği yıllarda başta Anadolu olmak üzere Yemen'den Hindistan'a ve Afrika'ya uzanan geniş bir coğrafyada Müslümanlar Osmanlı ordusunun kazanması için güçleri nispetinde maddi ve manevi yardımda bulundu.[20] Trablusgarp, ülkeye zorlu yollardan kılık değiştirerek giren Enver Bey, Mustafa Kemal, Ali Fethi Bey ve Eşref Bey gibi Türk subaylarının ve onları takip eden Anadolu yiğitlerinin halkla işbirliği sayesinde işgale uzun süre direndi. O tarihlerde İtalya'da yayımlanan bir makalede şöyle deniyordu: "… Türkiye, İtalya ile olan ilişkilerinde ikiyüzlülükle hareket edip yalanlar söylemektedir.

[20] Osmanlı-Afrika İlişkileri. Ahmet Kavas. TASAM, s 45.

Roma'daki Türk sefareti Mayıs başlarında gazetelerde yer alan Türk subaylarının Libya'da bulunduğu haberini inkâr etmiş, bütün subayların geri çekildiğini kalanların da ordudan atıldığını söylemiştir. Oysa gerçek, sefaretin söylediklerinin tam aksidir. Enver Paşa geçen Mart ayında kardeşi Nuri Bey'i ve diğer subayları, sekiz bin Türk lirası ve bir gemi dolusu pirinç, yağ ve un ile Libya'ya göndermiştir." İtalyan gazetelerinin savaş tamtamları çaldığı o günlerde Fransız Le Figaro gazetesi Pierre Loti'nin savaş karşıtı bir makalesi yüzünden zor günler yaşıyordu. Loti, 3 Ocak 1912 tarihli Figaro'da çıkan yazısında, "Ben yalnız İtalyanları değil, hepimizi, kendine Hristiyan diyen bütün Avrupa halklarını üzüntüyle protesto ediyorum." diyor ve yazısını şöyle sürdürüyordu. "Kendine Hristiyan diyen Avrupa'nın gözünde bütün ülkelerin Müslümanları, avlanmasına izin verilen av hayvanlarıdır. Türkiye kendisine böyle davranılmasına razı gelmeyecektir. Türkiye korkulacak bir savaşçıdır. Gururlu ve kahraman ordusu ile kanının son damlasına kadar kendini savunacaktır."[21]

Tam da Pierre Loti'nin ümit ettiği gibi bir vatan parçasını kayıtsız şartsız düşmana teslim etmekten ar eden Türk subayları Trablusgarp'ı bırakmamıştı, ama Libya'dan kalkıp Çanakkale'ye savaşa giden gönüllü Libyalılar da Türkiye'yi bırakmamıştı. Hatta içlerinden bazıları, dönüş düşüncesini zihinlerinden kovmak için şehit oldukları haberini yaymışlardı. İşte bu yüzden Libya bahsini 'Türk dedeler' ile sınırlamak haksızlık olur. Dedesi Çanakkale'de şehit olan bir Libyalı, akrabamız sayılmaz mı? Arap ülkeleri arasında Çanakkale'de en fazla şehit veren ülkenin Libya olduğu söylenir üstelik. Trablus'ta bulunduğumuz süre içerisinde hem rehberliğimizi hem tercümanlığımızı üstlenen Abdurrahman El Benghazi'nin dedesi de Balkan savaşlarında şehit düşmüş mesela. Dedesi Mustafa Reşit Efendi'nin kabrini bulabilmek için Türkiye'ye gelen El Benghazi henüz bir sonuca

---

[21] Doğu Düşleri Sona Ererken. çev. Faruk Ersöz. Kitap Yayınevi.

ulaşamamış; ama araştırmaktan da vazgeçmemiş. İşte bu yüzden Anadolu'dan gelip Libyalı kadınlarla evlenen leventlerin ve yeniçerilerin torunlarına dair hikâyelerle yetinemeyiz bu ülkede, dedesi Türk subaylarla yan yana savaşan Libyalı mücahitlerin torunlarını da listeye eklemeliyiz. Sadece onlar da değil, Trablusgarp'a el altından mühimmat, para ve gıda taşıyan Osmanlı gemilerine binip Anadolu'ya sığınan ve bugün İzmir ve civarında yaşayan Libyalıların torunları da bu bahis içinde yer almalı. Onlardan tekrar Libya'ya dönenler, çocukluk hatıralarına eşlik eden Türkçe tınılar ve hafif bir İzmir meltemiyle gezinip duruyorlar hâlâ. Libyalı olduğu hâlde resmî belgelerde İzmirli görünen doksan yaşındaki Leyla nine gibi…

Hoşhasanbeg Türk mü yoksa değil mi?

Trablus'un Ayn Zara semtinde, çocukları ve torunlarıyla birlikte büyük ve ferah bir evde, artık pek çıkamadığı yatağında yaşıyor Leyla Tahir Topçu… Oğlu ve etrafındakiler onunla Türkçe konuşmamı istiyor. O yatağında hafifçe doğruluyor, ben yanına biraz daha sokuluyorum ve soruyorum: "Nasılsın ninecim?" "Hamdolsun" diyor. Çocukluğu İzmir'de geçen bu Libyalı kadın, mutlu İzmir anılarıyla sökün eden sevimli bir Türkçeyle konuşmaya başlayacak birazdan. "İstanbul'da kalmadık çok." diyor nihayet. "On sene kaldık biz Türkiye'de, İzmir'de yaşadık." Kesik kesik, hızlı hızlı nefes alıyor, sesimi duyurabilmek için oldukça yüksek perdeden soruyorum: "Ninecim, İzmir'e gidelim mi?" Maksat muhabbet olsun, ninemiz biraz daha Türkçe konuşsun. Cevap gecikmiyor: "Buradan şuraya kadar gidemiyorum." Vaktiyle nasıl gitmişler İzmir'e? Leyla Nine'nin babası Tahir Topçu, İtalyan işgali döneminde hapisteki birkaç kişiyi İzmir'e kaçmaları için serbest bırakmış. Hadise duyulunca kendisi de ailesiyle beraber İzmir'e yollanmış. Cumhuriyet kurulduktan sonra Erbaşoğlu soyadını alan aile on yıl sonra Libya'ya dönmüş. Biz, zengin

detaylar içermeyen bu hikâyeyi oğulların ve kızların yardımıyla toparlamaya çalışırken, Libya'daki ilk günümüzden itibaren hep yanımızda olan Hena Hanım, Leyla Nine'ye doğru eğilmiş, ısrarla soruyordu: "Hoşhasanbeg Türk mü, yoksa değil mi?" Hena Mustafa es Sıddıg Hasanbeg, soyunun Türkiye'ye dayandığına inanıyor, ancak elinde yeterince güçlü deliller yok. Büyük dedesi Hoşhasanbeg'in Türk olduğunu duymak istiyor Leyla Nine'den. Bütün aile, dört koldan "Türk müyüz, Türkiye'de akrabamız var mı?" diye araştırıyormuş zaten. Hasan Bey'in babası Muhammed Ali Aga'nın Osmanlı döneminde Trablusgarp'ta tercüman olarak çalıştığı biliniyor sadece. Elde kalan en güçlü delil hisler galiba: "Kendimi Türk hissediyorum." diyor Hena. "Bizim kültürümüz, mutfağımız hep Türk. Hem baksanıza dedemin adındaki 'Aga' kelimesi de Türkçe imiş zaten. Dedemin Adana ve İstanbul stüdyolarında çekilmiş fotoğrafları da var."

Soyunun Osmanlı'ya dayandğına inanan Hena Hanım (solda), Leyla Tahir Topçu'dan teyit bekliyor; 'Hoşhasanbeg Türk mü yoksa değil mi'

Libya böyle bir memleket işte, geçmişinde Türkiye'ye ilişkin minicik bir bağlantı bulanların gözleri ışıldıyor, elinde belgeleri,

fotoğrafları, mektupları olanlar kendilerini epey talihli sayıyor. Mektuplar, Osmanlı tamamen çekilip de ülke İtalyanların eline geçtiğinde, dışarıyla bağlantıyı sağlayan bir araç olmuş; ama tehlikeli bir araç… Faşist hükümet, yeni bir direniş başlar korkusuyla bilhassa Libya ile Türkiye arasında gidip gelen mektuplara el koyuyor, ülkede yaşanan sıkıntıları, işkenceleri anlatan, yardım isteyen mektup sahiplerini idam ediyormuş çünkü… Libyalılar yeniden korkusuzca mektuplaşabilmek için bağımsızlığın ilanını beklemiş, ancak ilk önce uzun süren bir kopukluğun ardından kaybettikleri akrabaları bulmaları gerekmiş. O günleri bilenler, gazetelerde 1960'ların ortasından 70'lerin sonuna kadar kayıp akraba ilanları yayımlandığını söylüyor. Petrol bulunduktan sonra rahatlayan ekonominin çeşitli ülkelere dağılmış aileleri birleştirdiği, fakat Türkiye ve Suriye'ye göçenlerin dönmeyi tercih etmediği de anlatılanlar arasında.

Mektupla izi bulunanlar yurt dışındaki Libyalılar değil sadece, Osmanlı torunları da Türkiye'deki akrabalarına bu yolla ulaşmış. Onlardan biri Celul Mustafa Türkî…

Celul Bey

Bir dönem İnebolu ile Trablusgarp arasında gidip gelen duygu ve havadis yüklü mektuplar yerini cep telefonuna bıraksa da Türkî, o mektupları, fotoğrafları ve kart postalları bir hazine gibi saklıyor hâlâ… II. Abdülhamit'in yaptırdığı İslam Kültür ve Sanat Okulu'nun serin bahçesine de bu hazinesiyle geliyor Celul Bey. Biz bir yandan 'Sevgili Türk Mustafa Kardeş' diye başlayan Türkçe mektupları inceliyor bir yandan da ailenin kısa hikâyesini dinliyoruz. Dedesi Mustafa Ahmet, 1900'lerin başında Osmanlı ordusuyla Trablusgarp sahiline indiğinde görevini tamamlayıp memleketi İnebolu'ya dönmek isteyen genç bir telgraf teknisyeniymiş.

Celul Bey'e Türkiye'deki akrabalarından gelen mektuplar

Geçmiş zaman, bilemeyiz, 'yazıcı' lakabıyla tanınan Mustafa Ahmet o yıllarda aklından ne geçirdiyse artık Libya'yı yurt edinmiş kendisine, evlenip barklanmış, çoluk çocuğa karışmış ve yazık ki genç denebilecek bir yaşta öte âleme göçmüş. Celul Türkî dedesinden kalan Osmanlıca kitapları okuyabildiğini ama anlayamadığını söylüyor. Gayet anlaşılır bir durum. Babasının henüz yedi yaşındayken yetim kaldığı ve evdeki Türkçe kelimelerin, dedeyle birlikte uçup gittiği düşünülürse… Hem, dil dediğin atadan babadan değil anadan öğrenilmez mi?

Başimam Ailesi

Trablusgarp'ta Osmanlı izini araştıranların mutlaka ziyaret etmesi gereken ailelerden biri de Başimam Ailesi. Büyük dede ordunun baş imamlarından biri olarak 1838'de padişah fermanıyla gelmiş Libya'ya. Her sultan bir ferman çıkarmış ve ailenin fertleri hep aynı görevi devralmış. Evin 'küçük müze' diye anılan odasında Sultan Abdülmecit ve Abdülhamit Han'a ait fermanlar gururla sergileniyor bugün. Aslen Konya yakınlarından olup yola İstanbul'dan çıkan Abdullah Efendi, gemileri yakmış ve bize hiçbir zaman yabancı olmayan bu topraklarda bir aile yeşertmiş. Trablusgarp'ta Endülüs Mahallesi'ndeki evlerinde ziyaret ettiğimiz Başimam ailesi, şehirde tanınan, sevilen iyi eğitimli ve saygın bireylerden oluşuyor. Abdullah Efendi'nin oğlu Muhammed Zeki, onun oğlu Mustafa Kadri ve onun oğlu Abdüsselam Bey şeklinde devam eden şecere bugün ailenin en büyüğü olan Hişam Başimam ve kardeşleriyle genişleyip büyümeye devam ediyor.

Başimam ailesinin erkekleri Türk asıllı Yorgancı ailesinin kızlarıyla evlenmiş. Hişam'ın kardeşi Hüsamettin, Libya'ya Atatürk'le beraber gelen subaylardan Muhammed Nuri Yorgancı'nın torunu Sara Hanım'la evli mesela.

Hişam ve Hüsamettin Başimam

Bir Alman denizaltısıyla Derne'ye inen, oradan savaşarak Trablusgarp'a çıkan ve cihada devam etmek için kalmaya karar veren Muhammet Bey'in İstanbul'da bir eş ve bir erkek çocuk

bıraktığını söylüyor Sara Hanım. Trablusgarp'ta Özbek bir hanımla evlenen Muhammet Nuri Bey'in iki oğlu ve bir kızı dünyaya geliyor. Türkiye'deki eşine ne olduğunu bilmiyoruz, ama oğlu Libya'ya gelip iki kardeşini Türkiye'ye götürmeye teşebbüs ediyor. Kardeşlerden biri hastalanınca eli boş dönmek zorunda kalan bu vefalı ağabey amacına ulaşsaydı Sara Hanım ve ablası Emel Hanım Türkiye'de doğup büyümüş olacaklardı ve Emel Hanım, o çok istediği Türk kimliğine kavuşmak için mücadele etmek zorunda kalmayacaktı. Dedesinin isminin Muhammet olarak değil de 'Mehmet' olarak kaydedildiği Türk pasaportunu özenle saklayan Emel Hanım; "Dedemiz Türk, o hâlde biz de Türk vatandaşı sayılırız." diyor.

Emel Hanım dedesinin hüviyet cüzdanıyla

Libya-Türk dostluğu için çalışanlar

Trablusgarp'ta her şeyi ama her şeyi bir kenara bırakalım şimdi; tanıdığımız bütün insanları, gezip gördüğümüz mekânları… Kısmi bir hafıza kaybına uğrayıp unuttuğumuzu farz edelim

bütün bunları. Geriye, yalnızca bir isim ve bir mekân kaldığı sürece ziyanda sayılmayız. Abartılı mı oldu, belki evet, ama o isim bütün bir Trablusgarp'ın kapılarını önümüze açmışken, görüşeceğimiz aileleri tespit etmek bir yana, gideceğimiz her yere bizzat kendi arabasıyla taşımışken, Trablusgarp'ın bizim için ve onlar için ne ifade ettiğini anlayalım diye çırpınmışken sözün daha azıyla yetinmek gelmez elimizden. Böyle minnetle andığımız kişi, Libya-Türk Dostluk Derneği başkanı Adil El Hadi El Mişergı. Trablusgarp Havaalanı'ndan Tunus'a giden dolmuş taksilere kadar yanımızdan ayrılmayan bu adam kimdir tanıyalım. Cezayir'in işgalden kurtulması için mücadele veren ve vasiyeti üzerine o topraklara gömülen El Hadi adlı cesur bir mücahidin oğlu. El Hadi, yalnızca Cezayir için değil, Türk-Libya dostluğunun tesisi için de uğraş vermiş bir aktivist aynı zamanda. Bugün oğlu Adil Bey'in başkanlık ettiği derneğin temelini atanlardan biri o çünkü... Libya'yı bağımsızlık yolunda yalnız bırakmayan Türkiye'ye bir teşekkür borcu olarak 1954'te kurulan dernek, özgür Libya'nın (1952) ilk derneği olmuş. Aynı tarihlerde Türkiye'de de Türk-Libya Kardeşlik Derneği'nin kurulduğunu biliyoruz. İlişkilerin hoşluğuna bakın ki Trablusgarp'ta çıkan ilk aylık dergi 'Efkâr' da tamamıyla iki ülke arasındaki münasebetleri konu ediniyormuş.

1984'te kapanan Libya-Türk Dostluk Derneği'ni 2004'te tekrar dirilten ve Libya'nın en aktif derneği haline getiren Adil Bey 50'lerde çok iyi olup 70'lerde kopan bağlantıyı yeniden tesis etmek ve unutulan tarihî bağları hatırlatmak istiyor. Kökleri epey derinde, dalları yaprakları birbirine karışmış ortak geçmişimizi yeterince bilmeyişimiz ne hazin! Derneğin yöneticilerinden Muhammet Terniş, muzipçe gülümsüyor: "Burada her ailenin Türkiye ile bir bağı muhakkak vardır. Benim annem mesela, İstanbul'da doğmuş. Soyadım bile Osmanlı'dan. Terniş ne demek biliyor musunuz? Çeyrek gümüşü ifade eden bir Osmanlı parası… Arapçası 'umle'dir, ama biz onu değil, 'terniş' kelimesini almışız."

Libya Türk Dostluk Derneği başkanı Adil Bey (en sağda)

Bir isim ve bir mekân var ki anlatmazsak yazık olur demiştik. Libya-Türk Dostluk Derneği'nin hem adına hem ruhuna uygun düşecek biçimde bize dostluk gösteren başkan Adil El Hadi'nin üzerinde ehemmiyetle durduğu ve aslında Libya'da

yaşayan bütün Türkiye muhiplerinin ayrı bir önem atfettiği mekâna gidelim şimdi de: Trablusgarp İslam Kültür ve Sanat Okulu'na… Şehrin merkezindeki yeşil avlulu tarihî bina neden bu kadar kıymetli? İlk sebep, 2. Abdülhamit'in talimatıyla yapılmış sembolik eserlerden biri oluşu. Libyalıların 'Çok değerli bir vali' diye tanımladıkları Namık Paşa'nın, kendisine hediye edilen arazi üzerine yetimler için yaptırdığı bu okul, 1954'te kurulan Libya-Türk Dostluk Derneği'ne de ev sahipliği etmiş. Günümüzde geleneksel sanatların üretilip sergilendiği bir alan olarak kullanılan okul, kültürel ve sosyal etkinlikleri Fransız Kültür Merkezi gibi 'yabancı' sayılan bir merkeze taşımak istemeyen Libyalıların buluşma adresi aynı zamanda.

Namık Paşa

Hem Halife'yi sevdiler hem Atatürk'ü

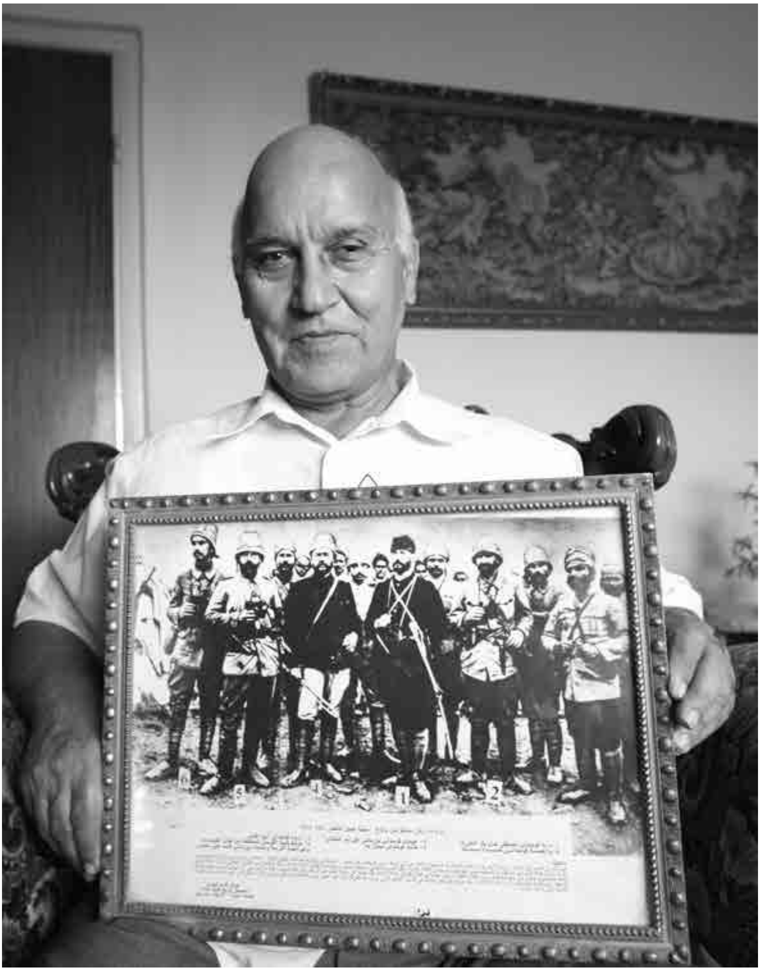
Kuzey Afrika'da en son kazanıp en son kaybettiğimiz Trablusgarp vilayetinin bugünkü sakinleri, Osmanlı'yı hiçbir zaman sömürgeci gibi görmediklerine ant içiyorlar. Bu bağlılığı anlamak için Cami Baykurt'un anılarına bir bakış atmak bile yeterli aslında: "Trablus Vahası geceleyin derin derin uyurken, kuyu çıkrıklarının sesine karışık fezzani sabahlara kadar devam ederdi. Yüreğimi hüzünle dolduran o sesi ben çok geceler dinlerdim." Fezzani; Fizanlı rençberlerin Trablus'a getirmiş oldukları memleket şiirleri. Bu bestelerdeki özlem o derece tesirlidir ki İtalya istila ordusu Trablus'ta bestelenen ve Türk hâkimiyeti zamanını yâd eden fezzanilerin söylenmesini yasak etmeye mecbur olmuştur.[22]

Osmanlı hâkimiyetini, aynı dinin sancağı altında kardeşçe bir arada yaşama pratiği olarak değerlendiren Libyalılar hem halifeyi hem de Atatürk'ü kucaklayabilmiş bir millet aynı zamanda. Atatürk onlar için de bir kahraman, zeki bir askerdir ve cephelerde onun zekâsıyla zafer kazandıklarına inanırlar. Libya evlerinde, Atatürk'ün yerel kıyafetle poz verdiği o meşhur fotoğraflarından birine rastlamak bugün bile sürpriz sayılmaz. O evlerden birine biz de misafir olduk. Duvarda Atatürk'ü Libyalı ve Türk askerlerle beraber gösteren bir fotoğraf asılı. Derne cephesinde çekilmiş başka bir fotoğrafta ise Atatürk; Eşref Paşa, subay Ali Çetinkaya, Suriyeli Mümtaz Bey, Muhammed Emin Efendi ve Libyalı Kasım Bey'le beraber görünüyor. Ev sahibimiz olan, fotoğraftaki Kasım Bey'in oğlu Ebu Bekir Bey güzel bir yorumda bulunuyor: "Bakın burada, hem Türk hem Suriyeli hem de Libyalılar yani Osmanlılar bir arada görünüyor. Hepsi bir şey için, vatan toprağının elden çıkmaması için

---

[22] Cami Baykurt'un Anılarıyla Son Osmanlı Afrikası'nda Hayat. İş Kültür Yayınları, s 9

savaşmış.” Ebu Bekir Bey, 1959 yılında Bingazi Üniversitesi tarih bölümünden mezun olmuş. Indiana Üniversitesi’nde mastır yapmış ve sonradan yarım bıraksa da doktora tezi için ‘Osmanlı döneminde Libya’ başlığını seçmiş. “Tarih meydanda yapılır.” diyen mücahit bir babanın sergüzeştine hangi oğul kayıtsız kalabilir?

Ebubekir Bey

İstanbul'da Rüşdiye'de okumuş, Balkan Savaşları patlak verince Yanya'ya bir Osmanlı askeri olarak tayin edilmiş, bir sene orada kalmış ve kendi ülkesini savunmak için Libya'ya izin isteyerek dönmüş bir adam imiş babası. "Dönmüş." diyoruz kısa yoldan, ama sorun ki nasıl dönmüş? Tunus üzerinden ülkesine girmeye çalışırken yakayı ele verince Mısır'a geçmiş ve burada gerçek bir maceranın içine düşmüş. Oğlunun ağzından dinleyelim: "İskenderiye'de Osmanlı'dan bir talimat alıyor babam. Yüklü miktardaki altını, savaşa destek olması için Libya'ya götürmesini istiyorlar. Osmanlı, kendisi zordayken bile Trablusgarp'a el altından gıda ve mühimmat yardımı yaptığı için şaşılacak bir durum değil bu, asıl mesele, babam gibi dikkat çeken bir adamın, üzerinde bu kadar altınla sınırı nasıl geçeceği zaten. İşte burada Enver Paşa'yı tanıyan bir Libyalı tüccar devreye giriyor ve dâhiyane bir fikirle bütün altınları Türk helvasının içine dolduruyor. Helvadan başka yağ, pirinç, şeker ve çay yüklü kafilenin şüphe çekmemesi için dua edenlerin ve aslında canını tehlikeye atanların arasında develerin sahibi olan bir Darfurlu da var. O da cihada yardım ettiğinin bilincinde çünkü. O Darfurlu'nun 1918'de savaşmak için İstanbul'a gittiği, orada Atatürk'ten etkilenip Sudan'a döndüğü ve 1924'te İngilizlere karşı ayaklanan ilk kişi olduğu söyleniyor." Kasım Bey'e dönelim yeniden. Bir kez daha Balkan cephesine dönen, üstüne üstlük Çanakkale, Kafkas ve Şam cephelerinde savaşan bu kahraman adam, iki buçuk sene İngilizler'e esir düştükten sonra, Osmanlı'nın Arap esirlerin kendi memleketlerine gönderilmesini şart koştuğu bir antlaşma maddesiyle yurduna dönüyor ve 1960'ta hayata veda ediyor. Bugün babasından kalan Osmanlı madalyası, Atatürk'le yan yana çekilmiş fotoğrafı ve babası adına bastırılan posta puluyla gururlanan Ebu Bekir Tentuş, belki de tarihi

bir kenara bırakıp petrol firmasında çalışmaya başladığı için iki ülke arasındaki bağların ancak ekonomik işbirliğiyle sağlamlaşacağını düşünüyor.

TUNUS

Ressam Hadi Türkî ve Ailesi

Sid Abu Said'e giden trenin tek endişeli yolcusu biz olmalıyız. Sıcağın tesiriyle rahatlamış, gevşemiş Fransız turistler, Akdeniz'e nazır beyaz badanalı, mavi kapılı, mor begonvilli Tunus evlerini görmek için burada. "Tunus, beş yıldızlı bir oteldir." diyen adamın sesi, sahile yüzlerce turist indiren Fransız gemilerinin üzerine düşüyor. Vaktiyle sömürdükleri, kendi dillerini ve kültürlerini öğrettikleri yerli halk, bugün de onlar için çalışıyor, 'efendi'yi dinlendirmek ve rahat ettirmek için…

Biz niçin endişeliyiz? Bir zamanlar epey ünlü olan, ama yaşlılıktan ve hastalıktan dolayı fırçayı elinden bırakan ressam Hadi Türkî ile görüşeceğimiz için. Bizi nasıl karşılayacağından emin değiliz galiba, o ülkeden bu ülkeye araştırdığımız Osmanlı torunlarından biri de o, fakat konuşmak isteyecek mi acaba? Sid Abu Said'in avlulu evlerinden birine girip de 90'lık Hadi Türkî ile karşılaşınca endişelenmekte haklı olduğumuzu anlıyoruz. Hayır, gayet güzel karşılıyor bizi Hadi Bey, ziyaretimizden hayli duygulanıyor, ama kısmi felçle engellenmiş olmanın çaresizliğini yaşıyor. Konuşmak istiyor, ama konuşamıyor; hareket etmek istiyor, ama edemiyor. Türkiye'de bulunduğu sırada kendisine hediye edilen bir kitabı göstermek için kalkmaya yelteniyor mesela, başaramıyor…

"İspanyollar" diyor bir ara, "Tunus'u işgal ettiklerinde halka çok zulüm yaptılar. Osmanlı padişahı rüyasında heybetli bir

şeyh gördü o zaman…" Sonra susuyor Hadi amca ve Fransızca yayın yapan televizyona dalıyor. Biz de tarihin sararmış yapraklarında İspanyol işgalinin öncesi ve sonrasında yaşananları arıyoruz. Sene 1534… Sahnede yine Barbaros Hayreddin Paşa var. Tunus'u, halkın nefretini kazanmış Hafsi Sultanı Hasan'ın elinden kurtarmak niyetinde, ama desteğe ihtiyacı var. Kanuni Sultan Süleyman, Hayreddin'i 'Beylerbeyi' makamına yükseltip birkaç bin kişilik yardım da yollayınca zafer kaçınılmaz oluyor. Tunus'un her yanında sevinçle karşılanan Hayreddin Paşa kendisiyle kalmak isteyenleri alıkoyarak, İstanbul'dan gönderilen erleri ve gemileri geri yolluyor ve 8 bin kişi ile Tunus'a yerleşiyor.[23] Fakat ne acı ki, ülke bir yıl sonra İspanyol işgaline uğramaktan kurtulamıyor.

Ressam Hadi Türki ve eşi Cemile Hanım (Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Hadi Türki'nin sözünü ettiği rüya da işte bu dönemde görülmüş olmalı. 1535'teki İspanyol işgali sırasında vahşice hırpalanan Tunus'ta, tarih yazıcısı İbn Ebi Dinar'a göre nüfusun

---

[23] Osmanlı Döneminde Arap Kentleri. A. Raymond. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s 17.

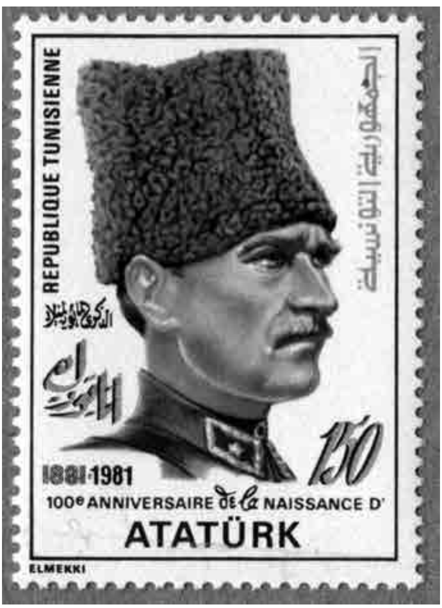
üçte biri katlediliyor, üçte biri de köleleştiriliyor. Daha sonra kırk yıl kadar İspanyol işgalini çeken bu ülke ancak güçlü bir imparatorluğun eliyle kurtulabiliyor.[24] Kaptanı Derya Kılıç Ali Paşa 1574 Haziran'ında irili ufaklı 250 gemilik bir donanma ve 25 bin kişilik bir ordu ile Tunus fethine çıkıyor ve bu tarihte Sinan Paşa'nın da yardımıyla fethedilen ülke Fransa ile yapılan Bardo Anlaşmasına kadar 307 yıl Osmanlı hakimiyeti altında kalıyor.

Sonunda odanın içindeki herkes daldığı yerden çıkıyor, Hadi amca konuşmaya başlıyor ve böylelikle padişahın rüyasında hangi şeyhi gördüğünü öğrenebiliyoruz: "Şeyh, 'Halep'in oğlu Muhriz' olarak tanıtıyor kendini ve İspanya'nın elini Müslümanların üzerinden çekmesi için padişahtan yardım istiyor." Sonra yine susuyor Hadi amca, yine uzun bir bekleyiş, Akdeniz'in deli mavisine, kapıların üzerinden taşan begonvillerin çılgın pembesine inat bir bedbinlik, evin duvarlarında, hastalık öncesi yapılmış yağlı boya tabloların, siyah beyaz fotoğrafların üzerinde geziniyor. Hadi Türkî bugün konuşamayacak. Belki yarın…

Yine aynı yoldayız, aynı trenin içinde… Birkaç cümle duyabilmek, bir iki hatıra dinleyebilmek ümidiyle Sid Abu Said'e gidiyoruz yine. Hadi Türkî, bereket versin, dünkü suskunluğu atmış üzerinden, evde bir Akdeniz esintisi, bir mavilik, bir ferahlık... Bölük pörçük de olsa konuşuyoruz bugün. Ressamlığın dedelerden miras olduğunu ve Hadi Türkî'nin küçük yaşta resme başlayarak aile geleneğini devam ettirdiğini öğreniyoruz mesela… Bir de o yaşlarda dedesinden Türkçe olarak şu cümleyi duyduğunu: "Kim Türkçe bilmez, Allah'tan korkmaz." Türk kelimesinin Müslüman kelimesiyle eş anlamlı kullanıldığı yıllar için gayet anlaşılır bir cümle… Sonra, bilirsiniz, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da algı tanınmayacak biçimde değişiyor ve bu coğrafyalarda gezinen Türkler sıklıkla "Müslüman mısınız?" sorusuna muhatap oluyor. Hadi Amca da yıllar sonra yolu İstanbul'a

[24] Cezayir'de Türkler. Fuad Carım. Sanat Basımevi, 1962.

düştüğünde, artık nasıl bir Türkiye bekliyor idiyse Türk halkının Müslüman olduğunu görmekten hayli etkilenmiş. Türkiye tabii o zamanlar, Tunuslu ressamların ziyaret etmek ve sergi açmak istediği bir ülkeymiş. Hadi Türkî, "Bu, hepimiz için büyük bir rüyaydı." diyor. Onun rüyası, dönemin Tunus büyükelçisine yönelttiği şu soruyla gerçek olmuş: "Atatürk'ün resmini yapsam ve bir müzeye hediye etsem nasıl olur?" Elçi, " Önemli bir olay olur." demiş. Tablo Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na gönderildikten sonra bir davetiye yollanmış Hadi Türkî'ye ve dedelerinin vatanını görmek için bir kapı açılmış önünde. İstanbul ve Ankara'da kaldığı bir ay zarfında neler yaşadığını anlatamayacak kadar yorgun bugün Hadi amca. Hafızasının karanlık odalarından yalnızca kendisine hediye edilen Türk sanatlarıyla ilgili bir kitabın mutluluğu baş gösteriyor. Aslında çok şey hissediyor, düşünüyor, ama ifade edecek gücü bulamıyor.

Tunus'ta Atatürk'ün 100. doğum günü için çıkarılan pul

Duvarlardaki fotoğraflar imdada yetişiyor böyle anlarda, Greta Garbo'yu andıran şu hanım kimdir mesela? Ne hoş! Eşi Cemile Hanım, elinde bir tepsiyle gülümseyerek çıkageliyor ve "Naciye bint Cennet… O, benim babaannem." diyor. Cemile Hanım'ın da hem annesi hem babası Türk asıllı imiş. Hadi Türkî, durumun sıradanlığına dikkat çekmek için, "Çok Türk aile var burada." diyor: "Sayısını yalnız Allah bilir."

İkinci günün sonunda, Türkî ailesine ilişkin doyurucu bir bilgi yok yine de elimizde. Kapıdan evin küçük oğlu Semir görünüyor da bizi bu müşkülden kurtarıyor: "Mustafa abimle görüşün, bütün bilgi onda, hatta dedelerimizle ilgili bir şeceremiz de var."

Bir kez yola çıktık ya, kelimeler, hikâyeler peşinden sürükleyip duracak bizi. "Bütün bilgi onda." cümlesindeki kışkırtıcılığa kim kapılmaz! Aynı günün akşamı, başkent Tunus'a dönüşte hem bilgili hem duygulu bir adam karşılıyor bizi: Hadi Türkî'nin büyük oğlu Mustafa. Yolda yürürken, "Sizinle Türkçe konuşmayı ne kadar isterdim!" diyor. İşin doğrusu biz, damdan düşer gibi karşılarına çıktığımız bu insanların Türkiye'den daha dün ayrılmış gibi özlemli olacaklarını hiç düşünmemiştik. Şimdi sizin aklınıza gelir miydi sevgili okur, Tunus'ta bir adam ki Osmanlı elini eteğini çekeli 129 sene olmuş bu ülkeden, "Geride kalmanın ne demek olduğunu siz bilemezsiniz. Tunus'ta yaşadım ama Türkiye'de ölmek isterim." desin; Akdeniz'in öte yakasında, karısını bıktıracak kadar Türkiye'den söz etsin. Niçin? Büyük dedesi Osmanlı olduğu için. Hacı Hamid Semerci 1870'te binbaşı olarak geliyor Tunus'a. Mustafa Türkî, 'binbaşı' kelimesini Türkçe söylüyor, çünkü Osmanlı'nın geride bıraktığı az sayıdaki Türkçe kelimeler arasında askerlikle ilgili kavramlar önemli yer tutuyor. Hacı Hamid, dönmek üzere geldiği Tunus'a yerleşirken, bu kararının bir asır sonra, torunlarını

mutsuz edeceğini düşünemezdi tabii. Bugün, hoşnutsuzluğu yüzünden okunan Mustafa Türkî'ye bakılırsa, bu 'geri dönememe hikâyesi' aile tarihinin derin yaralarından biridir. Türkiye'de bıraktığı ailesini özleyen bir dede, onun bu özlemini dinleyerek yetişmiş ve bu duyguyu torunlarına aktarmış bir başka dede ve zaman içinde travmaya dönüşmüş bir gidememe hâli... Mustafa Türkî'nin, "Bunca sevdiğiniz Türkiye'yi niçin ziyaret etmiyorsunuz?" sorusuna verdiği cevabı da bu 'derin yara' ile izah etmek gerekir. "Gitmiyorum, çünkü gidersem dönemem diye korkuyorum."

Mustafa Türkî'nin elindeki az sayıdaki evraktan biri, büyük dedesi İbrahim Halil Türkî'nin Kırım Savaşı'na katıldığını gösteren bir belge. "Çok kanlı savaş olmuş, gidenlerin çoğu ölmüş, ama bizim dedemiz dönmüş." diyor Mustafa Bey, ama biz 'Kırım nere, Tunus nere?' diye takılıp kalmış durumdayız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'daki bağlarının iyice zayıfladığı yıllara tekabül etmiyor mu bu savaş? Tunus kalkıp Kırım'a asker göndersin, hayret! Çok sonra Andre Raymond'un sanki bizim için yazılmış gibi duran satırları şaşkınlığımızı gideriyor: "Osmanlı sarayı ile taşra eyaletleri arasındaki bağlar, en gevşek zamanlarında bile temkinli bir şekilde yorumlanmalıdır. En uzak ve görünürde en 'bağımsız' eyaletlerde bile, sultanın hükümranlığı, uzaktan da olsa bir gerçeklik olarak hissediliyordu."[25]

Sonra bir başka Hayreddin Paşa'yla tanışıyoruz: Tunuslu Hayreddin Paşa. O zayıf bağlar kopmasın diye nasıl çırpındığını anlatan hatıralarıyla çıkageliyor ve Tunus'un yalnızca Kırım Savaşı'nda değil, '93' harbi olarak bilinen bir başka Osmanlı-Rus savaşında da Osmanlıya yardım ettiğini söylüyor: "Türk-Rus savaşı çıktığında Türkiye doğal olarak Tunus Bey'inden askeri bakımdan payına düşen yükümlülüğü yerine getirmesini istedi. Bey

[25] Osmanlı Döneminde Arap Kentleri. A. Raymond. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s 9.

bunu yapmaya hazır olmaktan uzak göründüğünden bu önemli konuda kesin karar vermek üzere Bakanlar Kurulu'nu onun başkanlığında topladım. Halka çağrıda bulunarak Türkiye'ye yardım sağlamak üzere bir yardım kampanyası açmayı teklif ettim. Kurul teklifimi oy birliğiyle kabul etti ve yardım kampanyası resmi gazetede yayımlanan ilanlarla açıldı. 1.400.000 franklık ilk meblağ hemen derhal toplandı ve benim vasıtamla İstanbul'a gönderildi. Birinciyi hemen 300 bin franklık ikinci bir meblağ izledi."[26] Hayreddin Paşa Osmanlı'nın 1871'de Tunus'a gönderdiği bir fermanın gereği olarak bu talepte bulunduğunu da yazıyor hatıralarında. Osmanlı'nın Tunus için hâlâ çok önemli bir teminat olduğunu gösteren bu ferman ülkede öyle coşkuyla karşılanıyor ki bir ay boyunca halk şenlikleri yapılıyor. O günkü kutlamalara katılanlar on yıl sonra ülkenin Fransız işgaline uğrayacağını bilemezdi elbette. Fransız işgalini müteakip 1881 Temmuz başında Güney Tunus'ta başlayan isyan, kısa bir zamanda gelişerek bütün Güney ve merkezî Tunus'a yayılacak ve Fransız işgaline karşı koyan yüz binden fazla Tunuslu hâlâ Osmanlı elinde bulunan Trablusgarp vilayetine iltica edecekti. Padişah 2. Abdülhamit Tunus olupbittisini şiddetle protesto edecek ve Osmanlı Devletinin Tunus olaylarına müdahale etmesini bekleyen mültecilere cesaret verici bir şekilde muamele edilmesini tavsiye edecekti.[27] O gün, 'Payitahttan bir ferman gelmiş.' diye sokaklara dökülen coşkulu halk işte bunları elbette bilemezdi.

Son Osmanlı Beyi'nin torunu

Tunus'un kalbi 'Medine'de, bizim Kapalıçarşı'dan daha mütevazı çarşıları geçip bir ara sokaktan diğerine sapıyor ve

---

[26] Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Hatıraları. M. Salih Mzali, J. Pignon. Nehir Yayınları, s 45.

[27] Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti. Abdurrahman Çaycı. Türk Tarih Kurumu

eski konaklardan birine giriyoruz. Görkemli bir dış kapı ve dik basamaklardan oluşan bir merdiven… Yukarıda kim var? Tunus'taki son Osmanlı beyinin torunu Ahmet Jelluli… Üzerinde Osmanlı usulü bir entari, Tunus usulü cübbe ve başında kırmızı bir fes var. Evi; dedesinden kalma kıymetli eşyalar ve tarihî belgelerle gerçek bir müze… Onun misafiri olmak için Türkiye'den gelmiş olmak yeterli, gerçi ziyaretçileri devlet bakanları ve akademisyenler olmuş şimdiye değin, ama bizi gazeteci olduğumuzu bilmeden 'sıradan' Türk vatandaşları olarak kabul ettiğine göre… Röportaj isteğimize de sıcak bakmıyor üstelik, "Osmanlı'nın son temsilcisi olarak görmeniz benim için şereftir ama…" diyor, "Ne bir parti başkanıyım ne de önemli biri." Dikkat çekmek istemiyor belli ki anlayışla karşılanmalı söze dökülmeyen bu tedirginlik. Onun dedesi bu ülkenin yöneticisiydi eskiden, ama şimdi geçmişin anıları ve mirasıyla sessiz ve sakin yaşamak gerekir. "Tamam" diyoruz, "Bu bir söyleşi olmasın o zaman, sohbet olsun." Sohbete, Ahmet Jelluli'nin çizdiği rotada, ziyaretçilerin hissiyatlarını yazdığı hatıra defterlerini okuyarak başlıyoruz; "Sayın Ahmet Jelluli… Harikulade saat koleksiyonunuzu asla unutmayacağım. Bu evde birkaç saat Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtişamından güzel örnekler seyretmekten büyük memnuniyet duydum. Yıllar yılı koruduğunuz için sizi kutluyorum. 1991… İmren Aykut" Bir başka yazı eski devlet bakanı Yusuf Bozkurt Özal'a ait: "Bugün İslam Kalkınma Bankası toplantıları bittiğinde Tunus'ta biraz dolaşmaya çıktık ve Sayın Ahmet Jelluli ile kapalı çarşı sokaklarında karşılaştık. Bizim için son derece sevindirici bir karşılaşma oldu. Türklerin ve Tunusluların tarih içinde birbirlerine ne kadar yakın olduklarını Ahmet Bey'le tanıştıktan sonra anlamış olduk."

Tunus'taki son Osmanlı beyinin torunu Ahmet Jelluli
(Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Ve eski millî eğitim bakanı Köksal Toptan'ın 1993 tarihli bir yazısı: "Tunus Eğitim Bakanının davetlisi olarak geldiğim Tunus'ta sayın Ahmet Jelluli'nin misafiri olmaktan bahtiyarlık duydum. Büyük tarihimizi bize heyecanla yaşatan eşyalar gördüm. Saatlerin nasıl geçtiğini anlamadım." Hatıra defterindeki yazılardan sonra eski fotoğrafları ve ancak bir beyin sahip olabileceği gümüş kılıçları, gümüş eyerleri inceliyoruz. Bu evde, "Dedeleriniz ne zaman, ne maksatla Tunus'a gelmiş?" diye sormak yersiz çünkü… Şecereyi hafif yollu soruşturmaya yeltendiğimizde nitekim, "Tunus'a ilk gelen uç beylerden bizimkiler. Dedemin dedesinin dedesi… 300 yıllık tarihi anlatamam ki ben size." diyor. Kartaca Festivali'ne gitmeye hazırlanırken vazgeçip bizi kabul etmiş bir bey torunundan 2. Selim dönemine kadar uzanıp Tunus'un Koca Sinan Paşa ve Kılıç Ali Paşa tarafından fethedilişini anlatmasını bekleyemeyiz elbette. Yine de fetih gerekçesini kendine has bir üslupla özetleyiveriyor Jelluli; "2. Selim'e demişler ki, 'Tunus diye bir yer var.' O da sormuş: 'Nesi var buranın?' 'Müslümanların

fethettiği bir yer, ama 40 senedir İspanyollar var." demişler. Padişah bunun üzerine Sinan Paşa'yı gönderip fethetmiş Tunus'u ve bir bey bırakmış buraya. Osmanlı petrol için ya da fosfat için gelmemiş, İslamiyet'i şereflendirmek, yüceltmek için gelmiş." İlk gelen dedesinin Tunus'a hediye ettiği camiden söz edince, Osmanlı döneminde camilerde padişahlar için okunan bir duayı okumaya başlıyor. "Sultanı Barreyn ve Hakanül Bahreyn Mısır ve Şam ve Rum ve Irakeyn hadimül Haremeynül Şerefeyn…" diye başlayan uzunca bir dua, ama hâlâ ezberinde Ahmet Jelluli'nin, o bir mirasın bekçisi ne de olsa… Duvardan bize bakan heybetli bir adamı işaret edip, "Babam" diyor Türkçe olarak. Askerî terimleri saymazsak Türkçe yalnızca bu kelimede yaşıyor. Hem ne bekliyoruz ki! "Babam, Üsküdar'da, Sultanahmet'te değil, Tunus'ta, buralı kadınlardan birinin kucağında yetişmiş. Türkçeyi nereden öğrenecekti?" diyor Jelluli. Peki, Türkiye bilhassa İstanbul ne ifade ediyor kendisi için? İstanbul onun için Fatih Sultan Mehmet demek anlaşılan… 13 kere ziyaret ettiği bu şehirde bir gününü mutlaka Fatih'in kabrinde geçiriyormuş. Üstelik İstanbul'da bizi karşıladığı kıyafetiyle dolaşıyormuş. Şaşırıyoruz biraz: "Nasıl yani, bu bir ev kıyafeti değil mi?" "Hayır!" diyor Jelluli, "1973'ten beri bu elbise, cübbe ve fes dışında giysi giymedim. Dolmabahçe Sarayı'nı da Yıldız Sarayı'nı da bu giysiyle dolaştım ve herkes bana sempatiyle baktı." Bir gül şerbetiyle tatlanan sohbetimiz gecenin ilerleyen vakitlerinde nihayete eriyor. Basamaklardan inip kapıya yöneliyoruz. Son Osmanlı beyinin torunu bize el sallıyor yukarıdan, gülümseyerek ve özlemli, "Fatih Sultan'a selam söyleyin." diyor ve ekliyor: "Tunus'a gelen arkadaşlarınıza ve akrabalarınıza söyleyin, beni ziyaret etsinler."

Türkiye'de unutulmuş bir Tunuslu: Üstad İsmail Safahi

Tunus bizi ebedî âleme göçmüş kahramanlarıyla da tanıştırıyor. Ortak kahramanlarımızla demek daha doğru olur. Tunus'a

fetihle birlikte ayak basmış Türk asıllı ailelerden birine mensup olan Üstat İsmail Safahi'nin hem ilim öğrenmeye hem Kuzey Afrika'nın bağımsızlığına hem de Osmanlı'nın bekasına adanmış etkileyici hayatından bîhabermişiz meğer… 1854 yılında Tunus'ta doğan, Kuran-ı Kerim'i ezberleyen, Arapçayı ve dinî ilimleri Zeytuniye Üniversitesi'nde, Fransızca ve Türkçeyi ise kendi gayretleriyle evde öğrenen Safahi, bir camide gönüllü dersler vermeye başladığında Fransızlar da Tunus'u işgal etmeye başlamıştır. O yıllardaki ilk icraatı belediye meclisinin işlerine karışan Fransız elçisinin aleyhine açılan imza kampanyasına katılmak olacaktır, ancak Zeytuniye Üniversitesi'ne birinci müderrisliğe atandığında ihtilal güçlerinin üniversitedeki eğitim metodunda değişikliğe gitmelerini bizzat engelleyecektir. 1909 yılına gelindiğinde, Safahi'nin artan Fransız baskıları yüzünden İstanbul'a hicret ettiğini ve 2. Abdülhamit'in himayesi altına girdiğini görüyoruz. Önce Beyazıt Camii'ne sonra Valide Sultan Camii'ne hadis müderrisi olarak tayin edilen üstat, bu dönemde bir camide dinî ilimler üzerine ders vermiş, bilhassa evine de yakın olan Cerrahpaşa Camii'nde tevazusu ve ilmî derinliğiyle cemaatin sevgisini kazanmıştır. O yıllarda İstanbul'a sığınan Kuzey Afrikalı muhacirlere de yardım eden Safahi, aynı aileden gelen Muhammed Rıza Safahi'nin hazırladığı doktora tezinde, 'ruhuyla, fikriyle tam bir Osmanlı' adamı olarak tanımlanıyor. Tezdeki ifadeler aynen şöyle. "Nerede bir sorun olsa o, halifeyi gözetirdi. Dinî değerlerin korunması için seferberdi."

İsmail Safahi'yi dikkat çekici kılan, hem bir ilim adamı hem de aksiyoner olması. Bu özelliğiyle Fransız istihbaratını epey zorladığı muhakkak… Özellikle de Kuzey Afrika'da sömürge güçlerine karşı ateşli bir siyaset yürüttüğü 1912 yılında. Osmanlı vilayeti olan Libya'nın İtalyanlarca işgal edilmesini önlemek amacıyla yoğun bir propaganda yapan hatta bu konuyla ilgili bir de kitap hazırlayan üstadın hem hilafet ve İslam birliği için

mücadele ettiği hem de Enver Paşa'yla Kuzey Afrika topraklarını sömürgeden kurtarmak için işbirliği yaptığı biliniyor. 1918'deki vefatına kadar Tunus'un ve Cezayir'in bağımsızlığına kavuşması için çalışan İsmail Safahi, İstanbul'da bir zamanlar müderrislik yaptığı Valide Sultan Camii'nin haziresinde yatıyor. Tunus hükümeti bağımsızlığın sembol isimlerinden Safahi'yi doğduğu topraklara taşımak istemiş, ancak hem Türkiye'de hem de Tunus'ta yaşayan aile fertleri buna lüzum görmemiş. O, iki ülkenin de kahramanı değil miydi zaten?

İsmail Safahi'yi doktora tezine konu edinerek yeniden hatırlatan Muhammed Rıza Safahi, Zeytun Üniversitesi'nde 'Din Usulü' dersleri veriyor. İsmail Safahi gibi önemli bir adamla akraba olmaktan gurur duyduğu aşikâr. Böyle bir akrabalık, kendisinin de aslen Türk olduğunu gösteriyor ki bu da ayrı bir gurur kaynağı. "Neden bu coğrafyada Türk asıllı olmak bu kadar önemli?" diye soruyoruz. "Çünkü" diyor Muhammed Bey, "Türkler, uzunca bir dönem İslam âlemine halifelik yaptı. İstanbul bu medeniyetin ve bütün Müslümanların ortak başkentiydi."

Arapların Osmanlı Algısını Değiştiren Adam: Abdeljelil Temimi

Abdeljelil Temimi, Kuzey Afrika'da Osmanlı izi süren herkesin tanıması gereken bir isim. 1980'den beri yürüttükleri Osmanlı araştırmaları bugün yayımlanmış onlarca kitap, dergi, doktora tezi ve sempozyum metni olarak yükseliyor önümüzde. Temimi, inanmış bir adam, 1970'lerden önce Batı'dan aktarılan tercüme metinlerin etkisiyle Osmanlı aleyhtarı olan Ortadoğulu ve Kuzey Afrikalı akademisyenlere yenilerinin eklenmemesinde katkısı büyük. Genç araştırmacıları Türkçe ve Osmanlıca öğrenmeye yönlendiren ve bu şekilde bir zihniyet değişimine ön ayak olan Temimi, "Bazı gazeteciler ve siyasetçilerden hâlâ olumsuz düşünenler var, ama Osmanlı'yı suçlayan 'hakiki' bir tarihçi bulamazsınız

bugün." diyor. Arapların Osmanlı algısının değişmesinde Tunus'ta 1981'den beri düzenlenen uluslararası "Osmanlı İmparatorluğu Araştırmaları' konferanslarının ve 36. sayıya ulaşan Osmanlı Tarihi dergisinin de rolü büyük. Yayımlanmış 1800 akademik tezi ve bizzat Temimi hocadan ders alan 70 doktora öğrencisini de unutmamak gerekir. Madalyonun bir de öteki yüzüne bakmak gerekir: Türklerin Arap algısı ne durumda acaba? Temimi, acı acı gülümsediğine göre, pek hoş izlenimler aktarmayacak bize. "Küçük bir örnek vereceğim, yorum sizin." diyor, "Yakın zamanda vefat eden bir arkadaşım vardı: İbrahim Dakuki. İstanbul'da çalışıyordu ve Türkçeyi iyi biliyordu. Türkiye'den dört gazete seçti ve bu gazetelerde Araplarla ilgili çıkan haberleri tarayıp bir kitap haline getirdi. Ortaya çıkan manzara çok çirkindi. Sonra Arap âlemindeki dört gazeteden Türklerle ilgili haberleri ve fotoğrafları topladı. Ortaya çıkan manzara daha da çirkindi."

Arapların Osmanlı algısını değiştiren adam Abdeljelil Temimi
(Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Temimi hocaya kalırsa, Tunus'ta 40 yıldan bu yana yürüttükleri çalışmalara Türkiye'nin kayıtsız kalmasının altında da bizdeki

Arap imajının bozukluğu yatıyor. Söyleşinin tamamına sirayet eden serzenişleri ve sitemleri yersiz bulmak mümkün mü? Abdeljelil Temimi, hepsi de Osmanlı dönemiyle ilgili 29 kitap yazmıştır, hatta içlerinden biri Paris'te fırtına koparmıştır: ama Türkiye'de bir meltem olsun esmemiştir. Gayet tafsilatlı kitaplar üstelik: Osmanlı döneminde çocuklar, kadınlar, ticaret, Arap eyaletleri vs. Osmanlı araştırmaları için bir vakıf da kuran Temimi, dünyadaki Osmanlı eserleri üzerine Bosna Hersek'ten başlayan kapsamlı bir araştırma başlatmış; konuyla ilgili 7 konferans düzenlemiş ama yine de sesini Anadolu kıyılarına duyuramamıştır. Devam edelim mi? "Siyasetten uzak biçimde araştırmanın zirvesindeyiz." diyen Temimi'nin 16. yüzyıl dönemi Cezayir, Tunus ve Trablus'a ait 240 Osmanlı fermanını hem Arapçaya hem de Fransızcaya çevirdiğini hangimiz biliyoruz? Temimi, dergide de yayımladığı fermanlarla ilgili heyecanını yitirmiş değil, ama… "Bu fermanlar önemli bilgiler içeriyor, devrim yaratabilecek bilgiler. Bizim profesörler hayli meraklandılar ve o bilgiler karşısında dehşete düştüler. Ama kötü şansımızdan olmalı, Türkiye ne bizi anladı ne de yardım etti."

Abdeljelil Temimi, iki tarafın da kusurlarının farkında. "Kötü olan şu ki" diyor, "İki ülke arasında herhangi bir yardımlaşma, haberleşme, alışveriş bugün bile yok. Ne tarihteki alakayı bildirecek zekice yapılmış bir film var ne derinlikli bir araştırma! Bir toplantıda 'Türklerle Arapların bakışlarını değiştirmek için baştan başlayalım, önce okullardaki tarih kitaplarını değiştirelim.' dedik, ama bunu ne Araplar kabul etti ne de Türkler." Türkiye'yi ilk defa 1965 yılında ziyaret eden, burada Türkçe öğrenen ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler üzerine çalışan Temimi, Türkiye'deki Osmanlı araştırmalarını da yetersiz buluyor.

Peki, ne yapmalı? Hastalıklar teşhis edildiğine göre, tedaviye nereden başlamalı? Mesele üzerine bunca zihin yormuş bir ilim adamının çözüme yönelik önerileri olmaz mı? "Öncelikle" diyor Temimi, "Devletlerin ortak projeleri olmalı. İki ülke arasında

öğrenci değişimleri yapılabilir mesela. Türk araştırmacılar nefislerini külfete sokup Arapça ve Osmanlıca öğrenmeli ve Kuzey Afrika'daki arşivlere girmeli. Gururla söylemeliyim ki kızım Türkçeyi öğrendi ve Osmanlı ile ilgili bir mastır yaptı. O şu an Türkiye'ye gidip geliyor, ama bireysel projelerle bir yere varamayız." Abdeljelil Temimi'nin mücadeleyle geçen yılların yorgunluğunu taşıdığı ve gelişmelerin ağırlığı karşısında yılgınlığa kapıldığı aşikâr, ama ümitsizlik bize yakışmaz. O da gülümseyerek bağlıyor nitekim konuşmasını: "Türklere yine de teşekkür ederim. İstanbul Üniversitesi bana fahri doktora unvanı verdi. Bu unvan, bizim yaptıklarımızı fark etmiş olmalarının küçük bir nişanıdır."

Tunus, Türkiye'den Osmanlı Topu İstiyor

Yemek daveti için gittiğiniz küçücük bir Kuzey Afrika kasabasında denize nazır üç muhteşem ve mamur Osmanlı kalesi görseydiniz ne hissederdiniz? O küçük kasaba, başkent Tunus'a altmış kilometre uzaklıktaki Ghar El Melh… Bir dönem Türkiye'de bulunmuş Tunuslu dostumuz Yusuf Blanco'nun yaşadığı bu sakin kasabada böylesine heybetli eserler görmeyi beklemediğimiz için şaşırıyoruz, ama bizi asıl şaşırtan, bu kalelerin restore edilmiş olması.

Kasaba sakinlerine göre Türkiye, önemli bir para göndermiş ve eserlerin restoresini üstlenmişti. Acaba öyle miydi? Akdeniz'e nazır kalelerin etrafını dolaştık, kilitli kapılardan içeri baktık, kitabeleri okumaya çalıştık, Tunus başkonsolosluğumuzdan bilgi istedik, yoksa devlet sırrı mı istedik, kapılar duvar olduğuna göre. Nihayet cebimizde bir sürü soruyla vatana döndük. Neyse ki Kültür Bakanlığı imdadımıza yetişti ve merakımızı giderdi. Meğer restorasyon, Tunus Cumhurbaşkanı Zeynelabidin Bin Ali'nin talimatıyla yapılmış. Cumhurbaşkanı Bin Ali, Tunus kültürel mirasının önde gelen eserleri arasında saydığı ve aynı zamanda Osmanlıların bölgeye hizmetinin de bir kanıtı olarak

gördüğü en az 350 yıllık bu üç kalenin hem ülkeye turist çekeceğini hem de iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimine katkı sağlayacağını düşünüyormuş. Tunuslu yetkililer ellerini çabuk tutmuşlar ve kalelerin nasıl kullanılacağını restore bitmeden kararlaştırmışlar. Her kalede bir odanın, Osmanlı dönemine ait giysilerin, el işlerinin, silahların, Türkiye'ye ait harita, fotoğraf ve objelerin sergilenmesi için ayrılması kararlaştırılmış. Çoğunluğu Türkiye'den talep edilen sergi malzemeleri arasında o dönemden kalma birkaç Osmanlı topu ya da bulunamadığı takdirde aslına uygun dökümü de varmış. 'Ghar El Melh Eski Şehrini Koruma Derneği' başkanı Hafifa Hanım, Tunus Büyükelçiliğimize gönderdiği bir mektupta hem bu talepleri sıralamış hem de Tunus ve Türkiye kardeşliklerinin daha ileri götürülmesi, Ghar El Melh kasabasının Türkiye'de benzer özelliklere sahip bir yerleşim birimiyle kardeş şehir olması gibi dostane önerilere de yer vermiş. Ghar El Melh'teki Osmanlı kaleleriyle ilgili tarihçeyi, bölgeye 1996 yılında giden öğretim üyesi Dr. Kadir Pektaş'ın "Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri" kitabında bulmak mümkün. Her kalenin ya da Arapların kullandığı biçimiyle 'burç'un bir ismi var. Lûtânî Burcu, 1659 yılında Dayı Mustafa Laz tarafından yaptırılmış. Pektaş, o günlerde kalenin çok bakımsız olduğundan ve içinde ailelerin barındığından söz ediyor. Vustânî Burcu, Usta Musa El Endülüsî tarafından 1638–1640 yılları arasında inşa edilmiş. Bu kale de o günlerde ortaokul olarak kullanılıyormuş. İngiliz baskınından sonra, şehirdeki mevcut askeri tesislere ek olarak Hammuda Paşa tarafından inşa edilen Tunus Burcu'na gelince, o tarihte harap olan hücreler şimdi yenilenmiş bir hâlde müze olmayı bekliyor. Gördüğünüz üzere kalelerin esrarını çözmüş bulunuyoruz. Bütün bu yazışmalar bizim Tunus ziyaretimizden çok önce olduğu hâlde kalelerin hâlâ kapalı olması ya da ortalıkta Türkiye'den gönderilmiş bir Osmanlı topunun bulunmaması gibi bürokratik meseleleri bir kenara bırakırsak tabii…

CEZAYİR

“Cezayir’in ufak ufak evleri/İçindedir ağaları beyleri/

Türkçe bilmez mani söyler dilleri/ Tunus Tarabulus Cezayir of…” Cezayir Türküsü

(Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Barbaros’un Torunları

Bursalı Nasira

– Siz buradan gideli neredeyse iki asır oldu.

– Biz mi? Nasıl?

– Siz, yani dedeleriniz…

– …

– Neden bizi bırakıp gittiniz? Neden bu kadar zayıf düştünüz?

Nasira Bursalı, ağladı ağlayacak, anlamak güç; 'terk edilmişlik' duygusu nesilden nesle aktarılır mı? Karşımızda henüz otuzlarında, şık giyimli bir hanım var hâlbuki… Bir turizm şirketinde yöneticilik yapıyor ve Arapça yerine Fransızca konuşmayı tercih ediyor. Bu tercih, geçmişi hayli eskiye dayanan bir tür elitlik gösterisine işaret ediyor. Biz işte o hanımın sorduğu sorularla darmaduman olmuş oturuyoruz. "Geri dönen Osmanlı" muamelesi görmek hem şaşırtıyor hem eziyor bizi. "Yok canım, daha neler, Nasira Hanım amma abarttınız?" diyebilir miyiz? Hayır, diyemeyiz. Yine de anlamak zor, çok zor, Nasira bizi görünce niye bu kadar duygulandı, bir müddet öylece susup kaldı?

Nasira Bursalı (Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Cezayir'den İstanbul'a görkemli bir gemiyle yol alan, Barbaros Hayrettin değil de biz miydik yoksa? Kim kimi bırakıp gitmişti, Cezayir ilk ne zaman terk edilmişti? Herkesin bildiği gibi 1830'daki Fransız işgaliyle mi yoksa Barbaros'un gemisi limandan uzaklaştığında mı? Gözü gibi sevdiği ülkeyi bir daha göremeyeceğini anlayan Reis ne demişti o vakit: "Yürü Koca Sultan Cezayir! Seni gayri son görüşümüzdür. Kendi isteğimle olaydı, bir saat senden ayrılmazdım." Barbaros; Cezayir'in fatihi, mimarı, babası… Nasira Bursalı ve diğerleri, Cezayir'de kalmış bütün 'eski Türkler' Arapların gözünde 'Hayreddin'in torunları' bugün. Hayli itibarlı bir paye olduğunu söylemeye gerek var mı? Cezayir'e 'Hızır' gibi yetişen efsanevi bir adam Barbaros… Zor durumdaki halk bir mektup yolluyor ve o imdada yetişiyor: "… Bizler dahi elhamdülillah ümmet-i Muhammed'den, sünnet-i cemaatteniz. Bu taraflara dahi teşrif buyurup din düşmanlarından bizleri dahi halas eyleseniz, olmaz mı?" Hatıratında mektubun detaylarını vermekle birlikte ülkenin o günkü durumunu da resmediyor Hayreddin: "Cezayir halkı kâfirlerin elinden çok çeker, gayet hor hakir olurlardı. Öyle ki çarşıda pazarda kâfirler bir şey almadıkça Müslümanlar almaya kadir değillerdi. Mektupta kâfirlerin ettiği zulüm bir bir anlatılmıştı."

Barbaros'un o 'kâfirlerin' elinden kurtardığı Cezayir, 'ana vatanda bir kabahat işleyerek kaçanlar, anasına babasına gücenenler, kavgacı ve sergüzeştçi tabiatlarının sevkiyle talihini denemek isteyenler"[28] için de yeni bir yurt oluyor. İstanbul, İzmir ve Antalya sahillerinde, 'Terlemeden para kazanmak solumadan can vermek isteyenler bayrağımız altına gelsin.' diye tellal çağırtan Garp Ocakları vekilleri, davete icabet edenleri gemilerle Cezayir'e yolluyor ve uzun yıllar boyunca devam eden bu asker akışı Cezayir Devleti'nin Türk kimliğini güçlü bir

[28] Osmanlı-Afrika İlişkileri. A.Kavas. TASAM, s 55.

biçimde korumasını da sağlıyor. Aynı yetkililerin Balkanlar'a kadar uzandığı ve buralardaki gençlere Kuzey Afrika'ya asker olarak gitmenin faziletlerini anlattığı da biliniyor.[29] Cezayir'in Osmanlı Devleti'nin bir parçası oluşunu, Barbaros'un Yavuz Selim'e biat mektubu sunduğu 1518 yılından başlatırsak ve o tarihten 1830'daki Fransız işgaline kadar tam 312 yıl boyunca Anadolu'dan Cezayir'e akın akın göçler olduğunu göz önüne alırsak, caddede yürürken bir dişçi tabelasının üzerinde gördüğümüz 'Mustafa Kara' ismine şaşırmayız. Barbaros'un padişaha hediye edilmek üzere İstanbul'a gönderdiği kıymetli ganimetlerle yüklü gemiler Cezayir'e boş mu dönüyordu?

O gemilerle gelen Anadolu leventlerinin bir kısmı şehit düştü, bir kısmı geri döndü ve bir kısmı da yerli halkın ya da Endülüs'ten göçmelerine yardım ettikleri Müslümanların kızlarıyla evlenerek Cezayir'e yerleşti. Bu askerler nadir de olsa Anadolu'dan gelen kızlarla evlenme imkânı da buluyordu. O günlerde yakılıp da günümüze ulaşan türkülere bakılırsa Cezayir'den kız almak hem sefa hem cefa verebiliyordu er kişiye: "Cezayir'de evlenen kişi/Bükülür kaddi kemana döner/Akıtır gözünden kan ile yaşı/ Irmağa uğramış ummana döner…" İşe bir de hoş tarafından bakalım: "Sultan Cezayir'de evlenen kişi/Cenneti Ala da gılmana döner/Mevla'yı zikretmek daima işi/Uçmağın bevvabı Rıdvan'a döner…" Bugün bizim izini sürdüğümüz Cezayirli Türkler, işte o zaman Cezayir'den kız alan Anadolu yiğitlerinin torunları. Başka bir deyişle Kuloğulları… Bugün her ne kadar Türkçe konuşamasalar da Türk soylu olduklarını bilen bu insanlar Prof. Ahmet Kavas'a göre, Kuzey Afrika'da asırlarca devam eden Osmanlı hâkimiyetinden geriye kalan belki de en önemli miras…

Bizi görünce Osmanlı'yı görmüş gibi sevinen Nasira'ya dönelim. Cezayir'in Fas sınırındaki bereketli şehri Tlemsen'de

---

[29] Unutulmuş Sınırlar. Andrew Hess. Küre Yayınları, s 248.

yaşıyor. Hızır Reis'in o zaman, 'havası pek güzel bir mesire yeri' diye tanımladığı bu şehrin, geceleyin hisardan merdiven indirip Osmanlı askerinin içeri girmesine yardım etmişliği de var. Bugün de yeşil ve ferah bir görünüme sahip Tlemsen'de şehre hâkim bir noktada çaylarımızı yudumluyor ve Nasira'yı dinliyoruz. Dedesi Muhammed Bursalı 1541 yılında 'paşa' olarak geldiği Cezayir'de üç sene hüküm sürmüş. Ninesi de Bursalı olan Nasira, Türk televizyonlarında Bursa'yı gördüğünde ağlıyormuş. "Türkiye'ye gidip ecdadımı araştırmak istiyorum, arşivlerde karşıma ne çıkar bilmiyorum, belki de akrabalarımı bulurum." diyor. 'Bursalı' soyadı öğrencilik yıllarında, arkadaşları ya da öğretmenleri arasında nasıl karşılanıyormuş peki? Nüfusun yarıdan fazlasına Türk gözüyle bakılan bir şehirde olduğumuzu hatırlatıyor Nasira: "Burada bir sürü Türk ailesi var, soyadım hep normal karşılandı."

Cezayir'deki Türk varlığından söz etmek için muhakkak uğranması gereken Tlemsen'i, eski Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de ziyaret etmiş. Bu gayriresmi ziyaret şehir sakinlerini coştururken, Çağlayangil'i ağlatmış. Öncelikle bütün Türk asıllılar bir araya toplanmış, meydana yıllar sonra ilk defa Türk bayrakları asılmış, doksan yaşlarında bir adam bayrakları görünce, 'Yaşasın Türkler geldi' diye bağırmış ve belediye başkanıyla Türk bakan arasında Fransızca devam eden diyalog, başı fesli bir meyve satıcısının Türkçe konuşmasıyla bir anda renklenmiş. Sohbetin rotasını Türkçeye kıran bir ikaz gibiymiş o sözler. Çağlayangil de öyle yapmış, kalabalıktan birine soyadını sormuş. Adam; 'Kara' demiş, Çağlayangil "Nasıl olur, sen beyaz tenli, renkli gözlüsün ama." demiş. Bir diğerinin soyadı da 'Çınar'mış ama kendisi pek ufak tefekmiş ve hâliyle bu tezatlık herkesi güldürmüş. O günü hatırlayanlar, Türk bayrakları altında yapılan bu nümayişi cesurca buluyor ve temkinli, neredeyse fısıltılı bir sesle şöyle diyorlar: "Yine de çok yüksek sesle dillendirilmez böyle şeyler."

İzmirli Latife

Cezayir'de Bursalı bir hanım olur da İzmirli olmaz mı? Başkent'te Keçiova Camii yakınlarında bizim Eminönü'nü andıran civcivli bir meydanda birbirine bitişik bir kuyumcu bir de züccaciye dükkânı var. İki dükkânın üzerinde de Latin harfleriyle 'İzmir' yazıyor. Paşabahçe bardaklar ve bilumum mutfak eşyasıyla tıka basa dolu dükkânda müşterileriyle ilgilenen Latife İzmir'in karşısında piyangodan çıkmış gibi bitiveriyoruz. Ayaküstü yapılan bir sohbette İzmirli Latife Hanım, hafif şaşkın, hafif sevinçli bir sesle ve elbette Arapçayla karışık bir Fransızcayla bakın neler anlatıyor:

"Büyük dedemiz Berkan İzmir, tam emin değilim, ama 18. yüzyılda deniz yoluyla gelmiş buraya. Hem kuyumculuk yapıyormuş hem de saatleri ayarlıyor ve tamir yapıyormuş. Babam Abdurrahman Bey de onun mesleğini yaptı, şimdi kardeşimin durduğu kuyumcu dükkânını tam 59 yıl işletti. Babamı görseniz, kırmızı fesiyle, yüz biçimiyle tıpkı bir Türk'tür. Biz çocukken, evde hep Türkiye üzerine konuşurdu. Yemekle ilgili bazı Türkçe kelimeleri ve Osmanlıdan kalmış örf ve adetlerin Türkçe karşılıklarını bilirdi. Türkiye'ye çok gitti, bir defasında gümrükteki memur, babama; "Bu isim Cezayir ismi değil, Türk ismi, siz Türksünüz." demiş. Annem İstanbulluydu, evde Cezayirlilerin bilmediği bulgur pilavı yapılırdı ve koyun eti Türk usulü pişirilirdi. Baklava vazgeçilmez tatlımızdı. Beş kardeşimin beşi de Türk asıllı kızlarla evlendi. Ben tek kızım. Türk bulamadığım için Cezayirli bir adamla evlendim."

Ailenin dördüncü çocuğu olduğu için bir adı da Rabia olan Latife İzmir, 'Türkler kurdu, yerlisi Türk'tür.' dediği ve dünyaya gözlerini açtığı Media şehrini çok seviyor. Ancak dağ üzerinde kurulmuş bu yedi kapılı şehir kadar sevdiği bir şehir daha var: Görmeyi çok arzu ettiği 'güzel' İzmir. Gün boyu

çalıştığı bu işlek dükkândan çıkınca Türkiye Büyükelçiliği'nin hemen yanındaki villasına dönen Latife Hanım, bizi görünce bir ümide kapıldığını son dakikada itiraf ediyor: "Biz, Türk Büyükelçiliği'nin Türk kökenli vatandaşları araştırdığını duyduk. Eğer elçiliğe gidersek bize Türk vatandaşlığı verecek-lermiş. Sizin haberiniz var mı?" Bizim haberimiz yok elbet; Latife Hanım, vatandaşlık araştırmasıyla bir ilgimiz olmadığını anlıyor, ama ne gam! "Babamın elinde Türk soylu olduğumuza dair nüfus cüzdanı ve bazı kâğıtlar var; hepsinden önemlisi soyadımız İzmir, bundan ötesi var mı?"

Rıza Bey İbrahim

– Adın ne?

– Rıza Bey İbrahim…

– Bu ne biçim isim! Türk müsün sen yoksa?

– Evet

– Türksün, ama Türkçe bilmiyorsun.

Cezayirli Rıza Bey İbrahim, ilkokula başladığı ilk gün öğretmeniyle arasında geçen bu diyalogu bir daha hiç unutmadı, çünkü aynı cümleler liseyi bitirene kadar peşini bırakmadı. 'Rıza' şeklinde yazdığı isminin her seferinde 'Reda'ya dönüştürülmesi üzücüydü elbet; ama onu esas yaralayan 'Türkçe bilmeyen Türk' olmaktı. Meseleyi çözmek için bir adım attı; başkent Cezayir'deki Türk Büyükelçiliği'ne bir dilekçe bıraktı. Gayet basit ve masumane bir talebi vardı: "Kendisine Türkçe öğretecek birini bulabilirler miydi acaba?" Elçilik, bırakın bir öğretmen bulmayı ya da çözüm yolu sunmayı, cevap bile vermedi. 1990'ların sıkıntılı günleri sözünü ettiğimiz… Ülke karmaşa içindeyken ve yabancılar hepten kabuğuna çekilmiş ortalık durulsun diye beklerken, Türk asıllı olduğunu söyleyen bir Cezayirliye Türkçe dersi vermek cesaret istiyordu demek ki…

Rıza Bey İbrahim, Cezayir'de Türkçe röportaj yapabildiğimiz tek Türk asıllı Cezayirli oldu (Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Yeniden çocukluğuna dönelim Rıza'nın, okulda ismi etrafında dönen diyaloglardan hoşnutsuz olduğu yıllarda evde neler konuşuluyordu; dedesi, ninesi ve hâliyle babası Türk iken o neden Türkçe bilmiyordu? Evde, "Bizim atamız beydi." diye konuşuluyormuş tabii, 1700'lerin sonunda Batı Cezayir beyi olan ve öldüğü güne kadar tam 14 yıl iktidarda kalan İbrahim Bey sadece adını değil, 'bey'liğin gururunu da bırakmış ailesine. Cezayir Ulusal Kütüphanesi'nde buldukları ve bir numunesini eve götürdükleri kitapta İbrahim Bey'in Maskara Bölgesi'nde beylik yaptığı yazılı… Atalarının ölümünden sonra aile, Maskara bölgesinden başkente taşınıyor ve bir süre sonra da Fransız işgaliyle karşılaşıyor. Fransız etkisi ve Arapça hâkimiyeti çocuklara 'ata dili' Türkçeyi unutturuyor.

Fakat aile iki şeyi unutmuyor: Bir, nereden geldiğini; iki, yemekleri. Yemekler konusunda sıkıntı yok, Rıza kimi zaman gülerek, neşeyle anlatıyor: "Pastalarımız hep Türk mutfağındandır, en ünlüsü baklavadır. Gerçi şimdi badem fiyatı yüksek olduğu

için yer fıstığı kullanmaya başladılar, ama çoğunluk, 'Günahtır, yer fıstığından baklava caiz değildir.' diyor. Çorbaya 'çorba' böreğe 'börek' deriz biz de. Börek de lüks bir ürün artık. Ramazan ayında bol miktarda yiyebiliriz. Türkiye'deki kadar çeşit yok, işte ıspanaklısı var, etlisi var…"

Nereden gelindiği hususunda da sıkıntı yok aslında, aile, soyunun nereye dayandığını pekâlâ biliyor, fakat burada Rıza Bey İbrahim'in 'Anlatmakta zorluk çekiyorum' dediği bazı mevzular var. İlki, bey soyundan gelmiş olmanın gururuyla ilgili. Osmanlı'nın peyderpey çekildiği bir coğrafyada kendilerini terk edilmiş hisseden, ama yine de eski azametli günlerin gururuyla yaşayan bütün Türk asıllılar gibi bir parça izole bir hayat yaşamış onlar da. Rıza'nın anlatmaktan imtina ettiği, neredeyse utandığı mevzu bu işte: Aile büyüklerinin bugüne dek hep diğerlerinden 'üstün' olduklarına inanarak yaşaması. "Ben ırkçılığı sevmiyorum, ama bizimkiler bayağı ırkçı davranıyorlar. Sadece Türklerle oturup kalkmak istiyorlar."

Rıza Bey İbrahim, çocukken ninesinden sıklıkla duyduğu 'Biz yöneticiydik, biz hâkimdik, şimdi bu durumlara düştük." cümlesini 'dedelerin ve ninelerin nostaljisi' olarak tanımlıyor bugün: "Evet, Türk kökenliyiz, ama artık Cezayirlileştik, aradan iki asır geçti. İster istemez çok ilişkimiz kalmadı Türkiye'yle. İki defa gittim, toplam 35 gün kaldım. Türk yemeklerini görme fırsatım oldu. Bizim yemekleri hatırlattı bana. Çok sevdim Türkiye'yi, çok güzel bir ülke, ama biz buralıyız."

Rıza Bey İbrahim, akılcı bir yaklaşımla meseleyi çözmüş görünüyor, ama aile büyükleri şifa bulmaz bir duygusallıkla bugünkü Türkiye'yi görmek bile istemiyor. Rıza, ailesinin bu hissiyatını açıklarken hayli zorlanıyor, bu mevzuları konuşacak demokratik ortamın henüz oluşmadığına inanıyor: "Bizimkiler için Türkiye diye bir yer yok artık. Biz Osmanlıydık. Halifelik kaldırılınca bizim için her şey bitti. Türkiye bizim Türkiye'miz

değil. Bizimkiler için Türk, Osmanlı demektir. 1920'lerden sonra 'Dönüş mümkün değil artık.' dediler. 'Nereye gideceğiz, anavatan artık yok. Burada kalırız, burası da Osmanlı toprağıydı.' dediler. Dedelerden kalma bu fikirler yüzünden ben Türkiye'ye tek başıma gitmek zorunda kaldım. Daha ağır sözler var aslında. Çocukken halifelik konusunda 'Kâfirlerin yapmadığını Türkler yaptı.' gibi laflar duymaya çok alışmıştık. Fransızların halife adına hutbe açmamıza izin verdiğinden, ama Türklerin halifeliği kaldırdığından söz ederlerdi. 'Onu kaldıran keşke bir gâvur olsaydı.' derlerdi. Halifelik Türkiye'nin değil, bir ümmetindi. Ordumuz gitmişti, herkes gitmiş, biz kalmıştık, fakat bir bağımız vardı. Onsuz hepimiz başsız gezen bir bedeniz şimdi. Bizimkilerin bakışı işte böyle." Rıza, evdeki büyüklerin gerçek düşüncesini açıklıyor, ama bu kadar açık konuştuğu için tedirgin oluyor. Cezayir'de bu tür yorumların ayrımcılık olarak görülmesinden endişe ediyor. Tamam, ülke yirmi yıl öncesine göre çok daha demokratik, ama gerçek bir demokrasi için elli sene beklemek gerek. Ona kalırsa Türk kökenli ailelerin bir araya gelmesi bile hâlâ riskli: "Birbirleriyle görüşüyorlar hatta bir dernek kurmak istiyorlar, ama bu tür bir girişim için bile vakit erken henüz. Önemli bir paşa vardı, emekli oldu. Dedesi de Osmanlı paşasıydı. Türk kökenli olduğunu açıkça söylemedi hiçbir zaman, burada Türkler istedikleri yere ulaşabilmek için Arap olduklarını söylerler." Fakat yine de Cezayir'in Suriye'ye hatta bazı konularda Türkiye'ye göre daha demokratik bir ülke olduğunu düşünüyor Rıza Bey İbrahim: "Burada başörtülüler üniversiteye girebiliyor mesela. Suriye'den gelenlerle konuşunca Allah'a bin şükür biz çok iyiyiz. Suriyeli bir Türkmen'le çalıştım. Orada Türkçe bir söz söyleyen ertesi gün hapis yatıyormuş. Elhamdülillah biz Cezayir'de böyle bir şey görmedik. Cezayir sert bir toplum değil. Kuzey Afrika genel olarak daha ılımlı ve kozmopolit, çünkü biz Avrupa'ya daha yakınız." Sözlerinin

Türkiye'deki etkisine gelince, bu konuda hiç endişeli görünmüyor: "Dışarıda kaldığımız için bakış açımız hem duygusal hem de sert olabiliyor hem de korkacak bir şeyimiz yok."

Rıza'nın anlattıklarından hareketle Bey İbrahim ailesinin hissiyatını biraz anlamış olduk, ama Rıza'yı henüz tanıyamadık. Hatırlarsanız onu Türkçe öğrenmek için çırpınırken bırakmıştık. Türk Büyükelçiliği'nden bir cevap alamamış, neredeyse ümitsizliğe kapılmıştı. Bakalım sonra neler olmuş? Neyse ki işler yolunda gitmiş, Rıza Bey İbrahim gazete okurken bir Türkçe kurs ilanına rast gelmiş ve soluğu Türkiye'den gelen hocaların yanında almış. Tarih dün gibi aklında; 5 Nisan 2001, sınıfta kendisinden başka iki öğrenci daha var, ikisi de Türk asıllı: Türk büyükelçiliğinde çalışan bir genç kız ve altmış yaşlarında bir hanım. Türkçeyi en hızlı o hanım öğrenmiş, çünkü kaplıca tedavisi için sıklıkla Türkiye'ye gidiyor ve öğrendiklerini kullanma imkânı buluyormuş. Ancak Rıza Bey İbrahim, hem televizyon izleyip hem de arkadaşlarıyla pratik yaparak öyle güzel öğrenmiş ki Türkçeyi bir süre sonra o kursta öğretmenlik bile yapabilmiş. Ah tabii, daha önemlisi, çocukluğundan itibaren onu bunaltan bir yargıdan kurtulmuş: "Kursa başlarken, bundan sonra sordukları zaman 'evet' diyeceğim dedim. 'Evet, Türküm ve Türkçeyi biliyorum. Bir takıntı değildi, ama istedim ve çok şükür başardım."

Rıza Bey İbrahim'in başarısı ortada, bir Türk firmasının teknik ofisinde iş bulması bir yana, sorularımızı akıcı bir Türkçeyle cevaplayarak işimizi bir hayli kolaylaştırdı. Ülkeye 2001'den sonra akın eden Türk iş adamlarının çokluğuna bakılırsa öğrendiklerini unutma ihtimali çok zayıf. Yeni gelenler Türkçeyi unutmazsa tabii: "Maşallah artık çok Türk arkadaş var. İyi yerleştiler buraya hatta çok enteresan bir şekilde Cezayirlileşmeye başladılar. Cezayirli kadınlarla evleniyor, Cezayir lehçesi öğreniyorlar. O kadar yakın toplumlar ki benzeşme, uyuşma çok kolay oluyor. Bu sevindirici bir durum... Başka bir ülkeden

yatırımcı gelseydi kaynaşma bu kadar kolay olmazdı. Nitekim Fransızlar, özgürlüğümüze kavuştuktan sonra ülkeye gelen ilk yatırımcıdır, ama böyle örnekler yoktur. Bu ancak dost, kardeş ülkelerde olur."

Rıza Kılıçali

Başkent Cezayir'e yakın Blida şehrinde yaşayan Reda Etchiali, adını Türkçeye uygun biçimde yazmamızı istiyor; Rıza Kılıçali… Bilhassa soyadı, Fransızların deforme ettiği şekliyle 'Etchiali' olarak kullanılırsa, Türk okuru, onun meşhur kaptanlarımızdan Kılıç Ali Paşa'nın torunu olduğunu anlayamazmış çünkü... Böyle bir gururun gölgelenmesini kim ister? Barbaros Hayrettin'den sonra Akdeniz'de seyreden gemicilerin en dirayetlisi addedilen ve Cezayir'e Afrika Beylerbeyi olarak atanan Kılıç Ali Paşa'dan söz ediyoruz neticede. Cezayir'e adım atışının on beş pare top atışıyla selamlandığı ve halkın çığlıkları arasında, beyazlar giyinmiş olarak Djenina Sarayı'na ilerlediği bir efsane gibi anlatılır. Paşa, soyadını miras bıraktığı Kılıçali ailesi için de efsanevi bir adammış. "Atamızın Kılıç Ali Paşa olduğunu bana dedem söyledi. Bu mesaj bize nesilden nesle aktarılarak gelmiştir." diyen Rıza Bey, o dedenin teşvikiyle kendisini araştırmaya vermiş ve Kılıç Ali Paşa hakkında bir kitap yazmış: "Dedem 'Mutlaka öğreneceksin.' dedi. Ben de meraklı bir çocuktum zaten. Bana bir sürü Türkçe kelime öğretti ve 'Sen Osmanlısın.' dedi. Gerçek bir Türk'tü dedem, Türkiye'den gönderilen gazeteler hep onun adına gelirdi."

Bir Hac yolculuğunda Türklere benzetilmek hoşuna gitmiş Rıza Kılıçali'nin, ama "Sen Türk müsün?" sorusunu "Hayır, ben Cezayirli Osmanlıyım" diye cevaplamış. "Biz eski aileler birbirimizi görünce 'Osmanlı nasılsın?' diye selamlaşır, sarılırız. Bu hitap herkesin hoşuna gider." derken de daha kapsayıcı bulduğu bir Osmanlılık tanımının altını çiziyor Rıza Bey. Bu

topraklarda kalan/bırakılan 'eski' Türklerin hemen hepsi bugünkü Türkleri Osmanlı'nın bir uzantısı gibi görüyor zaten. Öyle olmasaydı, Osmanlı coğrafyasında dolaşırken şu cümleyi sıklıkla duyar mıydık: 'Bizi burada bıraktınız.' Aynı serzeniş bu kez, Rıza Bey'in bir hatırasından fırlayıp kucağımıza düşüyor: "Soyadı İstanbulî olan bir cami imamı vardı, rahmetli oldu. Her cuma namazından sonra bir araya gelir sohbet ederdik. Bir gün Türkiye Büyükelçiliğinde çalışan 'Kılıç' soyadlı bir diplomat arkadaşımı alıp hocanın yanına götürdüm. Hoca İstanbulî, Türk diplomata baktı ve şöyle dedi: 'Siz gittiniz bizi buralarda bıraktınız.' Bu mini hikâyede, kahramanların yalnızca soyadlarıyla anıldığına dikkat buyurunuz lütfen! Soyu Osmanlıya dayananlar, 'şanlı' bir mazinin mirasçıları olduklarını her daim hatırlamak niyetindeler. Soyları bir beye ya da paşaya değil de bir demirciye ya da kalaycıya dayansa bile… Nitekim sadece Cezayir'de değil, Tunus ve Libya'da da en sık rastlanan soyadları meslek erbaplarına ait: Abacı, Bıçakçı, Hazneci, Silahtar, Berber, Bostancı, Demirci, Kalaycı…

Ancak, Türkiye'den gelen bir gazeteciyle rahatlıkla paylaşılan aile bilgilerinin Cezayir'de yayımlanacak bir söyleşide asla zikredilmediğini söylemek gerek. Bugün iyi yerlere gelen Türk asıllı Cezayirliler, kökenleriyle ilgili mevzuları dar dairede konuşulan mahrem konulardan sayıyorlar. Ne var ki, soyadları 'Ben buradayım' diyor. Bir generalsiniz ve soyadınız Muallimoğlu, nereye gizlenirdiniz?

'Muallimoğlu', tıpkı İzmiroğlu, Karadeniz, Karaman, Karaca hatta Karpuz gibi Fransızların hışmına uğramamış talihli isimler arasında. Fakat 'Etchiali /Kılıçali' örneğindeki bozulmanın yüzlerce soyadıyla birlikte semt isimlerini de etkilediği ortada. Şimdinin 'Salombi' ilçesi bir zamanlar Selimbey'miş mesela. Bir Murat Reis 'Birmondres', Usta Veli 'Savoli' olmuş. Rıza Kılıçali, "Fransızlar buradaki Türk tarihini silmek için çok

uğraştı." diyor. "Türkçe konuşmamıza izin vermediler. Gerçeği çarpıtarak Türk dönemini kara bir dönem gibi yansıttılar. Dediler ki: 'Türkler burada sömürgecidir.' Cezayirliler de bu bilgiyi kabul etti." Fakat bugün Cezayir liselerinde tarih dersine giren öğretmenlerden birine, mesela Ebu Ali Muhammed'e, 'Ders kitaplarında Osmanlı nasıl gösteriliyor?' diye sorsak ne cevap alırız: "Biz Osmanlı tarihini, Ertuğrul Gazi'den başlayıp çöküşe kadar anlatıyoruz. Harita üzerinde, bu kadar uzun ve detaylı anlattığımız başka bir devlet tarihi daha yok. Cezayir halkı kimin sömürgeci olduğunu çok iyi biliyor artık." Osmanlı'nın ne maksatla o kıyılara indiğini Barbaros şöyle izah ediyor: "Biz bu vilayete alım satım etmeye gelmedik. Allah yolunda cihat için ilimizi memleketimizi bırakıp düşmandan onları korumaya geldik. Kâfire cizye veren bu vilayetleri Allah'ın yardımı ile kâfir elinden alıp İslam nuru ile aydınlattık."[30] Barbaros'tan beş asır sonra o bölgeyle ilgili derinlikli bir araştırmaya imza atan Andrew Hess, Unutulmuş Sınırlar kitabında "Osmanlılar" der, "Son derece devingen ve zor bela istikrara kavuşabilen bir toprak parçasında, şanslarını fazla zorlamadan, imparatorluk rejimini ince bir tül misali sermekle yetinmişlerdi." Yetinmekten neyi kastettiğini de izah eder Hess: "Ortak bir lisan kullanımı, eğitim kurumlarının denetim altına alınması, tek tip kıyafet zorunluluğu, evliliklerin denetlenmesi veya dinî merasimlerin hangi usule göre yapılacağına dair kuralların önceden belirlenmesi gibi yöntemlerle toplumsal yapıyı değiştirmeye çalışan kimse çıkmamıştı."

Blida şehrinde hikâyesini dinlediğimiz Rıza Bey'in karşısına Andrew Hess gibi objektif tarihçiler çıkmamış pek. Türkçeye de çevrilen 'Kılıç Ali Paşa' kitabı için araştırma yaparken kılı kırk yarmış, zira Cezayir tarihinin türlü versiyonları olduğunu fark etmiş. Süreci kendisinden dinleyelim: "Fransızlara

---

[30] Hayreddin Paşa'nın Hatıraları. M. Ertuğrul Düzdağ. Kaynak Yayınları, s 201.

güvenemeyiz, tarihimizi ya değiştirdiler ya da eksik bilgi verdiler. Kılıç Ali Paşa'yı hiç yaşamamış sayan Fransız tarihçiler var. İspanyol kaynaklarına da dikkat etmeliyiz. Bir İspanyol esir, 'Sultan Cezayir' adlı kitabında, 'Kılıç Ali'nin soyu gelmemiştir.' diyor. Adam sadece gördüğüne itibar etmiş, zannetmiş ki Kılıç Ali Paşa, eşini yanına alıp gezebilecek bir adamdır. 'Eşi yoksa soyu da yoktur.' deyip işin içinden çıkmış, ama bu bilgiyi bizim tarihçiler kabul etmiyor. Kılıç Ali Paşa'nın türbesinin yerini sadece bir İtalyan ansiklopedisinden bulabilmiş olmam da bizim ayıbımızdır ayrıca."

Türkiye'yi 1996 yılında Kılıç Ali Paşa hakkında konferans vermek için ziyaret eden Rıza Kılıçali, 1992 yılında kurulan 'Türk-Cezayir Dostluk Derneği'nin faaliyetlerini de yürütüyor. Derneğin Türk asıllı ve 'Başterzi' soyadlı başkanı, devlet bankasında müdür olduğu için bütün yük, başkan yardımcısı Rıza Bey'in omuzlarına binmiş. Kuruluşu bir gazete haberiyle duyurulduktan sonra 'Ben de Türküm, ben de üye olmak istiyorum.' diyen yüzlerce Cezayirliden 'çanta çanta' mektuplar yağmış derneğe. O dönemde çok zayıf olan Türkiye- Cezayir ilişkilerini canlandırmak için kurulan dernek, iş adamlarının karşılıklı gelip gitmelerine vesile olmuş; ancak Rıza Bey'in deyimiyle, 'o dönemki Türkiye büyükelçisi, ilişkileri bozmak üzere gelmiş biri gibi davranınca', derneğin eli kolu bağlı kalmış. Rıza Bey, "Büyükelçi, Türkiye ile iş yapmak isteyen Cezayirlilere hiç yardımcı olmadı. Bize dernek yeri kiralamaya ve bilgisayar getirmeye söz verdi, ama yerine getirmedi." diyor. Şimdiki büyükelçi dernekle ilgileniyor, ama dernek hâlihazırda finansal problemlerini çözebilmiş değil. Faaliyetler şimdilik durmuş görünse de ülkenin her yanından yüzlerce üyeleri olduğunu söyleyen Rıza Kılıçali bir hatırlatmada bulunuyor: "Biz burada Türkiye'nin menfaati için çalışan bir lobiyiz, yardımcı olmaya her zaman hazırız."

Rıza Kılıçali, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusuna gönüllü olarak katılmak için Cezayir'den Anadolu'ya giden Türk asıllı Cezayirlileri anmadan geçmiyor. Babasının amcası bu amaçla yola çıkıp şehit düşenlerden biriymiş. Savaşın son günlerine yetişen gençlerin büyük kısmı geri dönmüş, ama bir grup Tlemsenli genç Türkiye'de kalmayı yeğlemiş. Tersine bir yolculuk, durmak bilmeyen bir yürüyüş… Onların ataları asırlar önce Anadolu'dan Cezayir'e göçmemiş miydi? (Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Kuyumcu Ali Hoca

Hayreddin Ali Hoca, orta boylu, güleç yüzlü, ellili yaşların keyfini süren ve bizim varlığımızdan duyduğu memnuniyeti her fırsatta dile getiren Türk asıllı Cezayirlilerden biri. Hikâyesini dinlemeye can atıyoruz, ama bir oturabilsek yerimize! Bir gün orada geziyoruz, bir gün burada. Osmanlı kasabası olarak bilinen Kasba'nın yokuşlarını tırmanırken Oruç Reis aklımızda. 16. yüzyılda kenti çevreleyen surların

gerisinde, eski Berberi kalesinin üzerine yeni bir 'kasba' inşasını emreden oydu çünkü… Kasba da bir tür kale aslında, Mağrib ülkelerinde savunma amaçlı yapılmış şehirlere verilen isim. Bugün kaleye ihtiyaç yok, ama bu kadim mahalle viran görünümüyle 'turistik' ihtiyaçlara da cevap vermiyor yazık ki! Şehre hâkim bir tepeden denize doğru inerken, zarif evlere ve o evlerin oluşturduğu geçitlere hayranlıkla bakıyor ve cazibe merkezi olabilecek bir muhitin bunca köhne kalışına hayıflanıyoruz. Bir başka gün, 'Bey Sarayı'nın kapısını zorluyoruz. Bu saray ve diğerleri, yönetici sınıfın gücünü temsil ettiği için ayrı bir kategoride değerlendirilebilir, ama Cezayir'in Osmanlı zamanında gösterdiği 'sivil' gelişim inkâr edilemez.

Kuyumcu Ali Hoca ve ailesi (Foto: Mehmet Ali Poyraz)

Afrikalı Leo, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Mağrib'in Müslüman kentlerini yokluklarla boğuşan yerler olarak betimlemişti oysa. Osmanlı valileri bu gidişi tersine çevirdiler ve Kuzey Afrika şehirlerini İslam medeniyetinin medar-ı iftiharları hâline

getirdiler. Bir zamanların kendi halindeki kıyı kenti Cezayir'in kozmopolit bir şehre dönüşmesi de bu döneme rastlar.[31]

Camileri, sarayları, kışlaları beraberce dolaştığımız ve 'Ali Hoca' diye hitap ettiğimiz Hayreddin Bey hakkında en iyi bildiğimiz şey, dört aydır Türkçe kursuna devam ettiği… Tepeler üzerine istiflenen binalarıyla İstanbul'u hatırlatan başkent Cezayir'in sokaklarında yarı koşar adımlarla dolaşırken, kırık dökük Türkçesini bizimle paylaşması için teşvik ediyoruz onu, sabırla dinliyor ve hatalarını düzeltiyoruz. Bu adam bizde hem şefkat hem saygı uyandırıyor. Cezayir'deki Osmanlı eserlerini dolaştığımız günlerden birinde, "Akşama yemeğe gelin" diyor Ali Hoca: "Eşim ve kızlar kuskus yapacak sizin için." "İşte hikâye zamanı." diye seviniyoruz, ne varsa sevinecek! Eski zamanların uzun gecelerinde anlatılan heyecanlı şark hikâyelerinden birini dinleyeceğiz sanki! Dar'ul Beyda semtindeki o evde bizi ne bekliyor oysa? Güler yüzlü bir karşılama, cömert ve nefis bir sofra, eyvallah, ama bahçeye nazır balkonda, asırlar geçse de 'kaybolmuşluk' hissinden kurtulamamış bazı adamlar oturuyor. Var olduklarından emin olmak için, ellerindeki tapulara, tarihi evraklara ve eski fotoğraflara bir kez, bir kez daha bakıyorlar. Altmışlı yaşlarını süren bu adamların büyük dedeleri etrafında dönen hararetli tartışmaları ve Fransızlardan miras soyadlarından hâlâ rahatsız olmaları ne anlama geliyor? 'Kimlik' arayışı insanı bir gölge gibi takip ediyor anlaşılan? Ev sahibimiz Hayreddin Ali Hoca önceliği komşularına, masanın etrafında bizim için toplanan bu 'eski' Türklere vermemizi istiyor.

Zübeyr Rahmun oldukça ciddi bir ifadeyle; "Lütfen" diyor, "Soyadımı 'Bin Türki bin Halil' olarak yazın." Sonra bu koca adam, ailenin 1892'den bu yana kullandığı soyadından bir çocuk gibi şikayet ediyor: "Fransızlar bana Rahmun adını verdi. Ben bu ismi kabul etmiyorum. Benim adım Türkoğlu

---

[31] Unutulmuş Sınırlar. Andrew Hess. Küre Yayınları, s 241.

Haliloğlu'dur." Zübeyr Bey'in Cezayir'e ilk gelen dedesi Halil Bey'in İzmirli olduğu tahmin ediliyor. Onun oğlu Muhammed bin Türki bin Halil 1745'lerde Cezayir Beyi imiş. Üniversite öğrencilerinin yüksek lisans tezlerine konu olan 'cellat' lakaplı bu adam, torunlarının geri almaya çalıştığı geniş bir arazide yatıyor şimdi. Bir arazinin mülkiyetine o yıllardan bu güne sahip çıkabilmek az iş değil Cezayir'de. Tapuları kurtarabilmek için nice badireler atlatan ve bunu kısmen başaran bin Türki bin Halil ailesinin yüzü yine de gülebilmiş değil. Zübeyr Bey'in anlattıklarına bakılırsa aile macera dolu günler yaşamış; "Eski kayıtlarda başkente bağlı bir ilçenin tamamı bizim tapulu mülkümüz olarak görünüyor. Burası, deniz kenarında Osmanlı kulesinin de olduğu bir sahil şehri… Fransızlar toprak reformu yaptıkları zaman bey ailelerine idare ettikleri yerlerden biraz toprak verdiler, ama çoğuna el koydular. Büyükannem bazı tapuları Fransızlardan saklamak için karnına bağlamış. 1963 yılında bağımsızlığımızı kazanınca elimizdeki orijinal dokümanlarla hükümete gittik. Fransızların el koyduğu arsaları geri almak istedik, ama yeni hükümetin yetkilileri sosyalist bir dönemin başladığını hatırlatarak, 'Kapitalizmi bu ülkeden çıkardık size toprak veremeyiz.' dediler. İlçede hâlen bize ait bir saray kalıntısı var, ama içinde insanlar oturuyor. Onları oradan çıkartmak ve binayı restore etmek için bakanlarla görüşüyorum. Dedemizin türbesi de restore edilmek üzere kültürel miras listesine alındı." Aile tarihini araştırmaya 23 yıl önce başlayan Zübeyr Bey, tapuları ve fotoğrafları büyük ölçüde toparlamış olmanın zaferini kutluyor: "Dokümanların hepsi bende. Hazinenin sahibi benim, onu kimseye vermem. Kuzenlerim geldiğinde sadece görmelerine izin veriyorum." Henüz ulaşamadığı şecerenin bir nüshasını Türkiye arşivlerinde bulacağını ümit eden bu azimli adam, "Para ve zaman

önemli değil." diyor. "Hepsinden geçtim. Köklerimi tanımak istiyorum. Ben bir Osmanlıyım. Cezayirli ve Müslüman olmaktan gurur duyuyorum. Belki Türkiye'deki akrabalarımla tanışacağım. Orası benim geçmişimin ülkesi. Damarlarımda dolaşanı unutamam."

Cezayirli Türklerin bugünkü ruh hâllerini anlamak için babası eski bir bürokrat olan Adil Başamar'a da kulak verelim: "Hac'da Türkler, beni de Türk zannederek 'Şu taraftan geç.' dediler, nasıl sevindim bilseniz. Bizde her ailede en az bir kişi Türkiye'deki akrabalarını arıyordur." Soyağacında Türkiye'ye uzanan bir dal görenlerin bağlantıyı netleştirinceye kadar mücadele etmesi neyle izah edilebilir? 1995 gibi bir tarihte, Cezayir henüz Türk işadamları tarafından keşfedilmemişken Vahran Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı okuyan ve Vahranlı bir kızla evlenerek 'hanım köylü' olan Mustafa Akarca'nın tespiti gayet mantıklı görünüyor: "Burada İspanyollar ve Fransızlar da çok kaldı, ama emin olun İspanyol ya da Fransız atasını arayan bir Cezayirliye rastlayamazsınız. 15 yıl boyunca 'Benim de dedem Türk.' diyen onlarca insanla tanıştım halbuki. Üniversite'deki sınıf arkadaşımın adı Mustafa Kemal soyadı Kara Mustafa idi. Soyunun Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya dayandığını araştırmış ve bulmuştu."

Fransızlar; önce topraklarımızı aldılar elimizden, sonra .ismimizi değiştirdiler ve lisanımızı bozdular

Ev sahibimiz Hayreddin Ali Hoca'nın soyu beylere, paşalara dayanmıyor. Gerçi 1806'da bir yıl Cezayir beyliği yapıp rahmete kavuşmuş bir 'Ali Hoca' var, ama bizim Ali Hoca'nın onunla bir ilgisi yok. Ailesi, vaktiyle bu beyin idare ettiği muhitte yaşadığı için soyadları Ali Hoca oluvermiş, hepsi bu… Ellerinde bir şecere yok, birçok Cezayirli gibi aile tarihlerine ait arşivleri görme imkânından yoksunlar. Söz dönüp dolaşıp Fransa'ya dayanıyor, kaçarı yok!

Fransızlar 1962'de Cezayir'i terk ederken öyle üç beş belgeyi değil, ülkenin bütün tarihini yanlarında götürmüşler. Ali Hoca, "Mahallelere kadar her şeyi boşalttılar." diyor. "Tapular, nüfus kayıtları, şecereler, Osmanlı zamanında tutulan bütün arşiv… Bomboş bir devlet bırakıp gittiler." Arşivler, Cezayir ile Fransa arasında gerilim oluşturmaya devam ediyor, Cezayir ısrarla istiyor, Fransa inatla vermiyor. Belki, sürece bir katkısı olur diye Türkiye, Cezayir'in talebi üzerine kendi arşivindeki 50 belgeyi 2008'de başkent Cezayir'de sergilemiş. "Biz eski arşivleri açabiliyoruz, herkes görebiliyor. Buyurun siz de açın." denmiş bu şekilde, ama nafile! Hayreddin Ali Hoca, kaplumbağa hızıyla da olsa bağımsızlık savaşına ait bazı arşivleri alabildiklerini söylüyor. Geçen sene, Fransa'dan elli dakikalık bir görüntü gelmiş mesela… Tahmin edileceği üzere, kendi aleyhlerinde olmayan, daha çok Mücahitleri savaşırken gösteren görüntüler bunlar. "Ama olsun" diyor Ali Hoca: "Askerî Müze'de onların katliamını gösteren fotoğraflar var. Bizimle dostluk anlaşması yapmayı gerçekten istiyorlarsa burada katliam yaptıklarını kabul etmek zorundalar. Cezayir hükümeti de bunu şart koşuyor zaten."

Fransızların marifetlerini (!) anlatırken gözleri yaşarıyor Ali Hoca'nın, ama ironiye bakın ki, onların zulmünü, onların diliyle aktarıyor. Fransızca bugün çoğu Cezayirli için bir hediye gibi… "Çok kötülük ettiler bize, ama bu dilden vazgeçemeyiz. Bugün dışa dönük olmamızı Fransızcaya borçluyuz." diyenlerin sayısı hiç de az değil. Ancak aynı kişiler, sürgüne gönderilenlerin dönüşte yaşadığı trajediyi bilecek kadar da şuurlu görünüyor: "Fransızların sürgüne gönderdiği kişiler uzun yıllar sonra döndüler, ama geride bıraktıkları ailelerine ve akrabalarına ulaşamadılar. Çünkü Cezayir'de kalan aile fertlerinin soyadı değiştirilmişti. Bu şekilde dağılan, parçalanan çok aile oldu."

Ali Hoca, geçmişte çok kişinin canını yakan bu uygulamalara inat olsun diye sanki, çocuklarının her birini aklı yeter yetmez Türkiye'ye götürmüş ve "İşte biz buradan geldik!" demiş. Her ziyaretten de hoş hatıralarla dönülmüş neyse ki. Bir sene, Beyazıt Meydanı'nda biraz sohbet ettikleri biri onlara hediye vermiş, diğer sene bir başkası evinde ağırlamak istemiş ve Ali Hoca her seferinde çocuklarına dönüp, "İşte görüyorsunuz, Türkler böyle cömerttir." demiş.

Muhittin Nahas

Vahran, Cezayir'in yaşayan şehirlerinden biri. Vaktiyle önemli merkezlerden biri olup da sonradan gözden düşen ya da aynı hızla büyüyemeyen bütün eski şehirler gibi, kendine özgü bir köhnelik içinde. Akdeniz'in güzelleştirdiği ve seyyahların çok sevdiği bir köhnelik ama bu… Pasaklı arka sokaklar, renkli, karmaşık pazarlar, vasat caddeler ve sahile açılan bakımlı meydanlar… Gezip tozmak için gelmiş değiliz gerçi Vahran'a, ilk gün, İspanyolların yaptırdığı ve Osmanlı'nın geliştirdiği Santa Cruz kalesinden şehre ve masmavi Akdeniz'e 'kuşbakışı' bir göz attık, sonra teleferikle aşağıya kaydık. Eskiden Türklerin yoğun yaşadığı Mars'el Kebir'i başka nasıl görebilirdik! Bir de gece uykusu bilmeyen ışıl ışıl bir Arap şehrinde insanların eğlencesine tanık olmak için lunaparka gittik. Hepsi bu. Şimdi, kaldığımız otelin lobisinde kıymetli bir misafir bekliyoruz: Vahran Üniversitesi'nden Tarih Profesörü Muhittin Nahas. Koltuğunun altında birtakım evraklarla çıkagelen Prof. Nahas, aile şeceresine sahip ender Cezayirlilerden biri. Fransa'nın, bütün sömürgelerine ait arşivleri topladığı Nantes şehrinden bir kuzenin yardımıyla gelen şecereye göre, Anadolu'dan Cezayir'e beş bin askerle gelen ilk dede Kaptan Mustafa, İspanyolların Vahran'dan çıkarılmasında önemli rol

üstlenmiş. Muhittin Bey, Barbaros'a yardım için yola çıkan bu cesur adamın altıncı kuşaktan torunu işte.

Prof. Muhittin Nahas, Türkçe bir cümle kuruyor: "1980'de ilk defa Türkiye'ye gittim." Gülümseyerek ve biraz çekinerek konuştuğu Türkçe, sohbetin kimi yerlerinde üç beş kelimeyle kendini yeniden gösterecek, ama bu ilk yolculuğun meşakkatini anlatabilmesi için Muhittin Bey'in ana diline dönmesi lâzım: "Direkt uçuşlar yoktu o zaman. Önce Marsilya'ya ardından Milano'ya uçtum ve üçüncü aktarmanın sonunda İstanbul'a varabildim. Ulaşım zordu, çünkü Türkiye-Cezayir ilişkileri yeterince sağlam değildi."

İki ülke arasındaki bağlar uzunca bir zaman kopuk dursa da 'Eski dost düşman olmaz.' düsturu galip gelmiş görünüyor. Çok değil, 1900'lerin başına dönünce bile bugün pek bilinmeyen bir dayanışma örneğine rastlayabiliriz. Fransız işgali döneminde kıyıda köşede kalmış küçük camilerde Halife adına hutbe okutmaya devam eden Cezayir halkı, 1911'de Libya'yı İtalyan işgalinden korumak için savaşan Türk askerlerine 4 bin Fransız Frangı tutarında bir yardım göndermeyi ihmal etmemiş. Prof. Nahas, yine pek bilinmeyen tarihî bir bilgi veriyor: "Atatürk de Cezayir'deki din adamlarına yardım etti. Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın manevi kumandanı Abdülhamid Bin Badis'i öven ve destekleyen konuşmalar yapması önemli bir hadisedir."

Fransız işgalinin yüzüncü yılında 'Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti'ni kurarak mücadelenin fitilini ateşleyen Bin Badis, "Sömürgeciliğe karşı ne ile savaşalım?" diye soranlara "Ben ilimle savaşıyorum. İlim ülkede yayılırsa sömürgeciliği yenerim. Bu yolda en etkili silahım ise dildir."[32] cevabını

[32] Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi Bin Badis. Sabri Hizmetli. Diyanet Vakfı Yayınları, S 69.

veriyor ve Fransız uyruğuna geçenleri mürted ilan ediyordu. Bin Badis ile işte bu vatanseverlik hususunda birleşen Atatürk, Prof. Nahas'a göre, Cezayirlileri etkilemiş ve bu yüzden Fransa'nın tepkisini toplamış bir liderdir. Ancak bu tepki, İzmir, Yunan işgalinden kurtulduğunda Cezayir halkının ellerinde Atatürk posterleriyle sokağa dökülmesini ve gazetelerde çıkan sevinç haberlerini engelleyememiştir. Türkiye'ye ait bilgilerin bugün bile Fransa süzgecinden geçerek Cezayir'e geldiğini belirten Prof. Nahas, bugünkü Türklerin sıklıkla muhatap olduğu 'Müslüman mısınız?" sorusunun kökeninde de Fransız çarpıtmasının yattığına inanıyor. Zira Cumhuriyet'in ilanı, o dönem Cezayir'de çıkan gazetelerde 'bir kâfir devletinin kuruluşu' şeklinde lanse edilmişti. Türkiye'de yayımlanan ve genel olarak rejim değişikliğini destekler mahiyette yayın yapan Fransızca gazetelere ulaşabilenler de vardı. Bu gazetelerin Atatürk'e karşı saygılı bir tutum izlemesinin tezahürleri özellikle Tlemsen şehrinde bugün bile görülebilir: Adı Mustafa Kemal olan, Cumhuriyet'le yaşıt dedeler…

Cezayir bahsini 18. yüzyılda yaşamış ve muhtemelen Anadolu'dan gemiyle Kuzey Afrika sahillerine inmiş Mağriblioğlu lakaplı bir şairin dörtlüğüyle bitirelim: "Mağriblioğlu eydür bu sözüm doğru/Çıktım burçlarına eyledim seyri/Vatanı sılayı unuttum gayri/ Eğlendim de sende kaldım Cezayir"

SUDAN

Sudanlı Osmanlılar

Osmanlı torunlarını ziyaret edip hâl hatır sormak üzere Afrika'nın kuzeyinde gezinirken, rotayı hafif aşağı kırmış olmalıyız ki kendimizi Sudan'ın başkenti Hartum'da buluyoruz. Sudan, Osmanlıyla irtibatını Mısır üzerinden kuran, ama bir yandan da Libya'yı daha ehemmiyetli kılan bir ülke… Sudan'a inen zengin kervanların kestirme yolu Libya'dan geçiyordu zira ve bu yolla Trablus'a gelen fildişi, balmumu, altın tozu, deve kuşu tüyü ve bilhassa zenci köleler, Avrupa mamullerini ihtiva eden vapurları da Trablus limanına çekiyordu. Türk arşiv vesikaları, Osmanlı hükümetinin, Libya'nın can damarı sayılabilecek Sudan ticaret yolunun vilayet hududu içinde kalması ve güzergâhın değişmemesi için gayret ettiğini gösteriyor.[33] İngiltere ve Fransa'nın da iştahını kabartan bu yol, II. Abdülhamid'in bir hülyasını besliyordu aynı zamanda; İslamiyet, Afrika'nın iç kesimlerine bu kanaldan inebilirdi… Sonrası malum, o kanal Afrika kıtasındaki son Osmanlı toprağı Trablusgarp'ın kaybedilmesiyle kapanıp gitti.

Türklerle Sudanlıların karşılaşması Osmanlı Afrika'sı araştırmalarından tanıdığımız Prof. Ahmet Kavas'a göre, bin yıl önceye dayanıyor. Mısır'da kurulan Türk devletleri Tolunoğulları,

---

[33] Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti. Abdurrahman Çaycı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, s 11.

İhşitler, Eyyubiler ve Memluklarda Türk ve Sudan askerlerini aynı ordu içinde yan yana savaşırken görebiliyoruz.

Başkent Hartum'da Osmanlı paşalarının türbesi

Osmanlı'ya gelince, Yavuz Selim'in Mısır fethini müteakip ele geçirilen Memluk topraklarıyla birlikte ilk Osmanlı-Sudan münasebetleri de başlamış oluyor. O topraklar içinde yer alan Sevakin limanı bir 'sancak' olarak Habeş Eyaleti'nin merkezi seçilmiş ve Sudan'ın kuzeyi ve doğusu bu eyalete bağlanmıştı. Bugün Sudan topraklarının bir parçası olan Sevakin'in Osmanlı açısından önemini, Hartum Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Tarık Muhammet Nur'dan dinleyelim: " Kızıldeniz'in önemli limanlarından Sevakin, Osmanlı döneminde hem askerî üs hem de gümrük limanı olarak kullanıldı. Bilhassa Mekke ve

Medine'nin müdafaası bu yolla sağlandı ve Doğu Sudan'dan temin edilen erzak ve hayvan, kutsal topraklara bu liman üzerinden gönderildi. Ayrıca, Somali sahillerine kadar uzanan Osmanlı topraklarına ulaşabilmenin ve oraları kontrol altında tutabilmenin de yolu Sevakin'den geçiyordu. Ancak, İngilizler Sudan'a yerleştikten sonra hem siyasi hem de kültürel sebeplerle Osmanlı limanını terk ederek Port Sudan limanını inşa ettiler. Sevakin, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra önemini kaybetti ve bir harabeye dönüştü."

Sevakin'de yıkılmak üzere olan Osmanlı saraylarının, gümrük limanının ve iki caminin TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı) tarafından restore edileceği müjdesini verdikten sonra, Hartum'da izini sürdüğümüz Osmanlı torunlarının bu topraklara niçin ve nasıl geldiklerini anlayalım. İlk gelenlerin ya asker ya da idareci olduklarını tahmin etmek zor değil. Prof. Kavas'a göre, Osmanlı Sudan'a binlerce asker göndermek yerine Mısır'da bulunan askerlerini buraya sevk etmeyi tercih etmişti. Mısır ve Kuzey Afrika'da olduğu kadar esaslı bir Osmanlı idari sisteminin yerleşmediği Sudan'a doğrudan getirilmiş bir Türk nüfusundan da söz edilemezdi. Bugün, kendisini Osmanlı ya da Türk olarak tanımlayanların 16. yüzyıldan itibaren Sevakin, Barbar ve Şendin bölgelerine yerleşen Osmanlı tebaasına ait asker ve memurların torunları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1821'de Sudan'ın mahallî gücü olarak nitelendirebileceğimiz Func Sultanlığı'nı ortadan kaldırıp Hartum şehrini kurmasıyla başlayan 'Türk dönemi'nde ise Osmanlı yerleşimlerinin Hartum, Kasala, Ubeyd ve Faşir çevresine kaydığı görülüyor. İngilizlerin ülkeyi işgal ettiği 1881 yılına kadar tam 60 yıl süren 'Türk Dönemi'nin bugünkü Sudanlılar tarafından nasıl algılandığını da öğreneceğiz, ama şu bizim Osmanlı torunlarıyla buluşalım artık. Hartum'un farklı semtlerindeki üç aileyi ziyaret edeceğiz. Haydi bismillah!

Anne tarafım bugüne kadar 'Biz Sudanlıyız.' demedi

187 yıl önce, Mehmet Ali Paşa ordusuyla Mısır'dan Sudan'a inen Ömer Abdülkerim Bortelli, bir daha ne ata yurduna dönebilmiş ne de Mısır'a… Önce Hartum'a sonra Medeni şehrine gelmiş ve burada dal budak sarıp torun torbaya karışmış. Ailenin önemli bir kısmı bugün de Medeni'de yaşıyor ve kendilerini hâlâ Türk olarak tanımlıyor. Biz onun kız torunlarından Fethiye Hanım'la konuşuyoruz. Torun dediysek, ununu elemiş, eleğini asmış ak saçlı bir hatun anlayın siz. Ömer Abdülkerim'in oğlu Osman imiş, onun oğlu Mahmut ve onun oğlu Yusuf, yani Fethiye Hanım'ın babası… Şecere bu basit hâliyle bile ailenin Sudan'da kök saldığını ve ilk geliş hikâyesinden epeyce uzaklaştığını anlatıyor. Nitekim Fethiye Hanım kendisinin pek bir şey bilmediğini, ama Medeni'deki erkek kardeşinin bu konuyla ilgili olduğunu söyleyip kenara çekiliveriyor. Bir ümit, kızına dönüyoruz: "Siz bilirsiniz belki, hiç değilse dayınızdan dinlemişsinizdir." Doktor İman Hanım, bebeğini sakinleştirmesi için annesine uzatırken, "Annemlerin bir farkı var." diyor. "Onlar, asılları Türk olduğu için kendilerini farklı görürler. Bundan onur duyarlar. Türkiye'yi ve Türkçeyi bilmezler, ama gururlanırlar. Anne tarafım bugün bile 'Biz Sudanlıyız.' demiyor. Şekilleri de farklıdır zaten, renkleri açıktır." İman Hanım, kendisini bu hissiyatın dışında tutuyor ve kesin bir dille şöyle söylüyor: "Ben Sudanlıyım ve şu an bir Sudan vatandaşı olarak konuşuyorum."

Şimdi gelelim asıl sürprize: İman İsa Beşir ya da yeni adıyla İman Bulut, 'Bulut' kelimesinden de tahmin edileceği üzere, Sudan'da çalışan bir Türk mühendisle evli. Diyeceksiniz ki: "Ah tabii, aile Türk asıllı olduğu için kızlarını da bir Türk damada vermek istediler." Ama hayır, hiç de öyle olmamış. Hüseyin Bulut, tam on defa kız isteyerek kapıyı aşındırmak zorunda kalmış.

Fethiye Hanım (en sağda) torunları ve kızı İman Bulut

Kızın babası vefat ettiği için söz dayıya düşmüş ve 'Türk olmakla gururlanan' o dayı eve bir Türk damat gelmemesi için epey diretmiş. Korkmuş çünkü, yetim yeğeni laik Türk ellerine gidecek, dinden imandan uzaklaşacak zannetmiş. Böyle bir Türkiye algısı işte… Neyse, sonunda damattan garanti almış olacak ki eve gelen dünürlere kendisini "Ben Ebu Bekir Yusuf, Türküm." diye tanıttıktan sonra 'olur' sözünü vermiş. Bugün, kem gözlerden ırak, mutlu bir evlilikleri ve üç oğulları var İman ve Hüseyin'in. İster istemez merak ediyoruz, Türkiye'yi nasıl buldu İman, eşinin köyünde ne hissetti? "İki düğün yaptık" diyor İman, "Biri burada, diğeri Hüseyin Bey'in köyünde. Köye gittiğimde Türk asıllı olduğumu bilmiyorlardı, 'Afrika'dan bir kız geldi.' demişler sadece. Türkçe konuşamadığım hâlde kendimi gurbette hissetmedim. Annemin akrabalarının arasındaydım sanki. Çok sıcak davrandılar bana." Türkiye'de İslam'dan uzaklaşma bahsine gelince, "Bilakis" diyor İman, "İmanım arttı. Camileri, türbeleri gezdim ve insanların dine bağlı olduklarını gördüm. Hem de temiz ve modern bir ülke. Hüseyin Bey neredeye

giderse ben oraya giderim, ama sonunda inşallah Türkiye'ye yerleşmeyi düşünüyoruz." İman söz arasında bir şey söylüyor ve nedense bu sözler bize çok dokunaklı geliyor: "Dedemin kabrini görünce ağladım. Yazık, yalnız gelmiş, ailesi yok. Eşimin annesi de Yemen'de ölenlere ağlıyor hâlâ, aklına geldikçe…"

Prof. Tarık Nur, bugün Sudan'da Osmanlı soyundan geldiğini iddia edenlerin sayısının hiç de az olmadığını söylüyor. Ona göre bu gayet anlaşılır bir durum, çünkü hâkim bir millete intisap etmek birçok kişiye cazip geliyor. Mehmet Ali Paşa'nın askerleri 'Türk dönemi' olarak bilinen yıllarda halka eziyet ettiği hâlde bu böyle… Başlangıçta Osmanlı yönetimini gönüllü olarak kabul eden Sudanlılar bu dönemde şikâyetlerini İstanbul'a duyurmuş olacaklar ki Kavalalı uyarılmış ve halka yumuşak davranmaya davet edilmiş. Prof. Nur, sert tavırların Osmanlı aleyhinde propaganda yapan Batılıların ekmeğine yağ sürdüğü ve bu 'koz'un Sudan'da iyi kullanıldığı görüşünde. İngiliz işgali döneminde oluşturulan Osmanlı algısının düzeltilmesi için çalışmalar yapıldığına da dikkat çeken Nur, bugün durumun gayet iyi olduğuna inanıyor: "Sudan halkı Türkleri seviyor ve Türkiye'de cereyan eden hadiseleri gün be gün takip ediyor."

'Ninen Türk.' dediler bana sadece…

Hartum ziyaretlerinin ikinci adresi Tahiyye Ahmet Zeki'nin evi. Geç bir saatte kapısına dayanmış olmamıza rağmen gayet zarif bir gülümsemeyle içeri buyur ediyor bizi. 1960'ta üniversiteyi bitirmiş, aynı sene işe girdiği Sudan Bankası'ndan 2000 yılında emekliye ayrılmış, bu arada 11 yıl Londra'da yaşayıp epey de ülke dolaşmış 70 yaşlarında bir hanım oturuyor karşımızda. Babasının annesi Mısır'dan gelen Türklerden imiş… "Onu görmedim." diyor Tahiyye Hanım, "Ben doğmadan çok önce ölmüş. 'Ninen Türk.' dediler bana sadece. Bir de çok az Arapça bilirmiş. Öyle söylediler."

Tahiyye Ahmet Zeki ve torunu

Dilimizin altındaki baklayı çıkarıyoruz nihayet, evini kiraya verdiği Türk öğrencilerin 'Tahiyye Teyzesi' İstanbul'da, Erzurum'da Çankırı'da hâsılı Türkiye'nin herhangi bir şehrinde filanca kişinin büyük halası ya da ninesi olabilecek kadar Anadolulu bir kadın değil mi Allah aşkına? Meğer sadece biz değil, Sudanlılar da öyle düşünüyormuş, hatta cesaret bulanlar, "Hanımefendi siz nerelisiniz acaba?" diye de soruyormuş. Tahiyye Hanım ne diyormuş peki: "Yarı Türk, yarı Sudanlıyım." Sudanlı Osmanlıların yerli halkla kaynaştığı ve zaman içinde ana dillerini unuttukları bir gerçek. Misafir bulunduğumuz evde bilinen tek Türkçe kelimenin 'köfte' olmasına şaşırmıyoruz bu yüzden. Türklerden yadigâr kalanlar; köfte, dolma, yaprak sarması ve açık benizli ninelerin, dedelerin siyah-beyaz fotoğrafları…

O fotoğraflar, 'Cad' ailesinin evinde de çıkıyor karşımıza. Osmanlı döneminde asker olarak Mekke'ye giden, sonra orada yerleşip ticaretle ilgilenen ve kardeşlerinin bir kısmını geride bırakarak önce Sevakin'e sonra Hartum'a yerleşen Muhammed

Emin Cad, eski bir fotoğrafın içinde, onun hikâyesini araştırdığımızdan bihaber kıpırtısız duruyor.

Ali Emin'in dedesi Muhammed Emin Cad (10.05.1943 tarihli)

Sadece biz değil, o an büyük dedenin fotoğrafına bakan oğullar ve kızlar pala bıyıklara ve duruştaki heybete bakıp

mırıldanıyor: "Gerçek bir Türk imiş bizim dede." Muhammed Emin'in torunu Ali Emin yani bizi misafir eden ailenin reisi, bugün kendisini Sudanlı sayıyor.

Ali Emin Cad

İşin aslı, o bu tür mevzularla pek de ilgili görünmüyor. Türkiye ile tek bağlantısı bir Türk firması olan Aslan Çimento'da genel müdür olmakla sınırlı. Yine de aile tarihine ilişkin sorularımız onu keyiflendiriyor, "Sayenizde, şeceremi bir kez daha gözden geçirme fırsatı buldum." diyor gülerek. Bu sırada eşi mühim bir sır verir gibi kulağımıza fısıldıyor: "Oğlumu bir Türk kızıyla evlendirmek isterim. Aklınızda bulunsun."

Darfur; Osmanlıya gönülden bağlı…

Sudan'ın yumuşak karnı Darfur, Türkiye'den nasıl görünüyor? Artık bitmiş görünen iç çatışmalardan arta kalan tedirginlik, yoksulluk, eğitimsizlik, bulanık sular ve sarı bir toz bulutu… Başkent Hartum'a bile kara yoluyla beş gün uzaklıktaki bu eyalette Osmanlı'dan bir iz aramak kimin aklına gelir? Önceleri bizim de aklımıza gelmedi. 'Kimse Yok Mu Derneği'nin gönüllü

doktorlar eliyle yürüttüğü ücretsiz katarakt ameliyatlarının halkta nasıl bir Türkiye sempatisi oluşturduğunu gördüğümüzde, iki ülke halkının ilk defa buluştuğunu, tanıştığını düşünmüştük, ama yanılmışız. Darfur da Sudan'ın iç kısımlarındaki Sinar ve Kordufan gibi Osmanlı hâkimiyetini gönüllü olarak benimseyen ve Osmanlı Sultanı'nı halife olarak kabul eden yerlerden biriymiş meğer. O dönemden bir isim ön plana çıkıyor; Darfur'daki Fur Hanedanı'nın son sultanı Ali Dinar… Sudanlı Prof. Tarık Muhammet Nur, İngilizler Sudan'ı işgal ettiği hâlde Darfur'da 18 yıl boyunca bağımsızlığını koruyabilen Dinar'ın Osmanlı Devleti'ne gönülden bağlı kaldığını hatta bu noktadaki samimiyetini Osmanlı Halifesi'nden bir bayrak isteyerek ve 1. Dünya Savaşı'ndaki cihat çağrısına uyup İngilizlere karşı savaşarak gösterdiğini söylüyor. En önemli dostluk göstergelerinden biri de 1960'lara kadar Darfur'daki camilerde hutbelerin Osmanlı Halifesi adına okunmaya devam etmesidir ki bu uygulama İngiliz işgali döneminde bile devam etmiştir.

Bugün Güney Darfur'un başkenti Niyala'daki üç Türk bayrağından birini dalgalandıran TİKA da, hastane yapmak, su kuyusu açmak gibi çalışmaların yanı sıra Sudan dönemine ilişkin Osmanlı arşivinin birer kopyasını Niyala'ya getirmeye hazırlanıyor. Niyala Üniversitesi'ndeki akademisyenlerin "Elimizdeki arşiv çok yetersiz, Osmanlı tarihini canlandırmamız için bize yardım edin." çağrısı üzerine kolları sıvayan TİKA'nın Darfur sorumlusu Musa Aşkın'a kalırsa, Ali Dinar dönemine ait Osmanlı hatıraları günümüzde de canlılığını koruyor ve Darfurlular Türk deyince hâlâ Osmanlı'yı hatırlıyor.

YEMEN

Yemen'den dönemeyenler deyince hep şehit olanlar gelir aklımıza. Ama sağ salimen orada kalanlar hatta İstanbul'a geldikten sonra yeniden maaile Yemen'e dönenler de var. Osmanlı çekildikten sonra devlet nizamının çökmesinden korkan İmam Yahya'nın bazı Osmanlı memurlarından aileleriyle birlikte Yemen'de kalmalarını istediği hatta ikna etmek için ev, arsa ve para gibi vaatlerde bulunduğu anlatılır bugün. Ama arşiv belgeleri Yemen'de kalmayı Türkiye'nin menfaati için yapılmış bir fedakârlık olarak değerlendiren bu Türklerin maddi sıkıntı çektiğini ve Ankara hükümetinden yardım istediklerini gösterir. Aralarında Tabip Miralay, Tabip Binbaşı, tabur imamı, tabur hesap memuru gibi askerî görevlilerin de bulunduğu Türkler, son Yemen valisi Mahmut Nedim aracılığıyla yolladıkları ve her defasında Osmanlı ve İslam vurgusu yaptıkları mektupları yeni hükümetin neden cevapsız bıraktığını, beklenen yardımın neden bir türlü gelmediğini anlamazlar yazık ki.[34]

Denilebilir ki, Yemen'de unutulanlar ülke topraklarını Türk şehitliğine dönüştüren isimsiz Mehmetçikler değildir, onların hiç değilse bir türküsü ve bugün bile arkalarından ağlayanları vardır. Asıl unutulanlar Yemen'deki son Osmanlılardır. Kendi rızalarıyla ya da İmam Yahya'nın ısrarıyla kalıp Yemen'deki Türk varlığını fiilen devam ettiren doktorlar, mühendisler, hesap uzmanları, din adamları ve askerler… Biz işte onların çocuklarını ve torunlarını

---

[34] Adı Yemen'dir. Mim Kemal Öke, M. Lütfullah Karaman. Ufuk Kitapları

bulduk. Türkçe öğrenmeye çalışan yaşlı hanımları, akrabalarını bulmak için yollara düşen amcaları ve "Nerelisin?" sorusuna bugün bile "İzmirliyim." diyen çocukları…

Ragıp Paşa'nın kızı Şehriyar

"Ehlen ve sehlen binti bilâdî"… Yemen'in tarihî evlerinden birinde ziyaretimizi dört gözle bekleyen bir kadın varmış meğer. Uzun zamandır görmediği yeğenleriymişiz gibi heyecanla, coşkuyla buyur ediyor bizi, hem de ne hoş bir cümleyle: "Hoş geldin ülkemin kızı…" Mütemadiyen bir şeyler anlatan, konuşurken gözleri yaşaran, dolaplardan fermanlar, siyah beyaz fotoğraflar indiren, bildiği bütün Türkçe kelimeleri aralara serpiştiren ve Türkiye'den gelen misafirini 'ülkemin kızı' diye karşılayan bu kadın kim?

Yemen'de bütün hanımlar gibi siyah 'abaye' giyinen ve yüzünü peçeyle örten Şehriyar, 'Dünyadaki cennet' dediği İstanbul'da nasıl giyiniyorsa öyle geçiyor objektifin karşısına

Ragıp Paşa'nın kızı Şehriyar Hanım, tam adıyla Fatma Şehriyar Muhammed Ragıp Refik. Bir gemiye binip bir daha dönmemek üzere Yemen'e yol alan Ragıp Paşa, güvertede

arkasına şöyle bir bakıp "İstanbul'dan çıktım, başım selamet." derken bilemezdi elbet, Yemenli genç bir hanımdan doğacak kızı Şehriyar hep İstanbul'u özleyecek… Fotoğraflarda küçük bir kız çocuğu, yaşlı ama heybetli bir adamın elini tutuyor. O adam yani Ragıp Paşa, elinden tuttuğu kızı Şehriyar'ı, işte o yaşlardayken bırakıp bu dünyadan göçüveriyor. Baba-kız arasında niye bu kadar yaş farkı var, çünkü Şehriyar'ın Yemenli annesi Hamuda Hanım, Ragıp Paşa'nın üçüncü ve en genç eşi... Babasını henüz 9 yaşındayken kaybeden Şehriyar'ın çok istediği hâlde Türkçe öğrenememesinin çok dokunaklı bir hikâyesi var.

Şehriyar babasıyla

Eşi Ragıp Paşa'yla Türkçe konuşan, hatta kızı Şehriyarı Türkçe ninnilerle uyutan Yemenli anne, kocası öldükten sonra Türkçe konuşmamaya başlamış. Bir ara ağzından "Sakla samanı, gelir zamanı." atasözünü kaçırınca koluna yapışıp "Sen biliyorsun Türkçeyi, bana öğret." diyen kızının ısrarları bile onu caydıramamış. O günlerde kızı ne sorsa ya "Unuttum." diyormuş ya "Bilmiyorum." Şehriyar annesindeki bu ani hafıza kaybının sebebini yıllar sonra öğrenebilmiş yazık ki. O günü hatta o anı Şehriyar'dan dinleyelim: "Annem iyice yaşlanmış, yatağa düşmüştü. Bir gün Türk asıllı bir ahbabı ziyarete geldi ve anneme Türkçe olarak 'Bir şey istiyor musun?'diye sordu. Annem de aynı dilde cevap verdi: 'Hayır, hiçbir şey istemiyorum.' Bu cümle beni çılgına döndürdü. Kendimi yerden yere attım, 'Hani bilmiyordun, hani unutmuştun!' diye ağlayıp sızladım. Annem gerçeği itiraf etmek zorunda kaldı: 'Türkçe öğrenirsen beni bırakıp gidersin diye korktum."

Ragıp Paşa'nın İstanbul'da çektirdiği fotoğraf

Kaç yıl geçmiş aradan… Şehriyar şimdi annesinin yaşında… Ve hâlâ aynı evde…

Dört oğlu yedi kızı var. Hâlâ Türkçe öğrenmeye çalışıyor ve annesinin onu uyuturken söylediği ninniyi hâlâ hatırlıyor: "Ninni dedim yaraşır/ Mahalleyi dolaşır/ Mahallenin kızları/ Benim güzel kızımla oynaşır, ninni…" Kendi kızlarını da bu ninniyle uyutan Şehriyar Hanım'ı hep birlikte alkışlıyoruz, sonra babasının öğrettiği uyku duasından bir cümle hatırlıyor: "... Yetmiş bin Ayet-el Kürsü, sağıma soluma dolsun…" Türkçe, çocukluk hatıralarının arasından sevimli başını uzatıyor, şimdi de küçük Şehriyar'ı sofraya çağırıyor babası: "Hadi bakalım, gel bakalım…" Orta yaşı çoktan devirmiş bir kadının Türkçe kelimeler söylemesine çocuklar gibi sevinmemizde hüzünlü bir yan var aslında... Hatırladığı her kelime bir heyecan dalgasına neden oluyor, 'yorgan' diyor, seviniyoruz, 'yastık' diyor seviniyoruz. Bildiği bütün Türkçe kelimeleri peş peşe sıralayışını heyecanla izliyoruz: önlük, tepsi, emzik, tencere, börek, sen, ben, soba, çok şişman… Şişman kelimesi hepimizi gülümsetiyor, ama onu daha fazla, bir hatırası var zira. Yeğenleri çok şişmanmış, çünkü kız kardeşi onları, Türkçe olarak söylediği "Aç ağzını, sürme elini." gibi bir tekerlemeyle beslemiş.

Evdeki hayatın da Türk yaşayışına uygun olduğunu düşünüyor Şehriyar: düzen, tertip, yemekler… Duvarda bir Sultanahmet manzarası… Dışarı çıkınca kıyafetiyle, konuştuğu dille bir Yemenli gibiymiş, ama evin içinde "Külli şey Türkî" imiş. Türkiye'yi üç defa ziyaret edip üç hafta halasının kızında kalan Şehriyar, "Türkiye'ye gidince çok seviniyorum, neşeleniyorum, sağlığım yerine geliyor." diyor. Ah bir de Türk pasaportu olsa! Yaklaşık on yıl önce bir girişimde bulunmuş aslında. O zamanki büyükelçi aileyi tanıyormuş, "Belgelerinizi getirin, yardımcı olayım." demiş, ama kızını kaybetmekten korkan anne tam da o günlerde hastalanınca, üstüne bir de tanıdık büyükelçi Yemen'den ayrılınca Türk

kimliği meselesi bir daha açılmamak üzere kapanmış. Ailenin Türkiye'deki mal varlığının akıbeti de henüz netlik kazanmış değil. Küçük not defterlerinde İstanbul'dan birtakım adresler, isimler, telefon numaraları var. Bir adam, ölmeden önce nerede hangi mülk varsa hepsini başka bir adama söylemiş, fakat ailenin miras işlerini yürütecek avukat henüz o adamla buluşamamış vs…

Yemen'de kalan Şehriyar'ın hikâyesi böyle, ama Yemen'de 45 yıl Dışişleri Bakanı olarak görev yapan baba Ragıp Paşa'yı henüz tanımıyoruz. Niye gelmiş Yemen'e ve Türkiye'ye gittiği hâlde tekrar niye dönmüş? Çeşitli aralıklarla yaptığı üç evliliğin arkasında ilginç bir hikâye olmasın!

Ragıp Paşa, mutasarrıf olarak gelmiş Yemen'e. Sonra Türkiye'ye dönmüş ve Pakize Hanım'la evlenmiş. Bir dönem Atatürk'e çevirmenlik yapmış ve Cumhuriyet'in ilanından sonra, rejimle uyuşamadığından olsa gerek, İmam Yahya'ya Yemen'e yerleşmek istediğini bildiren bir mektup yollamış. Bir daha ayrılmamak üzere Yemen'e geldiğinde 'Paşa' değil de 'Kadı' lakabıyla çağrılmayı ve bir Yemenli gibi giyinmeyi tercih etmiş. İki kızını da Yemen'de evlendiren Ragıp Efendi, Pakize Hanım'dan boşandıktan sonra Selvet isimli bir Çerkez kadınla evlenmiş. Fotoğraflarda hep hüzünlü görünen Selvet Hanım'ın serüveni öyle dokunaklı ki Şehriyar'ın bugünkü hâline mi içerleyelim, artık hayatta olmayan Selvet Hanım'a mı yazıklanalım bilemedik. Kafkasya'dan kaçırılıp 2. Abdülhamid Han'ın cariyeleri arasında iyi bir eğitim alan ve güzel piyano çalmayı öğrenen Selvet Hanım, Yemen'deki valilerden birine hediye edilmiş, ama vali ölünce ev ahalisinin kötü muamelesine maruz kalmış. İşte o zor günlerde dert yanmak için Ragıp Paşa'ya gelen bu yaşlı ve kederli hanım Paşa'nın evlilik teklifini kabul ederek nikâhı altına girivermiş. Sonra Selvet Hanım, ahir ömürlerinde kendilerine bakması umuduyla genç bir Yemenli hanımı kendi elleriyle Ragıp Paşa'yla evlendirmiş ve böylece bizim Şehriyar dünyaya gelmiş. Mevzu budur…

Celile Hala: "Türkiye'de hüzünden yoruldum."

Bir de Celile Hala var Yemen'de. Bahçe içinde, üç katlı, şoförlü, hizmetçili büyükçe bir konakta yaşıyor. Varlıklı ve cömert bir aile… Biraz da ehli keyif… Biz, salona girdiğimizde, Celile, ortadaki devasa nargileyi fokurdatıyor ve bir yandan da 'gat' çiğniyordu. "Oturun ve rahat edin." dediler, "Bugün misafirimizsiniz." Oturduk ve bir daha kalkamadık zaten. İtiraf etmeliyiz ki röportaj bu evde başka bir şeye dönüştü: Yemen kahveleri, sütlü çaylar, çikolatalar, kurabiyeler, vitraylardan yansıyan renkler, buhurlar arasında dönen lezzetli bir sohbet… Kimsenin acelesi yoktu, aile tarihini öğrenme girişimlerimiz, ortaya dökülen geleneksel elbiseleri giyinme ya da 'gat' çiğneme tecrübeleri arasında kaynayıp gitti. "Misafir, bir evde nasıl rahat ettirilir?" sorusunun cevabını iyice kavramıştık, ama doğrusu rahat sedirlerde vaktin nasıl geçtiğini unutmuştuk. Dirseklerimizi yastıklardan kurtardık, ses kayıt cihazını çalıştırdık ve masal dinlemeye hazırlanan çocuklar gibi Celile Hala'nın önünde bağdaş kurduk. Bizi savuşturamazdı artık…

Celile de tıpkı Şehriyar gibi henüz çocukken babasını kaybetmiş. Baba mühendismiş, İmam Yahya'nın ricası üzerine Yemen'e dönüp yerleşmiş. Bilinen hadisedir, Osmanlı çekilirken Yemen'deki düzenin de uçup gittiğini fark eden İmam Yahya doktorlardan, mühendislerden, hesap kitap bilen adamlardan bir grubun gitmesini istememiş, anlatılanlara göre, gidenlerden bazılarını da mektupla geri çağırmış. Celile'nin babası Halil Mustafa Hüseyin de dönenlerden biriymiş işte. Celile, Türkçe olarak, "Dede Türk, Anne Türk, baba Türk." diyor; ama gerisi yok. Babanın Bandırmalı olduğu biliniyor, anne Nazire Hanım ise Tüfekçi ailesinden İbrahim Çavuş'un torunu. Annenin babası Ali Tüfekçi 1914 yılında Ahmet Fevzi Paşa döneminde gelmiş Yemen'e.

Celile Hala

Aslında şaşılacak şey, annesi ve babası Türk olduğu hâlde bir kadın ana dilini nasıl unutur? Üstelik anne ve baba evde hep Türkçe konuşurmuş. Celile'nin hatırladığı kelimeler üçü beşi geçmiyor şimdi: Otur, kalk, kapıyı kapat, soğuk, sıcak, üzüm, şeker, ekmek, sefa geldiniz. "Gel öpeyim seni." diyor, hep beraber gülüyoruz. Sonra, "Sabah şerif hayrolsun." diyor ürkekçe, emin değil doğru mu söyledi, yanlış mı? "Doğru, doğru…" diyoruz yine hep beraber… 'H' harfi genizden çıkıyor doğal olarak, 'p' harfi Arapların söylediği gibi 'b' sesine yakın, noktalı harfleri telaffuz etmekse deveye hendek atlatmaktan zor. Celile Hala da yanındaki hanımlar da bir türlü 'Güle güle.' diyemiyor. Babanın erken yaşta kaybedilmesi dilin unutulma nedenlerinden biri. Anne evlenip de

eve Yemenli bir adam getirmemiş, ama Celile 12 yaşındayken, mektep medrese görmeden bir Yemenliyle evlenivermiş. Sokakta ve evde konuşulmadığı için solup giden Türkçe nerede yaşamış? Mutfakta, anneden miras yemeklerde; dolma, makarna, bamya, pırasa, patlıcan, lahana ve aşurede… Sucuğu ve erişteyi annesinden öğrendiği gibi yapıyor Celile… "Türkiye'ye gittin mi?" diye soruyoruz; gözleri doluyor. "Londra, Beyrut, Suriye… Gezdim, dolaştım, ama Türkiye'ye gidince… Hüzünden yoruldum orada, burası benim annemin ve babamın memleketi, dedim."

Celile Hala kimin halası? Bizim halamız da olabilir elbette, ama Prof. Dr. Necat El Saim'in öz halası. Sana Üniversitesi'ndeki yoğun işleri arasında bizi Celile Hala'ya teslim eden Necat Hanım, hem Yemenli Türklerin hem de İstanbul'dan, Konya'dan, Çanakkale'den kalkıp Yemen'e okumak için giden gençlerin 'Necat Ablası'… Türkiye'ye yedi defa gelmiş, İstanbul'u, Ankara'yı, İzmir'i, Bursa'yı, Konya'yı Kastamonu'yu dolaşmış, hastanelerde şifa aramış, hatta Fatih Üniversitesi'nde üç hafta Türkçe kursu almış, ama maalesef akrabalarını bulamamış. Elinde Osmanlıca bazı mektuplar varmış aslında, fakat 1952 yılından bu yana irtibat kurulamadığı için ne adres kalmış ortada ne akraba… Ama en azından Yemen'de kaç Türk ailesi olduğundan haberdarlar. Yemen'deki Türk asıllı ailelerin listesini Celile Hala'sına gösterip soruyor Necat Abla: "Kaç ocak tütüyor hâlâ?" Bereket versin, Celile Hala, bütün aileleri hatırlayacak hatta evlerini tarif edecek kadar duruma hâkim. Kaç ailenin soyu tükenmiş, kaçında hâlâ hayat var, hepsini biliyor.

Yemen Anadolu'da bir şehir mi?

Diş Hekimi Ranya El Cuneyd, Türk dedesi hakkında pek az şey biliyor. Uzun boylu bir adammış, uzun yaşamış. Osmanlı ordusunu taşıyan büyük bir gemide, atı ve kılıcıyla gelmiş Yemen'e ve bir daha dönmemiş. Ranya, anne tarafından Türk, yani soyun baba tarafından yürüdüğüne inanan Yemenlilere göre Türk değil, ama Ranya yine de "Biz Türkler…" diye başlıyor konuşmaya. Ankara'da Hacettepe Üniversitesi'nde okurken onun yabancı olduğuna inanmamış zaten arkadaşları. Yemen'i Türkiye'nin içinde sananlar, 'Güneyde mi?'diye soranlar olmuş. Gerçek şu ki Ranya Türklere çok benziyor ve güzel Türkçe konuşuyor. Yemen'i bir Türk şehri zanneden tıp öğrencilerinin cahilliğinde bile Yemen'i nasıl benimsediğimiz gerçeği yatmıyor mu? Ranya, Yemen'e dönüp de, annesinin arada Türkçe kelimeler konuştuğunu fark edince çok şaşırmış: "Siz nereden öğrendiniz bunları, diye sordum. Annem, 'Biz zaten biliyorduk.' dedi. Bir kısmını ben de konuşuyordum, ama o kelimelerin Türkçe olduğunu Türkiye'ye gidince anladım. Revani, tulumba, börek, baklava, lokum bizim evde hâlâ bilinir ve yapılır." Dr. Ranya da Yemen'e döndükten sonra Türk aileleri araştırma merakına kapılmış. 'Beyt Rıza', 'Beyt Sabri', 'Beyt Kemal' bir çırpıda hatırladığı Türk asıllı ailelerden.

Yemenli gençler üniversite okumak için Mısır ya da Ürdün'ü tercih ederken Ranya eski sağlık bakanı olan babasının isteği üzerine Türkiye'yi seçmiş. "Türkiye'nin nasıl bir ülke olduğunu bilmiyordum. Babamla gittik, okulu gördük, beğendik. Ben geri döneceğimi zannediyordum, ama gidiş o gidiş oldu ve okul bitene kadar Yemen'e dönmedim." diyen Ranya, ülkesine faydalı olmak için dönse de aklının hâlâ Türkiye'de olduğunu itiraf ediyor.

Bizi Türkiye'ye götürmeyecek misiniz?

Yemenli Türkleri arayanlar, Türk Mahallesi olarak bilinen Dar-ül Beşayir'e muhakkak uğrarlar. Orada göreceğiniz hepi

topu iki üç evdir, ama çok candan ve dostane karşılanır, izzet ikram görürsünüz. Biz bugün, Behcet Ailesi'nde ya da Yemen'de söylendiği şekliyle Beyt Behcet'teyiz. Günlerden Cuma… Bütün aile, dededen kalma bu eski evde toplanacak ve birazdan bir cuma seremonisi harfiyen yerine getirilecek, önce namaz, sonra yemek, sonra gat, sonra akşama kadar gelsin çaylar, gitsin meyveler, tatlılar… 'Gat' için özel vakitler ayrıldığını, kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı odalara çekilip bir görev ifa eder gibi gat çiğnediğini de burada göreceğiz. Kalabalık, neşeli ve yine cömert bir aile… Ailenin en büyüğü Abdullah Behcet uzun boylu, sarışın, yeşil gözlü bir adam, Yemenlilerin gözünde o gerçek bir Türk, ilginç olan şu ki birçok Arap ülkesinde Türk olmak sarışın ve renkli gözlü olmak demek. Kız kardeş Lütfiye, küçük kardeş Abdülhekim ve sonrası karışık, kim kimin oğlu, kim kimin torunu çözmek imkânsız… Ailenin soyu İzmir'e dayanıyormuş. Yemen'e geliş hikâyesinin iki yüz yıl önceye dayandığını söyleseler de bugün çocuklar, "Baba nereliyiz biz?" sorusuna, "İzmirliyiz." cevabını alabiliyor. Babaları Hüseyin telgraf görevlisiymiş. Bu evdeki Türkçe de anneleri Huriye hanımın erken yaşta ölüp babanın Yemenli bir kadınla evlenmesiyle sekteye uğramış. "Aslında." diyorlar, "Dedeler ve ninelerden sonra evlerde Türkçe konuşulmuyordu pek." Osmanlı ve Türkiye sevgisi bu evde de hissediliyor. Osmanlı'nın Yemen'e, "Min ecli İslam/İslam için" geldiğine inanıyorlar. Yavuz Selim'in Mısır'ı fethettiği 1517 yılında Osmanlılarla tanışan ve 1919 yılına kadar 400 yıl bitmeyen bir mücadeleye sahne olan Yemen topraklarını kıymetli kılan başka ne olabilirdi ki! Portekiz tehdidi altındaki Mekke ve Medine'yi muhafaza etmek için Yemen'e hâkim olma zorunluluğu… 'Hâdimü'l Harameyn-i Şerifeyn' olmakla övünen ve en sıkıntılı dönemlerde bile kutsal topraklardaki fukaralara buğday ve altın göndermeyi ihmal etmeyen Osmanlı'nın Yemen sevdası,

Mekke ve Medine'yi koruma sevdasıydı aslında.[35] Tarihî belgeler Osmanlı'nın yalnızca kutsal toprakların değil, hâkimiyeti altında bulunan ve 'memalik-i mahrûse/korunmuş memleketler' olarak adlandırılan uzak yakın bütün ülkelerin imdadına yetiştiğini gösteriyor. Arşiv belgeleri arasında, Yemen'de 1898 yılında gerçekleşen ve 5-6 milyon insanı etkileyen kıtlıkta muhtaçlara pirinç ve buğday temin edilmesi için İstanbul, Bağdat ve Basra'nın seferber edildiğini gösteren yazışmalara rastlamak güzeldir. Askeri mekteplerde okuyan Yemenli öğrencilerin sıla-i rahim masraflarının maliye hazinesi tarafından karşılanmasının uygun bulunduğunu ya da fakir halkın bir türlü tamamlayamadığı cami inşaatının 2. Abdülhamit tarafından tamamlandığını gösteren belgelere rastlamak da öyle… Osmanlı'nın Yemen'e ilişkin arşivinin; yeni okulların açılması, eskilerin onarılması, Yemenli öğrencilere zorluk çıkartan okul müdürünün uyarılması, Yemen'e doktor tayini, kuduz laboratuvarı kurulması, patates tarımının yaygınlaştırılması, pamuk tarımının ıslahı, yeni yollar yapılması, şehirlerin telgraf hatlarıyla birbirine bağlanması, askeri hastane ve liman inşası gibi yüzlerce imar ve bayındırlık belgesiyle dolu olması neyle izah edilebilir?[36]

Türkiye'ye giderken Cibuti'den dönen kadın

Beyt Behcet'in kapı komşusu Beyt Hoca'nın kapısını tıklatıyoruz bu kez. Abdüsselam Hoca öğlen uykusunda, ama biz içeri girince karısı sesleniyor: "Türkiye'den geldiler, uyan, kalk hadi." Oğullar, kızlar ve torunlarla dolu kalabalık odada Abdüsselam Hoca uzun hikâyeler anlatamayacak kadar yorgun görünüyor. Hâlden anlar ev ahalisi Abdüsselam'ın oğlu İsmail'e haber salmış kaşla göz arasında, Türkiye'ye gidip

---

[35] Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti. Hulusi Yavuz. İstanbul, 1984

[36] Osmanlı Arşiv Belgelerinde Yemen. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 92

akrabalarını bulan bu genç adam birazdan evde olacak, ama bir dakika, anneye yani Mekiyye Teyze'ye kulak verelim biraz, hayli hazin bir hikâye anlatıyor zira: "Annem Türk'tü benim de. Osmanlı ordusunda subay olan dedem ve ninemle gelmiş Yemen'e. Dedemin acilen Türkiye'ye gitmesi gerekmiş. Ninem de onun arkasından çocuklarla yola çıkmış, ama yolda bir sorun çıkınca Cibuti'den tekrar Yemen'e dönmek zorunda kalmışlar ve dedemle bir daha buluşamamışlar. Annem Yemen'deki Türklerden biriyle evlenmiş. Bizim ailenin büyükleri Türkçe konuşurlardı ve çok güzel insanlardı."

İnanması güç, ama bizim yalnızca röportaj yapacak olmamız Behcet ailesinin bazı fertlerinde hayal kırıklığına yol açıyor, "Sadece o kadar mı, bizi Türkiye'ye götürmeyecek misiniz?" diyorlar. "Kim ister bizimle gelmeyi?" diye sorunca bütün gençler elini kaldırıyor. Kimi lisede okuyor, kimi mezun… Türkçe öğrenmek istiyorlar, ama nasıl öğreneceklerini bilmiyorlar. Sana Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümü olduğunu söylüyoruz, seviniyorlar. Evdeki genç nüfus hep birden heves edince, toplu bir indirim yapılıp yapılmayacağı konuşuluyor. Türkçe okumaya şimdiden kararlılar, hani neredeyse bizi uğurlayıp kayıt yaptırmaya gidecekler.

Biz bu kavuşamama hikâyesiyle dertlenmiş oturuyorken, İsmail Bey geliyor ve 20 yıl önce Türkiye'de bulduğu akrabalarından öğrendiği aile tarihini özetliyor. Yemen'e ilk gelen kişi büyük dede İsmail Efendi, 1870 yılında Adapazarı'ndan yola çıkıyor ve Osmanlı ordusu içinde bir din âlimi olarak Yemen'e yerleşiyor. Burada anne tarafından Türk olan Huriye Hanım'la evleniyor ve şimdi oturdukları muhitte evler inşa ediyor. 20 yaşında gencecik bir delikanlıyken Yemen'e gelen ve 72 yaşına ulaşınca aile efradıyla anavatana dönme kararı alan İsmail (Toksöz) Efendi, ahir ömrünü memleketi Adapazarı'nda satın aldığı bir çiftlikte geçiriyor ve aileden hiç kimse Yemen'e dönmeyi bir daha düşünmüyor. Buraya kadar her şey açık, ama anlayamadığımız bir şey var: Aile tamamıyla Türkiye'ye döndüyse, bizim şu an evlerinde bulunduğumuz torunlar niye Yemen'de? Bunun da bir izahı var elbette, İsmail Efendi'nin oğullarından sadece biri, başından epey serüvenler geçen Muhammed Tahir Efendi ki kendisi 13 yaşındayken Kuleli Askeri Lisesi'nde okumuş, askerlik sonrası Gazze'ye gönderilmiş, orada hapse atılmış ve hapisten kaçmış, Yemen'de kalmıştır. Şimdi yaşlı ve yorgun olduğu için konuşamadığımız Abdüsselam Bey'in babası ve bütün bu sergüzeşti bize aktaran İsmail Bey'in dedesi olan Muhammed Tahir Efendi de İmam Yahya'nın ricası üzerine Yemen'de kalanlardan. Hep söylediğimiz gibi, Osmanlı çekildikten sonra devlet nizamının çökmesinden korkan İmam Yahya, sistemin bekası için bazı Osmanlı ricalini ev, arsa ve yüklü miktarda maaş vaadiyle Yemen'de kalmaya ikna etmiştir. Tahir Efendi'nin bugün, Yemen'de orta hâlli bir hayat süren torunlarının hepsi de Türk pasaportuna sahip olmak istiyor. Büyükelçi bunun kolay olacağını söylemiş. Onlar da endişeli değiller zaten, "İsmi yeter dedemizin, o bir Osmanlı askeriydi." diyorlar.

İstanbul arşiviyle Yemen arşivi bir aile gibi…

Yemen'de içinde Osmanlıca evraklar bulunan arşiv binasını da ziyaret ediyoruz. Millî Arşiv Merkezi'nin Genel Müdürü ve Yemen Kadısı Ali Ahmet Aburical, Osmanlı zamanında büyük memurların aileleriyle birlikte geldiğini ve yalnız gelen erlerin geride gözü yaşlı anneler, bacılar, nişanlılar bıraktığını hatırlatıyor ve eşinin anneannesinin de Türk olduğunu söyleyerek mevzuya dâhil oluyor.

Yemen Kadısı Ali Ahmet Aburical

Aburical'in bütün Osmanlı hanımları gibi, dindar, bilgili ve görgülü bulduğu anneannenin Taiz Sancağı'nda görevli bir Osmanlı'nın kızı olduğu ve Türk kocası ölünce Yemenli bir adamla evlendiği biliniyor yalnızca. 1960 yılına kadar İstanbul'dan ve Adana'dan gönderilen mektuplar da kesilince akrabalarla irtibat tamamıyla kopmuş, ama Türkçe, evdeki yemeklerin isimlerinde yaşamaya devam etmiş. Sadece yemeklerde de değil, gündelik hayatta ya da hukuk dilinde… 'Yasak ve edepsiz' kelimelerinin bugün bile kullanıldığını söyleyen Kadı, Osmanlı okulunda

okuduğu için Türkçe bilen amcasından duyduğu kelimelerin çoğunu unutmuş olsa da hatırladıklarını peş peşe sıralayarak bizi eğlendirmekten geri durmuyor: "Cehenneme gideceksin. Maaş kaç? Sabah hayrolsun. Ne var ne yok?"

İstanbul'daki Osmanlı Arşivi'yle Yemen Arşivi'nin bir aile gibi dayanışma içinde olduğunu, 1993 yılında başlayan karşılıklı ziyaretlerin ve vesika alışverişinin devam edebilmesi için iki tarafın da kararlı bir tutum sergilediğini söyleyen Aburical, ilgimizi çekecek Osmanlıca bir belge bırakıyor masanın üzerine. İmam Yahya döneminde Yemen'de kalan Osmanlıların maaşını gösteren listede isimler ve memleketler de yer alıyor. Gidip de dönmeyenlere/dönemeyenlere ait bu belge hepimizi hüzünlendiriyor.

Babasına küstü, Urfa'dan uçup Yemen'e düştü

Yemen'de o ev senin bu ev benim dolaşıp eski Türklerden bir iz ararken karşımıza hep asker, din adamı, memur ve paşa torunlarının çıkmasına alıştığımızdan mıdır nedir, babasına küsüp Yemen'e yerleşen adamın hikâyesini ilkin garipsiyoruz. Bugün yalnızca siyah beyaz fotoğrafını görebildiğimiz bu 'çılgın' adam, niye saklayalım, o deli cesaretiyle bizim de içimizi coşturuyor. Seksenlik kızı Sabiha'dan dinleyelim bu kısacık hikâyeyi: "Babam Muhammed Halil Efendi Urfalıdır. Gençliğinde bir tartışma esnasında kardeşine vurmuş. Babası da kardeşine vurduğu için ona kızmış. Babam da gururuna yediremeyip bir gemiyle Yemen'e gelmiş ve bir daha dönmemiş. Dedem mektup gönderip çağırmış, ama o mektupları da yırtmışlar." Torunlarının da 'çılgın' olarak nitelediği Urfalı adam, bir Yemenli hanımla evlenerek İmam Yahya'nın ordusunda maaşlı askerlik yapmış.

Sabiha Hanım, babası Muhammed Halil Efendi'nin fotoğrafıyla

Babasına ödenen maaşı almaya devam eden Sabiha Teyze'nin, "İmam Yahya babamın künyesine bakmış, Türk olduğunu görünce orduya almış." demesine bakılırsa bu durum aile için bir gurur kaynağıdır. Fakat yine de Urfa'da bırakılan dedenin hatırlı bir adam olduğu, yanında işçiler çalıştıracak kadar da varlıklı olduğu ve Yemen'e kaçan küskün babanın, ailesine onurlu ama fakir bir hayat bırakıp terk-i diyar ettiği de herkesin bildiği bir gerçektir…

Trene atladı, Tire'deki akrabalarını buldu

Başkent Sana'dan çıkıp Taiz yoluna koyulmuş, döne kıvrıla tepelere tırmanmış, yukarılarda süzülen kartallarla selamlaşmış ve Yemen'e niçin Arap Yarımadası'nın çatısı dendiğini anlamış bulunuyoruz. Çarşısından pazarından alelacele geçerken "Ah biraz daha kalabilseydik." dediğimiz Taiz'de bir iki tarihî eser görebilecek ve Abdüsselam Rıza'yla söyleşmeye yetecek bir vakte sahibiz ne yazık ki!

Taizli Abdüsselam Rıza aslen İzmir Tireli. Dedesi, İmam Yahya döneminin ilk maliye bakanıymış. Bir vakit sonra, çoluk çocuğu toplayıp Türkiye'ye giden dedenin yeniden Yemen'e dönüşünü torun Abdüsselam'dan dinleyelim: "Bizimkiler Türkiye'de biraz kalmışlar, ama şapka kanunundan rahatsız olan dedem, bütün ailesini toplayıp Yemen'e giden bir gemiye binmiş. Gemi biraz açılınca da başındaki şapkayı çıkarmış, şöyle bir bakmış ve şapkaya tükürüp denize atmış. Babam Muhammed Necati Rıza Yemen'e döndüğünde artık genç bir adammış ve kendi babasının bıraktığı Maliye Bakanlığı koltuğuna oturmayı başarmış. O günlerde başta olan İmam Ahmet de en az İmam Yahya kadar hoş karşılamış bizim aileyi. Kanunlar da Türk kanununa göre devam ediyormuş zaten."

Rıza Ailesi ya da artık alıştığımız biçimiyle Beyt Rıza, Taiz'in saygın ailelerinden biri olarak tanınıyor bugün de. Bu geniş ve varlıklı ailenin bir ferdi olarak şehrin tarihî muhitlerinden birinde

yaşayan Abdüsselam Rıza'yı tanımak istiyoruz biraz da. Annesiyle babası amca çocukları olduğu için her iki taraftan da Türk olan Abdüsselam Bey, Taiz'de 45 yıl diş doktorluğu yaptıktan sonra Aden Bölgesi'nde turizm işletmeciliğine soyunmuş.

Taizli Abdüsselam Rıza

Bundan 10 yıl önce de Türkiye'ye giderek İzmir'in Tire ilçesindeki akrabalarını bulmuş. İşte bu yolculuk dinlenmeye değer: "Mısır'daydım. Aklıma Türkiye'deki akrabalarım geldi ve gidip onları bulma arzusu duydum. Yemen'deki babamı arayıp adresi istedim. Babam Türkçe bilmediğim için çok zorlanacağımı ve bu sevdadan vazgeçmem gerektiğini söyledi, ama ben kararlıydım."

Rıza ailesi (dede oturuyor, baba ayakta, solda hala)

Burada küçük bir parantez açıp soralım Abdüsselam Bey'e, zira fena halde merak ediyoruz: "Bu kararlılık neyle izah edilebilir? Bir insan nasıl olur da elinde yıllar öncesine ait bir adresle hiç tanımadığı birilerini sırf akraba oldukları için görmek üzere yollara düşer?" Abdüsselam Bey'in bu soruya verdiği cevabı sona saklayalım. Siz yine Mısır'dan, Suriye'ye oradan

İzmir'in Tire ilçesine uzanan sergüzeşti dinlemeye devam edin: "Suriye'deki Yemenli talebeleri ziyaret ettim ve onlardan, İstanbul'da yaşayan Yemenli bir makine mühendisi arkadaşımın telefonunu ve adresini alıp Halep'ten trene bindim. 40 saatlik bir yolculuğun ardından İstanbul'da inip Taksim'de bir otele yerleştim."

Hayatındaki en güzel döneri o otelin yanındaki bir lokantada ayran eşliğinde yiyen Abdüsselam Bey, Türk yemeklerinin ne kadar güzel olduğunu da işte o an anlamış. Neyse konuya dönelim yeniden: " Elimdeki adrese göre Yemenli arkadaşın evini buldum, ama kendisi yoktu. Kaldığım otelin adresini bırakıp döndüm. Sağda solda biraz oyalanmıştım ki arkadaşım geldi. Sarıldık, kucaklaştık, ziyaret sebebim üzerine konuştuk ve sonunda İzmir'e, oradan da Tire'ye beraber gitmeye karar verdik." Öyle de yapmışlar nitekim, ama Tire'ye inince elleriyle koymuş gibi bulacaklarını sandıkları adresi yarım gün aramışlar. Çaldıkları kapılardan uzanan genç, yaşlı başlar, işaret parmaklarını sağa, sola, güneye, kuzeye sallayıp bizimkileri oraya buraya koşturmuşlar, ama sonunda aranılan kişinin yani amca kızının evini göstermeyi başarmışlar. Amca kızı, hiç görmediği kuzenlerinden birini ansızın karşısında bulunca çok duygulanmış, Abdüsselam Bey'e sarılıp ağlamış, ama hemen toparlanıp bu hatırlı misafiri önce türbeye sonra güzel bir restoranda yemeğe götürmüş." Şimdi gelelim sorumuzun cevabına. Abdüsselam Bey, akrabalarını bulmak için çıktığı meşakkatli yolculuğun nedenini bakın nasıl açıklıyor: "Benim orada bir akrabam varsa onu görmem lazım. O yüzden gittim. Türkiye'ye adım atınca da 'İşte burası benim annemin ve babamın memleketi.' dedim. Bu yolculuk benim için zaruriydi. Yarım kalmış bir meseleyi halletmek, sorunu çözmek gibiydi. Fırsatım olsa ikinci, üçüncü defa yine giderim."

Abdüsselam Bey'in anne babası Türkçe bilir ve konuşurmuş, kendisi de daha çocukken Türk olduklarını bilirmiş, ama sokakta ve okullarda hep Arapçayla içli dışlı olduğu için ana dilini öğrenememiş. Bugün onun Türkçesi "Çok güzel" cümlesinden ibaret. Adres tarif ederken 'doğri' şeklinde kullanılan 'doğru' kelimesini ve mutfağa yerleşen baklava, künefe, dolma ve revani gibi tatlı isimlerini saymazsak tabii. Yemen'deki günlük dile yerleşen 'yasak' kelimesiyle ülkenin Osmanlı çekildikten sonra bile Türk kanunlarına göre yönetilmesi (O kanunların kısmen bugün de yürürlükte olduğu söyleniyor.) arasında bir bağ olduğu biliniyor. Ama o günlerden kalma 'tuz' kelimesinin 'boşver!' anlamında kullanılmasının daha hoş bir hikâyesi var. Osmanlı zamanının en işlek limanı olan Hudeyde de sadece tuza gümrük ödenmiyormuş. Tüccara soruluyor: "Sen de ne var?" Tüccar cevap veriyor: "Tuz" Gümrük memuru, umursamaz bir el hareketiyle "Geç!" diyor ve bu kelime çok geçmeden İbb, Taiz ve Aden gibi güney illerinde 'Salla, boşver!' gibi bir anlama bürünüyor.